

SUKEVAN TALOT, TORPAT JA MÄKITUVAT 1722 - 1920

Matti Kumpulainen

Suomen historian pro gradu -tutkielma

Turun yliopisto

Historian laitos

Helmikuu 1987

Tutkielman aiheena on Sonkajärven kunnan Sukevan kylä, ja siinä pyritään selvittämään mm. seuraavia asioita:

- Paljonko kylässä oli taloja, torppia ja mäkitupia?
- Missä määrin maakirjaan merkitty taloluku vastasi todellisia oloja?
- Miten Sukevan asutus jakaantui maantieteellisesti?
- Paljonko Sukevalla oli asukkaita?
- Kuinka suuria 1700- ja 1800-luvun sukevalaistaloudet olivat kooltaan?

Tutkielman merkittävimmät kirjallisuuslähteet ovat Kaarlo Wirilanderin "Savon historia III" ja Eino Jutikkalan "Suomen talonpojan historia". Arkistolähteistä tärkeimpiä ovat kirkonkirjat, henkikirjat, maakirjat, isonjaon pöytäkirjat, metsähallituksen asiakirjat sekä tekijän oma paikannimikeräelmä.

Sukevan yleisilme muuttui 200 vuodessa paljon. Kun kylässä oli isonvihan päättyessä vain kolme maakirjataloa ja viisi talonsavua, oli itsenäisiä, maarekisteriin merkittyjä tiloja vuonna 1920 jo kuutisenkymmentä ja asuttuja talonsavujakin 35. Ja kun Sukevalla oli 1730- ja 1740-luvun vaihteessa vain noin 50 asukasta, oli heitä vuonna 1920 yli 1200.

Sukevalla oli talonsavuja eli todellisia taloja 1600-luvun lopulta 1910-luvun alkuun asti enemmän kuin maakirjaan merkittyjä taloja. Tämä johtui siitä, että kruunu pyrki verotulonsa taatakseen estämään tilojen osittamisen. Ero oli suurimmillaan savujen hyväksi 1870- ja 1880-luvulla.

Talojen ohella Sukevan ilmeen muuttumiseen vaikuttivat myös torpat ja mäkituvat. Varhaisimmat varmat tiedot kylän torpista ovat 1770-luvulta. Isonjaon aikoihin Sukevalla oli myös muutamia mäkitupalaisia, mutta varsinaisesti mäkitupalaisten "kulta-aika" alkoi vasta 1880- ja 1890-luvulla. Sukeva mökkiläistyi voimakkaasti kolmen viimeisen tutkitun vuosikymmenen aikana.

Sukeva näyttää olleen koko olemassaolonsa ajan järvenrantakylä. Asutus on kyllä varsinkin isonjaon jälkeen levinnyt ympäristön mälle, mutta sen painopiste on säilynyt alusta saakka Sukevanjärven ja Pienenveden tuntumassa. Pääkylä, keskustaajama, alkoi kasvaa Sukevanjärven kaakkoispäähän kuitenkin vasta sitten, kun kylään saatiin rautatie (1904), valtion sahalaitos (1909) ja vankila (1913). Sukevan voimakas kasvu 1910-luvulla johtui pääasiassa sahasta; vankila on vaikuttanut kylän elinkeinoelämään tuntuvammin vasta 1920-luvulta lähtien.

Mm. Kaarlo Wirilander on osoittanut, etteivät suurperheet olleet Savossa-kaan niin yleisiä kuin on otaksuttu. Sukevalla on ollut yli 16-henkisiä talouksia vähän. Kylän vallitseva perhekokoon oli 6 - 10-henkinen, ja seuraavaksi eniten oli 3 - 5-henkisiä talouksia.

SISÄLLYSLUETTELO

1. TEHTÄVÄ	3
1.1. Sukevan maantiedettä	3
1.2. Aikaisemman tutkimuksen kuva Sukevasta ja sen asuttamisesta	8
1.3. Aiheen rajaus ja problematiikka	11
1.4. Arkistolähteet	12
1.5. Terminologiaa	17
1.6. Henkilön- ja paikannimien oikeinkirjoitus	21
1.7. Tutkimuksen ongelmia	26
 2. SUKEVAN ASUTUKSEN VARHAISVAIHEET	28
2.1. Erämaasta viiden talon kyläksi	28
2.2. 1600- ja 1700-luvun vaihteen koettelemukset	36
2.2.1. Suuret kuolovuodet 1696 - 1697	36
2.2.2. Suuren Pohjan sodan aika	40
 3. SUKEVAN ASUTUSKEHITYS ISOSTAVIHASTA ISOONJAKOON	44
3.1. Rauhan palattua	44
3.2. Verkkaisten muutosten kausi 1722 - 1770	51
3.3. Uutta väkeä	53
3.3.1. Ensimmäiset torpparit	54
3.3.2. Uudistalot	59
3.3.3. Sukevan kainuulaistuminen	60
3.4. Väkiluvun kehitys vuosina 1722 - 1794	62
 4. ISOJAKO	68
4.1. Isonjaon alku ja tavoitteet Suomessa	69
4.2. Isojako Sukevalla	74
4.2.1. Sukeva isonjaon alkaessa	74
4.2.2. Isonjaon tavoitteet ja yleiset vaikutukset Sukevalla	80
4.2.2.1. 1700-luvun lopun isotjaot	80
4.2.2.2. Pihlajamäen alueen isojako	89

4.2.3. Isonjaon vaikutukset Sukevan asutukseen	93
4.3. Verouudistuksen täytäntöönpano	95
5. ISOSTAJAOSTA 1860-LUVUN NÄLKÄVUOSIIN	97
5.1. Taloluvun kehitys	97
5.2. Vuokraviljelijäasutus: aallonpohjasta uuteen nousuun	103
5.3. Väkiluvun kehitys vuosina 1794 - 1870	115
6. SUKEVAN MÖKKILÄISTYMINEN	118
6.1. Tilakehitys	118
6.1.1. Kruununtilasta perintötilaksi	119
6.1.2. Tilaluvun voimakas kasvu	123
6.1.3. Metsäyhtiöiden tulo Sukevalle	135
6.2. Vuokraviljelijäasutuksen huippukausi	137
6.2.1. Mökkiläisasutuksen kasvu ja sen syyt	139
6.2.2. Mökkiläisasutuksen sijainti	144
6.2.2.1. Talojen ja yhtiöiden mökkiläiset	145
6.2.2.2. Kruunun mökkiläiset	161
6.2.3. Vuokrasopimukset	165
6.3. Väkiluvun kehitys suurten nälkävuosien jälkeen	168
7. SUURIA JA PIENIÄ TALOUKSIA	170
8. TULOKSET	179

1. TEHTÄVÄ

Kiinnostukseni Sukevan asutushistoriaan heräsi ollessani syksyllä 1979 ja kesällä 1980 keräämässä kylän paikannimiä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nimitoimiston kokoelmiin. Varsinkin henkilönnimipohjaisilla paikannimillä, kuten Mattila, Leinola, Juhonmäki, Hirvosenaho ja Aronniitty¹, on läheinen yhteys seudun asutushistoriaan. Onhan niihin jäänyt muisto paikkakunnalla kerran asuneista tai liikku-neista ihmisistä. Jotkut niistä ovat ehkä hyvinkin vanho-ja. Sukevalta keräämistäni noin 3 000 nimestä on henkilönnimipohjaisia ainakin neljäsosa.

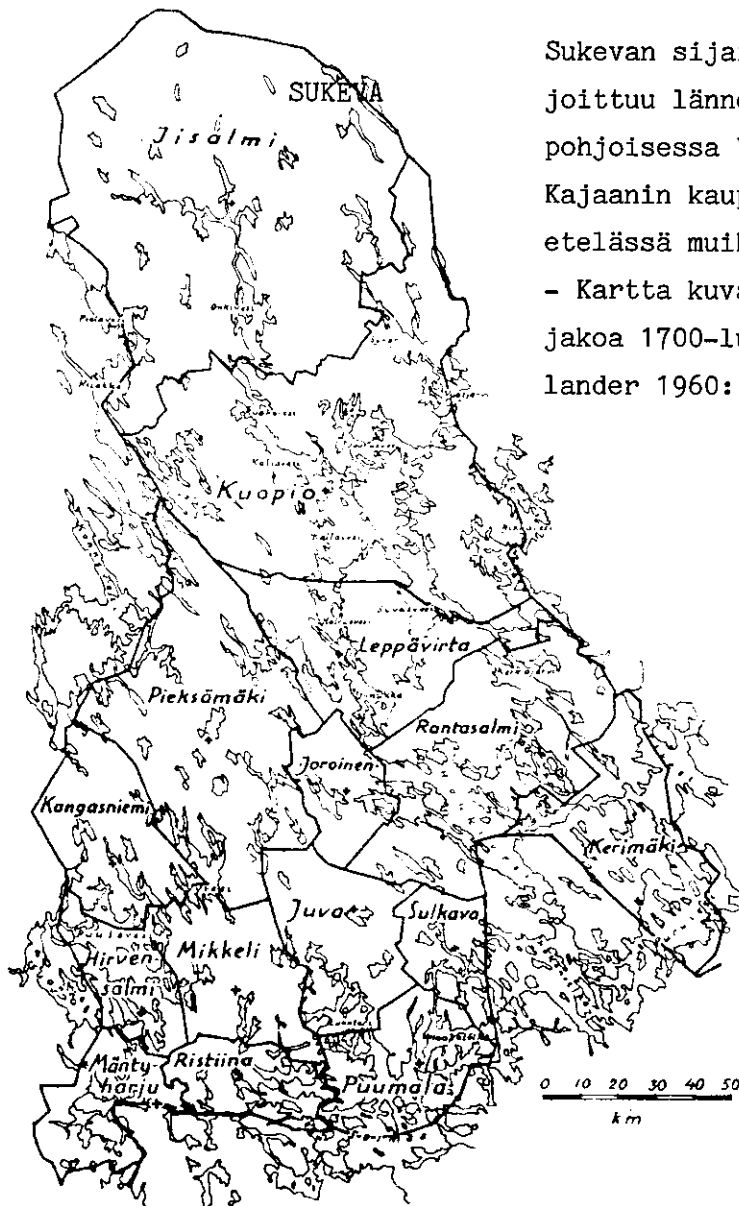
Valitsin Sukevan tutkimuskohteeksi monestakin syystä. Tunnen kylää jonkin verran jo ennestään. Se on alueeltaan ja väkiluvultaan varsin suuri, ja tutkittavaa tuntui olevan tarpeeksi sekä tätä tutkielmaa että paikannimistöä koskevaa suomen kielen laudaturtyötä varten. Sukevasta tekee kiin-nostavan tutkittavan se, että se sijaitsee vanhan maakunta-, läänin- ja pitäjänrajan tuntumassa. Kylässä on myös suuri vankila, rautatieasema, oma kirkko ja hiukan teollisuutta. Valintaan vaikutti sekin, että Sukeva oli viimeinen Sonka-järven kunnasta nimestämäni kylä. Haastattelukokemusta oli kertynyt jo tarpeeksi.

1.1. Sukevan maantiedettä

Nimellä Sukeva on useita tarkoituksia: järvi², maarekiste-rikylä, kirkonkylä, seurakunta, rautatieasema, postitoimipaika ja asutustihentymä eli kylä kansanomaisessa mielessä. Tämän

1. Aro = Aaro. Nimi johtuu Aro Partasesta, joka oli isäntänä Lapinkylän Partalassa 1800-luvulla (Paikannimikeräelmä: Martti Partanen).

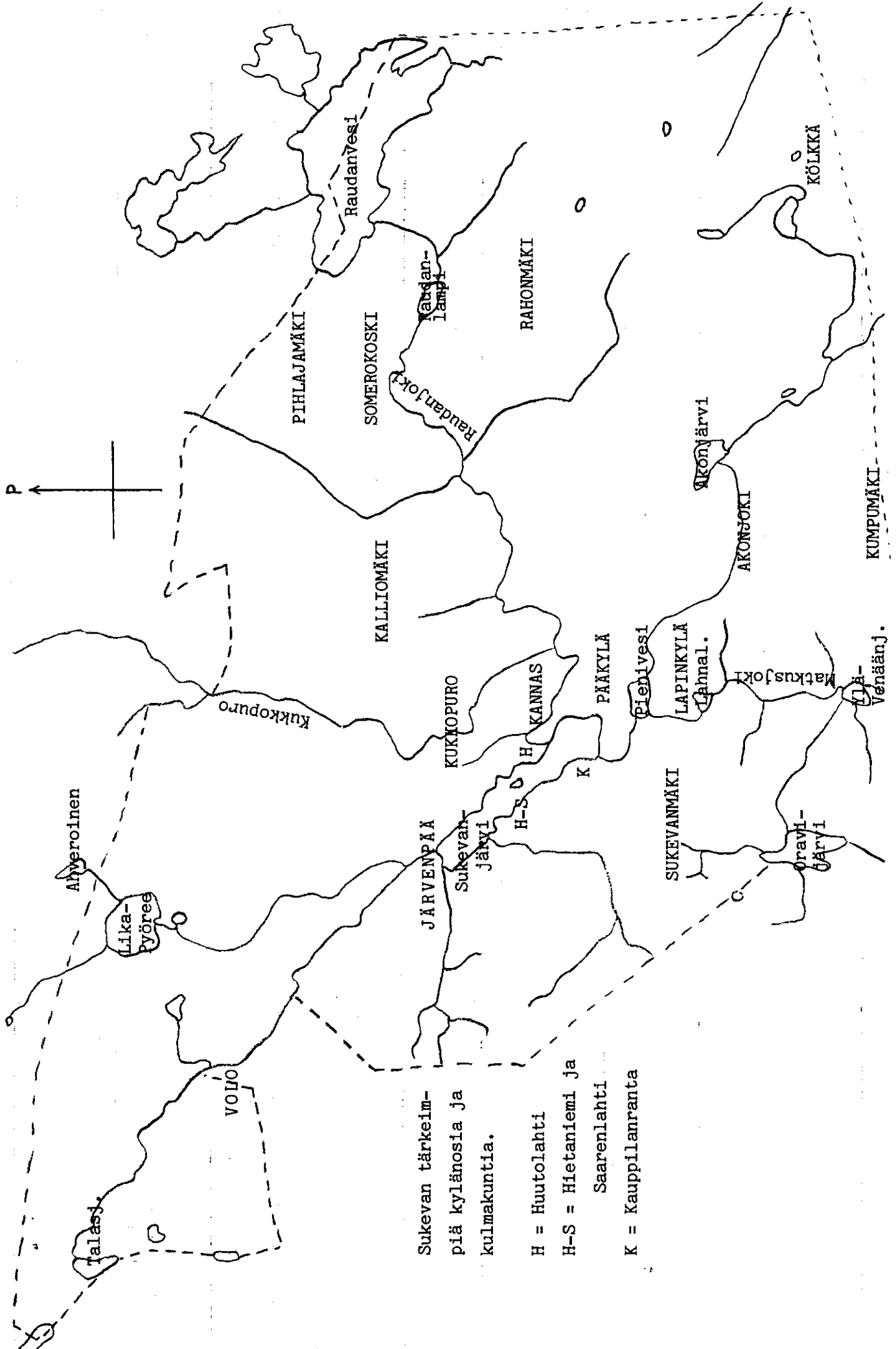
2. Myös Sukevanjärvi.

Sukevan sijainti Savossa. Kylä rajoittuu lännessä Vieremän kuntaan, pohjoisessa Vuolijoen kuntaan ja Kajaanin kaupunkiin ja idässä ja etelässä muihin Sonkajärven kyliin.
- Kartta kuvaa alkuaan Savon pitäjäjakoa 1700-luvun puolivälissä (Wiri-lander 1960: 298).

tutkielman aiheena on viimeksimainittu. Tarkastelen seuraavassa, mitä siihen kuuluu.

Sukeva sijaitsee Pohjois-Savossa nykyisen Sonkajärven kunnan pohjoisosassa Iisalmen - Kajaanin rautatien ja valtatie 5:n varressa. Kylä rajoittuu lännessä Sonkajärven ja Vieremän väliseen kunnanrajaan, pohjoisessa Oulun läänin vastaiseen rajaan ja idässä Rahonmäen ja Laa'an välillä olevaan laajaan, asumattomaan suoalueeseen. Eteläraja ei ole aivan

Sukevan tärkeim-
piä kylänosia ja
kulmakuntia.

H = Huutolahti

H-S = Hietaniemi ja

Saarenlahti

K = Kauppiharanta

yhtä selvä. Sen länsiosa on ongelmaton: Oravijärvestä Oravijokea pitkin Ylä-Venäjänjärveen ja siitä Ala-Venäjänjärveen. Viimeksimainitussa olevasta Itälahdesta raja voidaan vetää Sukevan maarekisterikylän etelärajaa myöten Kumpumäen kaakkoispuolelle. Akonmäki ja Kauppila (Jallula) kuuluvat Sukevaan ilman muuta, mutta Patamäki, Ypyli, Suomäki ja Kölkkä nykyisen Sukevan - Jyrkän tien varressa alkavat olla jo niin kaukana kylän keskustasta, että ne voitaisiin yhtä hyvin lukea myös Jyrkkään ja Toivakkoon. Tässä tutkielmassa nämä paikat on kuitenkin jaettu siten, että Suomäki jää Toivakon puolelle, mutta muut kolme kuuluvat Sukevaan.

Edellä esitetty rajausta perustuu kaakkoiskulmaa lukuunottamatta sukevalaisilta ja naapurikyläläisiltä saatuihin haastattelutietoihin. Ypylin ja Patamäen lukeminen Sukevaan on lähinnä makuasia. Kauimpana kaakossa oleva Kölkkä' on otettu mukaan tutkittavaan alueeseen siksi, että Koiramäen ja Viillomäen talot (Haapajärven sydänmaa 4 ja 5) on alkuaan perustettu sinne.

Sukevan maastolle ovat kahden melkein saarettoman järven - Sukevanjärven ja Pienenveden - lisäksi ominaisia luokuisat mäet ja niiden väliset suot. Kiveä ja kalliota on näkyvissä melko runsaasti, ja muutenkin Sukeva vaikuttaa selvästi karummalta kuin Sonkajärven eteläisemmät kylät. Korkeita mäkiä on varsinkin lääninrajan tuntumassa (Joutsenmäki, Leppimäki, Mieronmäki, Pirttimäki, Vihkurinmäki, Pihlajamäki)¹, mutta niitä on siellä täällä muuallakin (Sukevanmäki, Kumpumäki, Piikamäki, Rahonmäki, Juhonmäki). Soita on paljon, ja monet niistä ovat hyvinkin laajoja. Nykyisen keskusvankilan luona on ollut avaria nevoja (mm. Kalliosuo, Turvesuo, Pihla-

1. Nämä mäet kuuluvat Vuoksen ja Oulujoen vesistöjä erottavaan vedenjakajaan.

jasuo), joista osa on sittemmin kuivatettu ja raivattu viljelysmaaksi. Kylän eteläosan soista tärkeimpiin kuuluu Jauhosuo, joka muodostaa luonnollisen rajan Toivakon kylää vastaan. Soilla on pikkujärviä ja lampia, joista huomattavimpia ovat Lika-Pyöree ja nyttemmin kuivatettu Akonjärvi. Kylän reunamalla on lisäksi useita melko kookkaita järviä: Raudanvesi eli Raudanjärvi koillisessa, Talasjärvet (Talas ja Taka-Talas) luoteessa, Oravijärvi lounaassa sekä Ylä- ja Ala-Venäänjärvi¹ etelässä. Tärkeimmät joet ovat Raudanjoki, Tenetin- eli Kaupilanjoki ja Matkusjoki. Ensimmäinen laskee Raudanvedestä Raudanlammin kautta Sukevanjärveen, Tenetinjoki tästä Pieneenveteen ja Matkusjoki Pienestävedestä Lahnalammen, Venäänjärvien ja lukuisien muiden järvien kautta Hernejärveen. Vaikka Matkusjoki onkin pohjoisen Ylä-Savon suurimpia jokia, sen käyttökelpoisuutta sukevalaisten kulkureittinä Iisalmen kirkolle on haitannut sen koskisuus.

Sukevan keskustaajama, ns. "pääkylä", sijaitsee Sukevanjärven kaakkoispäässä rautatieaseman ympärillä. Taajamassa on aseman lisäksi kolme kauppaa, koulu, postitoimisto, kahden pankin konttorit, apteekki, ravintola, motelli sekä vuonna 1950 itsenäistyneen Sukevan evankelis-luterilaisen seurakunnan kirkko². Toinen taajama on keskusvankilan alueella Kortekankaalla. Siellä asuu pääasiassa vankilan henkilökuntaa. Pienempiä kulmakuntia ovat keskustaajaman pohjoispuolella oleva Kannas, Sukevanjärven länsipuolella olevat Kauppilannranta, Hietaniemi, Saarenlahti ja Sukevanmäki, saman järven itärintamalla oleva Huutolahti sekä Pieneenveden eteläpuolella sijaitseva Lapinkylä. Näiden vanhojen kyläosien lisäksi Sukevalle on perustettu 1930- ja 1940-luvulla useita uusia asutusalueita, mm. Järvenpää, Kalliomäki, Somerokoski ja Uusikylä.

1. Nimi on kirjoitettu karttoihin usein Venäjänjärvi. Sen murremuoto on kuitenkin vennäjjärvi. Nimitoimiston ohjeiden mukaan nimien määrittäösiin tulee jättää tiettyjä murteellisuuksia paikallismäriä antamaan. Niinpä tämänkin nimen suositeltava kirjoitusasu on Venäänjärvi.

2. Sukevalla on myös ortodoksien rukoushuone.

Sukeva on ollut tälle vuosisadalle asti tyypillinen pohjoissavolainen hajakylä. Sen kantatalojen väli on ollut paria poikkeusta lukuunottamatta ainakin puoli kilometriä. Sukeva poikkeaa siis asemakaavaltaan selvästi länsisuomalaisesta ryhmäkylästä, mutta melkein yhtä paljon mm. Sotkamossa ja Rautavaaralla tavattavasta vaara-asutuksesta. Rautatie, valtion sahalaitos ja vankila ovat muuttaneet Sukevan asutuksen luonnetta tämän vuosisadan alusta lähtien. Saha tosin lakkautettiin jo 1920-luvulla, mutta kylässä on sittemmin toiminut mm. terva- ja tärpättitehdas, ja nykyisin teollisia perinteitä jatkaa metallituotteita valmistava Suprom Oy.

Jo tässä yhteydessä kannattaa myös kiinnittää huomiota siihen, että Ylä-Savossa, kuten Itä-Suomessa laajemminkin, kylä asutustihentymänä ei ole sama asia kuin maarekisterikylä. Paikkakuntalaiset tekevät selvän eron kylän ja maarekisterikylän eli "huudon" välillä. Niinpä esimerkiksi Akonmäen sanotaan kuuluvan Sukevaan, vaikka se on Toivakon "huudtoa". Tässä tutkielmassa käsiteltävään Sukevaan kuuluu neljän maarekisterikylän maita. Sukevan maarekisterikylä muodostaa sen ytimen, mutta lisäksi siihen kuuluu huomattavia osia Haapajärven sydänmaan, Kaarakkalan ja Toivakon "huudoista", Sukevan keskusvankila ympärillä olevine valtionmaaineen sekä toisen maailmansodan jälkeen perustettu Sukevan yhteismetsä.

1.2. Aikaisemman tutkimuksen kuva Sukevasta ja sen asuttamisesta

Sukevan asutushistoriaan liittyvää kirjallisuutta on vähän. Sonkajärveltä ei ole tehty omaa pitäjänhistoriaa, ja Santeri Rissasen vuonna 1927 ilmestynyt "Iisalmen entisen pitäjän historia" on tutkimusmetodiltaan vanhahtava. Rissasen tarkastelutapa on pappila- ja seurakuntakeskeinen. Se voi johtua osaksi kirjoittajan omista mieltymyksistä, mutta var-

masti osaksi myös siitä, että seurakuntaa ja sen hallintoa koskevaa aineistoa on ollut helpoimmin ja runsaimmin saatavana. Teoksessa on muutamien asutustarinoiden lisäksi vain joitakin mainintoja Sukevan tapaisesta reunakylästä. Asutustarinoihin Rissanen on suhtautunut aivan liian kritiikittömästi¹. Minkäänlaista käsitystä Sukevan asutushistoriasta ei "Iisalmen entisen pitäjän historian" avulla voi luoda, mutta varovasti toimien siitä saa sentään kehukset eräille ilmiöille, jotka jäisivät irrallisiksi pelkkien asiakirjalähteiden varassa.

Myös Arvo M. Soinisen vuonna 1961 ilmestyneen väitöskirjan "Pohjois-Savon asuttaminen keski- ja uuden ajan vaihteessa" anti jää Sukevan asutushistoriasta kiinnostuneelle niukaksi. Siitä käy kuitenkin ilmi, että Sukevalla ei ollut vielä 1500-luvun alussa pysyvää asutusta. Soininen on nimien avulla paikantanut Sukevanjärven ympäristöön joukon tiluksia, joiden omistajat asuivat alempana saman vesistön varressa. Kaikki hänen paikannuksensa vaikuttavat nykynimistön valossa oikeaan osuneilta, vaikkakin niiden täsmällisyydessä olisi toivomisen varaa. Soinisen teoksen metodinen arvo on suurempi kuin sen hyöty tietolähteenä. Esimerkiksi savolainen sukunimistö auttaa asutuksen paikantamisessa². Muiden lähteiden puuttuessa saattaa aivan yleinenkin sukunimi johtaa tutkijan oikeille jäljille. Tässä tutkielmassa on sukunimiä pakko

-
1. Esimerkiksi Eskeliset eivät ole tulleet Sukevan Lapinkylälle suinkaan Sonkajärven kautta, kuten Rissanen väittää (mts. 73), vaan he asuivat 1870-luvulle asti Rahonmäessä. Tämä olisi ollut helppoa tarkistaa rippikirjoista.
 2. Soininen 1961: 27. - Mielestäni savolaisten sukunimien käyttökelpoisuutta esimerkiksi sukututkimuksessa ja paikallishistoriassa aliarvotetaan tuntuvasti. Tämä johtuu varmaan siitä, että länsisuomalaista aluetta tutkivien on pakko tulla toimeen ilman sukunimiä; niitä ei talonpoikaissäestöllä yleensä ollut. Kuitenkin sukunimet ovat tämän laudaturtyön kaltaisessa pienen alueen asutustutkimuksessa ne tuntevalle oivallinen apuneuvo.

käyttää runsaasti hyväksi, sillä - kuten tuonnempana havaitaan - Iisalmen suurpitäjän kirjalliset väestölähteet ovat hyvin aukollisia.

Kaarlo Wirilanderin liitteittäkin yli tuhatsivuinen "Savo kaskisavujen kautena 1721 - 1870 (Savon historia III)" on tämän tutkielman tärkein kirjallisuuslähde. Tietenkään Wirilanderin tarkastelu ei ulotu kylätasolle juuri muuten kuin esimerkeissä, onhan kyseessä maakuntahistoria. Kuitenkin teoksessa riittää melkein loputtomasti ammennettavaa. Se tarjoaa tutkimusvirikkeiden ja metodisten neuvojen lisäksi taustan, ikään kuin valkokankaan, jota vasten paikallisista asiakirjalähteistä ilmi tulevat seikat on helpompi ymmärtää ja asettaa oikeisiin yhteyksiinsä. Valitettavasti teos vain päättyy jo vuoteen 1870; 1900-luvun puolelle ulottuva vertailuaineisto olisi tarpeen. Wirilanderin kielenkäyttö ansaitsee erikoismaininnan. Kirjaa lukee oikein mielellään muutenkin kuin lähdeteoksena.

Kuva Sukevan asutuksen historiasta jää siis aikaisemman tutkimuskirjallisuuden valossa hyvin himmeäksi. Omaa liikkeellelähtöä helpottaa jonkin verran se, että Turun yliopiston kylätutkimusryhmä on tehnyt monitieteellisiä asutustutkimuksia Pyhämaan Kettelistä, Hauhon Hyömäestä, Merikarvian kirkonkylästä ja Valkealan Vuohijärveltä. Muista Sukevaan suoranaisesti liittymättömistä teoksista, joista on ollut apua varsinkin kylän varhaisempien vaiheiden selvittämisessä, ovat etusijalla Tauno Räisäsen ja Kalevi Kumpulaisen vuonna 1981 ilmestynyt "Pielaveden ja Keiteleen historia I" sekä "Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historian" III ja V osa, joista edellisen on kirjoittanut Pentti Virrankoski ja jälkimmäisen Aimo Halila. Eino Jutikkalan "Suomen talonpojan historia" kuuluu myös maalaisyhteisöä koskevan asutustutkimuksen keskeisiin lähdeteoksiin. Vaikka se onkin voimakkaasti länsi-

suomalaispainotteinen, se antaa kuitenkin runsaasti virikkeitä ja laajentaa samalla näköpiiriä Savon ulkopuolelle.

1.3. Aiheen rajausta ja problematiikka

Tutkin laudaturtyössäni Sukevan asutuksen kehitystä vuodesta 1722 vuoteen 1920. Olen valinnut vuoden 1722 tutkimuksen alkukohdaksi sen vuoksi, että edellisenä vuonna solmittuun Uudenkaupungin rauhaan päättyi pitkä onnettomuuksien kausi¹, joka aiheutti Sukevallaakin huomattavia muutoksia. Vuoden 1920 olen ottanut työn päätepisteeksi siksi, että tämän jälkeen alkoi torppien ja mäkitupien itsenäistyminen. Mainitut aikaratat eivät ole kuitenkaan ehdottomia. Saadakseni valaistusta isonvihan jälkeiseen aikaan joudun ulottamaan tarkasteluni kauas 1600-luvun puolelle, ja niinpä tutkielmaan sisältyykin suppeahko luku Sukevan asutuksen varhaishistoriasta.

Aihe käsittää sekä tilat että niiden asukkaat. Pääpaino on ensinmainituissa, mutta rajausta perustuu kuitenkin lähinnä jälkimmäisiin. Otan nimittäin tarkasteluun ne väestöryhmät, jotka saivat elantonsa kokonaan tai osaksi maanviljelyksestä ja joilla oli oma, erillinen asunto. Aiheen ulkopuolelle jäävät mm. virkamiehet, kauppiat, sahan työmiehet, radanvartijat, palkolliset, loiset, vaivaiset ja irtolaiset. Tutkimus kohdistuu varsinaisten talollisten lisäksi vuokraviljelijöihin, jotka asuivat vuokraamallaan maalla. Näitä olivat lampuodit, torpparit ja mäkitupalaiset.

Työn tavoitteena on seuraavien kysymysten selvittäminen:

1. Paljonko Sukevalla oli taloja, torppia ja mäkitupia? Muut-

1. 1690-luvun nälkävuodet ja suuri Pohjan sota.

tuiko niiden määrä ja keskinäinen jakauma? Milloin ja miksi muutoksia tapahtui?

2. Millä tavoin maakirjaan ja myöhemmin maarekisteriin merkitty taloluku vastasi talonsavujen eli todellisten talojen määrää? Mikä erot aiheutti?
3. Missä talot, torpat ja mäkituvat sijaitsivat? Tapahtuiko asutuksen painopisteen sijainnissa merkittäviä muutoksia? Milloin muutoksia sattui, ja mistä ne johtuivat?
4. Paljonko sukevalaisia oli? Miten suuri osa heistä oli talollisia ja vuokraviljelijöitä? Mistä sosiaalisen jakauman muutokset aiheutuivat?
5. Miten suuria 1700- ja 1800-luvun sukevalaistaloudet olivat?

Lisäksi pyrin selvittämään sukevalaisten alkuperää mahdollisuuksien mukaan. Sukevan sijainti vanhalla maakuntarajalla tarjoaisi tässä suhteessa hyvinkin monenlaisia tutkimusmahdollisuuksia. Tarvittavien lähteiden hankalan saatavuuden takia¹ tulo- ja lähtömuuttojen järjestelmällisestä selvittämisestä on luovuttava. Pääosa muuttotiedoista sisältyy liitteenä olevaan isäntä- ja emäntäluetteloon.

1.4. Arkistolähteet

Tutkielma perustuu suurimmaksi osaksi arkistomateriaaliin. Sukututkimuksella on siinä keskeinen sija, onhan osa paikanuksistakin tehtävä asukkaiden perusteella. Sukevan genealogisen tutkimuksen lähteet ovat Iisalmen seurakunnan kirkonkirjat, joista rippi- ja historiakirjat alkavat vuodesta 1732

1. Mm. uudemmat historiakirjat (noin vuodesta 1860) ovat seurakuntien kirkkoherranvirastoissa, ja niiden järjestelmällinen tutkiminen tulisi kohtuuttoman kalliiksi.

ja lastenkirjat vuodesta 1747. Sarjat ovat kuitenkin aukollisia, ja niinpä rippikirjoista puuttuvat vuodet 1741 - 1758, 1766 - 1767 ja 1793 - 1804 ja historiakirjoista vuodet 1750 - 1771 ja 1789 - 1804. Varsinkin viimeksimainitut aukot ovat harmillisia, sillä historiakirjat ovat sukututkimuksen primärlähteitä. Varhaisimmissa historiakirjoissa on vain luettelot kastetuista ja haudatuista. Luettelot avioliittoon vihityistä alkavat vuodesta 1772 ja luettelot muuttaneista vasta vuodesta 1810¹. Muutto- ym. tietoja voidaan selvittää myös naapuriseurakuntien Sotkamon, Kajaanin ja Paltamon kirkonkirjojen avulla.

Iisalmen pitäjän henkikirjoja on säilynyt aukollisina 1600-luvun alkupuolelta asti. Ne antavat mahdollisuuden kirkonkirjojen puutteiden paikkaamiseen ja isonvihan takaisen ajan tutkimiseen. Jos niiden sukututkimuksellinen anti onkin melko vähäinen, ne kertovat itse tilasta enemmän kuin kirkonkirjat. Koska ne on laadittu verotusta varten, ne on pidetty varmasti ajan tasalla. Esimerkiksi muuttoja on tuskin jätetty siinä määrin muistin varaan kuin kirkonkirjoja täytettäessä. Henkikirjoissa on mainittu usein - ei läheskään aina - henkirahan maksaneet nimeltä ja 1760-luvulta lähtien verosta vapautetutkin numeroin. Henkikirjojen käyttökelpoisuutta heikentää se, että niistä on selvästi jätetty osa väestöstä kokonaan pois.

Pisin Iisalmen henkikirjoissa oleva yhtenäinen aukko ulottuu vuodesta 1776 vuoteen 1793. Kun esimerkiksi Kaarakkalan sydänmaa ja Kōlkänmäen salo asutettiin juuri noihin aikoihin ja kun tuo aikaväli puuttuu osittain kirkonkirjoistakin, mahdollisuudet uudisasutuksen alkuperän selvittämiseen ovat huonot. Sukevan talollisväestön määrän selvittäminen onnistuu henkikirjojen avulla tyydyttävästi vuodesta 1770 lähtien ja ilmeisen luotettavasti Suomen sodan jälkeen. Vuokraviljelijäväestön määrän selvittäminen on epävarmempaa, mutta tuloksia

1. Ilmeisesti luetteloita on pidetty jo aikaisemmin. 1770-luvulta on säilynyt lyhyt katkelma muuttoluetteloista.

voidaan parantaa jonkin verran vertaamalla henkikirjoja kirkonkirjoihin.

1700-luvun henkikirjat on sidottu läänintilien ns. tositemkirjoihin, joissa on myös muita asutustutkimuksen lähteiksi sopivia asiakirjoja. Näistä mainittakoon autioluettelot ja chartae sigillatae -luettelot. Viimeksimainitut ovat vuosittaisia seurakunnan papin laatimia luetteloita avioliittoon vihityistä pareista, jotka joutuivat suorittamaan erityisen asiakirjamaksun. Niitä on säilynyt Iisalimesta 1730- ja 1740-luvuilta, ja ne korvaavat osittain alkuperäisten vihkiluetteloiden puutetta.

Tässä työssä käytetyistä henkikirjoista ovat valtionarkiston kappaleet puhtaaksikirjoitettuja, kun taas Mikkelin maakunta-arkiston kappaleet ovat konsepteja. Konseptien korjausmerkinnöistä on hyötyä varsinkin mökkiläisasutuksen selvittämisessä - näkyyhän kustakin henkikirjasta kahden vuoden tilanne.

Maakirjat ovat talojen maanluonnon ja maaverotuksen peruslähde. Niitä on säilynyt Savosta aina 1500-luvulta asti. Ennen isoavihaa laadituista maakirjoista on kiinnostavin vuoden 1664 maantarkastuspöytäkirja. Siinä on lueteltu talojen tilukset nimeltä, ja esimerkiksi niityistä on mainittu, miten kaukana talosta ne sijaitsivat. Maakirjoista voi seurata sotien ja muiden onnettomuuksien vaikutusta talonpoikien veronmaksukykyyn ja sitä kautta maanluontoihin. 1700-luvun alkupuolella maakirjoja laadittiin vielä melko usein, loppupuolella selvästi harvemmin. 1800-luvun harvoista maakirjoista kiinnostavimmat ovat vuosilta 1805 ja 1875. Edellisessä on hyödyllisiä tietoja 1700- ja 1800-luvun vaihteen uudistiloista, mm. niille myönnettyistä verovapauksista. Talojen perinnöksiösten ajoittaminen puolestaan onnistuu jälkimmäisen avulla. Viimeinen maakirja laadittiin vuonna 1905.

Kaikki Sukevalla isonjaon jälkeen suoritettut tilanjaot ja niiden toimittamisajat selviävät maarekisteristä. Sonkajärven kunnan maarekisteriä säilytetään Kuopion läänin maanmittauskonttorissa. Se on kasvava, ajan tasalla pidettävä asiakirja. Kullakin tilalla on virallinen nimi sekä maarekisterinumero, jota ei ole millään muulla tilalla. Lisäksi maarekisterissä mainitaan tilan kokonaispinta-ala, sen jakautuminen käytön mukaan, tie- ym. oikeudet ja -rasitteet sekä (lukuunottamatta vanhimpia merkintöjä) se, kenelle tila on alkuaan muodostettu. Viimeksimainitusta tiedosta on hyötyä 1910-luvun torppien ja mäkitupien paikantamisessa, näistä kun osa lunastettiin itsenäisiksi jo seuraavalla vuosikymmenellä. Maarekisterissä on myös tilaa koskevien jakoasiakirjojen arkistointitunnus ja viite lähinnä seuraavaan samalla tilalla suoritettuun ositukseen.

Maanmittauskonttorissa säilytettävät isonjaon kartat ja pöytäkirjat ovat arvokkaita lähteitä, sillä esimerkiksi kartanselityksiin sisältyy varsin monipuolinen kuvaus kylistä ja niiden oloista. Pöytäkirjoissa on luettelot talojen maaomaisuudesta ennen isoajakoa ja sen jälkeen. Myös isonjaon yhteydessä toimeenpannut talojen siirrot ilmenevät näistä asiakirjoista. Sukevan maakirjakylän isoajakokartta auttaisi 1700-luvun loppupuolen asutuksen paikantamisessa, jos se olisi säilynyt. Alueen muiden maakirjakyläen kartat tosin löytyvät maanmittauskonttorista, mutta ne eivät ole yhtä kiinnostavia. Asutuksen painopiste oli jo tuolloin Sukevanjärven ja Pienenveden seutuvilla.

Valtionarkistossa säilytettäviin metsähallituksen asiakirjakokoelmiin kuuluvat mm. Sukevan kaikkien valtiontorppien ja -mäkitupien vuokrasopimukset. Muista käyttökelpoisista asiakirjoista mainittakoon verotusehdotukset, katselmuspöytäkirjat ja tietysti kartat. Valtion maalle perustettujen mökkien paikantaminen ei tuota Sukevalla yleensä vaikeuksia.

ta 1850-luvulta sekä Sonkajärven pitäjänkartta 1920-luvulta. Pitäjänkartan jäljennös on peräisin Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nimitoimistosta, sillä Sonkajärven kunnanvirastossa olevasta kappaleesta ei voitu ottaa kopiota. Tietävästi karttaa ei ole valtionarkistossa. Muita tässä mainittuja karttoja säilytetään valtionarkistossa.

Arkistolähteisiin kuuluu myös Sukevan paikannimikeräelmä. Sen synnystä on ollut puhetta jo luvun alussa. Varsinaisten nimiä selittävien tietojen lisäksi keräelmässä on melko runsaasti asutushistoriallisia muistiinpanoja. Tallentamani muisti- ja perimätieto ulottuu 90 - 100 vuoden päähän, ja siitä on eniten hyötyä mökkiläisasutuksen paikantamisessa. Olen sittemmin varmistanut ja täydentänyt kenttämuiistiinpanoja kirjeitse. Kaikista saamistani vastauksista on ollut apua 1900-luvun alun torppien ja mäkitupien sijainnin selvittämisessä. Erikoismaininnan ansaitsee kuitenkin Huutolahden Paa-vo Partasen kirje, jossa tämä lähettämäni kartan avulla paikansi kaikki Kannaksen mökit.

1.5. Terminologiaa

Joudun käyttämään tässä tutkielmassa asutushistorian termeinä sanoja, jotka eivät ole itsestään selviä tai joilla on useita merkityksiä. Tarkastelen niitä seuraavassa lähemmin ja täsmennän merkityksiä tarvittaessa myös tuonnempana.

Ensi silmäyksellä talo-sanana merkitys tuntuu selvältä. Näin ei ole kuitenkaan asian laita. Tässäkin tutkielmassa joudutaan operoimaan ainakin kahdella eri talo-käsitteellä. Niistä toinen, maakirja- tai maarekisteritalo, on täsmällinen. Voidaan esimerkiksi sanoa, että Sukevan maakirjakylään kuului 1840-luvun lopulla yksitoista maakirjataloa. Toinen,

talo kansanomaisessa mielessä, on merkitykseltään hämärämpi. Voidaanhan sanalla viitata sekä asuinsijaan että tilaan, johon asuinsija kuuluu. Edellytyksenä kummassakin tapauksessa on kuitenkin se, että paikalla asutaan tai on aikaisemmin asuttu. Tällainen talo on siis todellinen asuinpaikka, asutuksikkö, ja sen synonyymeinä käytetään nimityksiä savu ja talonsavu¹. Maakirjatalo sen sijaan saattoi olla asumaton, tai sen alueella voi asua useita talonpoikia. Samanlainen kahtalainen merkitys on myös sanalla kylä. Se voi tarkoittaa asumusryhmää, mutta myös maakirja- tai maarekisterikylää, jota paikallisessa kansankielessä kutsutaan "huudoksi". Tässä tutkielmassa talolla ja kylällä tarkoitetaan asutuksikköjä, taloa ja kylää lähinnä kansanomaisessa mielessä. Viitattaessa kameraalisiin yksiköihin käytetään sanoja maakirjatalo ja maakirjakylä.

Sukevalla ei ole tehty yksityiskohtaista eroa vuokraviljelijäryhmien välillä, vaan kaikkia toisen maalla asujia, joilla oli mökki ja viljelystä, on kutsuttu torppareiksi. Myös nimitystä lampuoti on käytetty, mutta sillä ei ehkä ole tarkoitettu aivan vähäisimpiä mäkitupalaisia. Kolmantena paikallisena nimityksenä on ollut mökkiläinen. Sen sijaan mäkitupalainen-sanan käytöstä Sukevalla ei ole aineistossani yhtään mainintaa.²

Tässä tutkielmassa jako lampuoteihin, torppareihin ja mäkitupalaisiin perustuu arkistolähteisiin, lähinnä rippi- ja henkikirjoihin. Ryhmien väliset rajat ovat niissäkin epäselvät, eivätkä paikalliset viranomaiset ole ilmeisesti aina tarkoittaneet nimityksillä samaa kuin länsisuomalaiset virkaveljensä. Esimerkiksi lampuodiksi on tutkimuskirjallisuudessa perintei-

1. Vrt. Pirinen 1982: 61.

2. Paikannimikeräelmä.

sesti kutsuttu länsisuomalaisen käytännön mukaan kokonaisen tilan vuokraajaa. Nähtävästi vain harvat Sukevan lampuodeista olivat sellaisia. Toisaalta lampuodeiksi on kutsuttu ainakin 1700- ja 1800-luvun vaihteen henkikirjoissa uudisviljelijöitä (ks. tarkemmin s. 55). Väestölähteisiin torppareiksi merkityt sukevalaiset ovat yleensä olleet sitä, mitä sanalla tavallisesti tarkoitetaan, mutta mäkitupalaisen ja loisen välinen ero on ollut epäselvä. Joitakin vapaavuosiaan nauttivia uusia mäkitupalaisia on todistettavasti merkitty henkikirjoihin loisiksi, ja samoin on kaiketi menetelty myös uusien torpparien suhteen. Siitä, miksi ja miten usein näin on tehty, ei ole tarkempaa tietoa. Sukevan mökkiläisillä ei ollut eräitä poikkeuksia lukuunottamatta kirjallisia vuokrasopimuksia¹, ja ne, jotka olisivat ehkä tienneet jotakin yli 70 vuoden takaisista vuokrasuhteista, ovat jo kuolleet.

Sana perhe tuo nykyihmisen mieleen ydinperheen, joka käsittää tavallisesti vanhemmat (tai toisen vanhemmista) ja pari kolme lasta. Vielä 1900-luvun alussa perheet olivat suurempia ja rakenteeltaan monimutkaisempia. Ei ollut mitenkään harvinaista, että talollisperheeseen kuului isäntäpariskunnan ja sen lasten lisäksi vanhaisäntä ja -emäntä, isännän tai emännän sisarusia, joista osa saattoi olla naimisissa, muita sukulaisia ja usein palvelusväkeäkin. Ääritapauksissa sukevalaisperheen pienimmät olivat keskenään kolmansiä serkkuja.²

Tässä tutkielmassa käytetään sanoja perhe, talous ja ruokakunta synonyymeina, sillä niillä tarkoitettiin väestökirjanpidossakin yleensä samaa asiaa. Esimerkiksi talollisperheeseen lasketaan talonväki ja sen palkolliset, mutta ei loisia, vaivaisia eikä muuta väkeä, joka asui saman katon alla. Syytinkiläi-

1. Kirjeet: mm. Martta Pohjola; Paikannimikeräelmä.

2. VA ja IKA RK:t 1732 - 1920; VA ja MMA henkik. 1870 - 1920; Paikannimikeräelmä.

set on luettu henkikirjoissa toisinaan isäntäperheeseen kuuluviksi ja toisinaan omiksi ruokakunnikseen. Koska he olivat useimmiten talon aikaisempia omistajia (melkein poikkeuksetta isännän tai emännän vanhempia), heidät pyritään tässä työssä laskemaan talonväkeen.¹

Tutustuttaessa 1600-, 1700- ja 1800-luvun maalaisyhteiskuntaan voidaan tuskin välttyä törmäämästä käsitteeseen maanluonto. Aihetta käsitellään myöhemmin perusteellisemmin, mutta on jo tässä syytä todeta, että termi liittyy maanomistukseen. Tiloja oli maanluonnoltaan kolmenlaisia, nimittäin rälssitiloja, perintötiloja ja kruununtiloja. Ellei Pietari Brahen läänityksiä oteta huomioon, Sukevalla ei ole ollut koskaan rälssimaata, vaan kaikki tilat ovat olleet perinnön- tai kruununluontoa. Talollisen omistusoikeuden laajuus on vaihdellut eri aikoina. Esimerkiksi 1700-luvulla perintötilallisen oikeus maahansa oli tuntuvasti suppeampi kuin nykyisin, ja kruununtilallinen oli oikeastaan vain valtion lampuoti. Vuodesta 1894 lähtien kaikki Sukevalta maarekisteriin merkityt tilat ovat olleet perinnönluontoa.²

Maanomistukseen ja -nautintaan liittyy myös termi vapaavuodet. Auttaakseen uudistilallisia tai autiotilojen haltuunottajia pääsemään talonpidossaan kunnon alkuun kruunu myönsi heille määrävuosiksi kokonaisen tai osittaisen verovapauden. Sen pituus (usein 15 - 20 vuotta) ja laatu on merkitty maakirjaan.³ Samaa sanaa käytetään tässä työssä ilmaisemaan myös torpparin tai mäkitupalaisen vuokravapautta. Talonisäntä saattoi jättää alustalaisensa vuokran perimättä muutamalta vuodelta, jotta tämä ehti panna mökkinsä ja viljelyksensä kuntoon.⁴

1. VA ja MMA henkik. 1766 - 1920.

2. VA maak. 1664 - 1875; KMMK Sonkaj. maarekisteri.

3. Jutikkala 1958: 118-119, 257.

4. VA Metsäh. Hj 4.

1.6. Henkilön- ja paikannimien oikeinkirjoitus

Sukevan asutustutkimuksen lähteet ovat 1880-luvun alkuun asti ruotsinkielisiä. Nimien oikeinkirjoitus eli ortografia poikkeaa varsinkin 1700-luvun asiakirjoissa tuntuvasti nykyisestä. Jos harmilliset kirjurinetymologiat ja suoranaiset kirjoitusvirheet jätetään syrjään, ei ruotsin kielen ortografiaan sopeutettujen sukevalaisnimien tulkinta tuota seutua ennestään tuntevalle kuitenkaan ylittämättömiä vaikeuksia.¹ Kun "salakirjoitus" saadaan puretuksi, havaitaan, että monet Sukevan nykyisistä paikannimistä olivat aivan tai melkein samansuuisia jo 200-300 vuotta sitten. Sukunimet ovat muuttuneet vielä vähemmän kuin paikannimet, mikä johtunee suurimmaksi osaksi juuri kirjanpidosta.

Sukeva kuuluu itäsuomalaiseen kulttuurialueeseen, ja käytännöllisesti katsoen kaikilla vuosina 1722 - 1920 eläneillä kyläläisillä oli yhden tai useamman etunimen lisäksi isän puolelta periytyvä sukunimi. Sukunimet olivat tänä aikana jo pysyviä. Harvat poikkeukset johtuivat savolaisen sukunimen vaihtumisesta ruotsinkieliseen sotilasnimeen (Hjort, Lind, Strandberg ym.) tai päinvastoin. Sukevalaiset naiset näyttivät naimisiin mentyäänkin säilyttäneen isänsä sukunimen. Ainakin 1700-luvun alkupuolella se oli tar/tär-loppuinen (Hillitär = Hillin tytär, Komulatar = Komulaisen tytär), mistä on tuon ajan asiakirjoissa runsaasti esimerkkejä.²

-
1. Vanhan oikeinkirjoituksen tulkitsemisessa on avuksi mm. Martti Rapolan teos "Vanha kirjasuomi" (Tietolipas 1). - 1700-luvun ortografiassa aiheuttaa ehkä eniten hankaluuksia pitkän vokaalin puutteellinen merkinä (kahden vokaalimerkin käyttö ei ollut vielä vakiintunut) sekä ä:n ja e:n sekoittuminen toisiinsa.
 2. Vrt. myös Pirinen 1982: 243. - Perinteistä sukunimikäytäntöä näyttää säilyneen Sukevalla ainakin rippeinä 1900-luvun alkuun asti (Paikannimikeräelmä).

Tässä tutkielmassa käytetään sukevalaisten sukunimistä niiden nykyistä kirjoitustapaa aina, kun se on mahdollista¹. Ainoa merkittävä poikkeus ovat ne ruotsinkieliset sotilasnimet, jotka ovat kokonaan hävinneet Sonkajärveltä. Niistä on valittu käyttöön väestölähteissä useimmin esiintyvä kirjoitusasu (esim. Hjort, Lind). Toki sukevalaisilla on sotilasnimiä sukuniminään vieläkin, ja niihin sovelletaan tietysti edellämainittua pääsääntöä. Pulmallisempia ovat suomen kielen ääntämykseen mukautetut ruotsinkieliset nimet, kuten Vimpari (< Vinberg) ja Ryytty (< Ryth). Nämä käsitellään tapaus kerrallaan, sillä esimerkiksi osa Sonkajärven Vinbergejä on säilyttänyt sukunimensä ruotsinkielisessä muodossa, mutta osa kirjoittaa sen Vimpari².

Etunimet on merkitty henki- ja kirkonkirjoihin 1880-luvulle asti muutamien poikkeuksin ruotsinkielisinä³. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että sukevalaiset olisivat kutsuneet toisiaan Johaneiksi, Davideiksi, Larseiksi, Christinoik-

-
1. Mielestäni tässä on tarpeetonta käyttää asiakirjoissa esiintyviä vanhoja kirjoitusasuja, kuten Huttuinen pro Huttunen, kun kyseessä on joka tapauksessa sama suku ja sama nimi. Vain kirjoitustapa on muuttunut. Kannattaa kuitenkin panna merkille, että pääpainottoman i-loppuisen diftongin jälkikomponentti (eli siis itse i) on säilynyt paikkakunnan murteessa ns. ylilyhyenä tai liudentumana. Em. sukunimen murremuoto voidaan kirjoittaa suomalais-ugrilaista puolikarkeaa tarkkirjoitusta käyttäen puhujasta riippuen joko huttu¹ne tai huttu^{ne}. Kirjakielen substantiivien ja siten myös nimien nykyinen oikeinkirjoitus perustuu tältä osin murteisiin, joista i on kadonnut, adjektiivien oikeinkirjoitus (esim. punainen) taas murteisiin, joissa i on säilynyt. Sukevan murteessa i on säilynyt yhtäläisesti kummassakin sanaluokassa. (Paikannimikeräelmä.)
 2. Nimen murreasu on kirjoitustavasta riippumatta yleensä vimper^í. Muutkin ruotsalaisperäiset nimet ovat loitontuneet varsin kauas kirjoitusasustaan, esim. ruohti (= Roth) ja lúkare ~ lüijjár^í (= Flygare). Vielä näitä enemmän poikkeavat kirjoitusasustaan muut Sonkajärven ruotsalaisnimet, mm. liekki (= Blek) ja vikri (= Vidgren; tosin myös vikreⁿⁱ). (Paikannimikeräelmä.)
 3. 1700-luvulla käytettiin myös latinankielisiä muotoja.

si, Catharinoiksi, Elisabetheiksi ja niin edelleen, vaan varmasti he olivat toisilleen Jusseja, Taavetteja, Lasseja, Tiinoja, Kaisoja ja Liisoja. Siksi tutkielman tekstiosassa esiintyvät etunimet on suomennettu. Apuna on käytetty omien paikannimikeräelmien henkilönnimitietoja sekä tutkimuskirjallisuutta (lähinnä "Savon historian" II:1 ja III osaa). Sen sijaan liitteenä olevaan isäntä- ja emäntäluetteloon on etunimet pyritty saamaan mahdollisimman "virallisina". Ne on otettu kastekirjoista siinä muodossa, missä ne on sinne aikoinaan merkitty.

Kompromisseilta ei ole välttytty. Henkilökohtaisia kutsumanimiä ei voida ottaa huomioon, koska aineistoa on vain noin sadan viimeisimmän vuoden ajalta ja sekin puutteellista. Osa Petteriksi tai Pehriksi kastetuista on ollut Pekkoja, osa Pietuja, Henrikat ovat olleet Sonkajärvellä Hinnejä, Hinttuja ja Riikkoja, ja Katarinaa on kutsuttu Kaisaksi tai Katriksi.¹ Melkein kaikilla tavallisimmilla etunimillä on ollut useita kansanomaisia muunnoksia, joista tässä voidaan käyttää vain yhtä. Tutkielman etunimistö on siis siinä mielessä keinotekoinen, mutta se on kuitenkin kotoisempi siihen verrattuna, että nimet olisi jätetty ruotsinkielisiksi.

Suosituksen Johanin ja sen kantamuodon Johanneksen vastineena käytetään Juhoa eikä Jussia. Tähän on useitakin syitä, mutta niistä tärkein on se, että Jussi on liian tuttavallinen. Se on kelvannut kastenimeksi vasta myöhään tällä vuosisadalla; 1900-luvun alussa syntyneet "Jussit" ovat vielä poikkeuksetta Juhoja. Myös vuoden 1880 jälkeen laadittuihin rippi- ja henkikirjoihin Johan on useimmiten suomennettu Juhoksi eikä milloinkaan Jussiksi.²

1. Paikannimikeräelmä.

2. Paikannimikeräelmä; IKA RK:t 1881 - 1920; MMA henkikirjat 1881 - 1920.

1742	Juho Komulainen	11	2	1	5	8	13	6
1742	Eljas Komulainen	11	2	2	8	2	10	6
1742	Juho Valjus	11	2	2	8	2	10	6
1742	Heikki Laukkanen	11	2	2	8	2	10	6
1742	Aappo Karjalainen	11	2	2	8	2	10	6
1742	Pekka Karjalainen	11	2	2	8	2	10	6
1742	Grels Kauppinen	11	2	2	8	2	10	6
1742	Aatami Lind	11	2	2	8	2	10	6
1742	Juho Leinonen	11	2	2	8	2	10	6
1742	Aappo Repo	11	2	2	8	2	10	6
1742	Eerikka Nikkarinen	11	2	2	8	2	10	6
1742	Matti Karjalainen	11	2	2	8	2	10	6
1742	Lef. L. Aabram Karjalainen	11	2	2	8	2	10	6

1800-luvun alun sukevalaisia: Juho Komulainen, Eljas Komulainen, torppari Juho Valjus, Heikki Laukkanen, Aappo Karjalainen, Pekka Karjalainen, Grels Kauppinen, torppari Aatami Lind, Juho Leinonen, Aappo Repo, lampuoti Eerikka Nikkarinen sekä Matti Karjalainen. (MMA henkik. 1807: Sukeva 1 - 2.)

Muita ongelmallisia nimiä ovat Bertil ja Grels eli latinankielisessä asussaan Bartholomaeus ja Gregorius. Ne olivat Sukevalla kumpikin Kauppisten perintönimiä, edellinen pääasiassa 1700-luvulla ja jälkimmäinen 1600-luvulta 1800-luvun lopulle.¹ Bertil on tässä tutkielmassa suomennettu Pertuksi, vaikka on täysin tietymätöntä, miksi sukevalaiset ovat Bertil Kauppisiaan todellisuudessa kutsuneet. Sitä vastoin Grels-nimeen ei ole kajottu lainkaan siksi, että 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun

1. VA ja IKA RK:t 1734 - 1920; VA ja MMA henkik. 1722 - 1920.

riippi- ja henkikirjojen laatijat ovat myös jättäneet nimen suomentamatta.¹

Sukevalaisten etuniminä oli 1700- ja 1800-luvulla mm. seuraavia²:

Adam	AATAMI	Karl	KALLE
Adolf	AATU	Katarina (Catharina,	
Anders (Andreas)	ANTTI	Kajsa ym.)	KAISA
Aron	AARO (ARO)	Knut (Canutus)	NUUTI
August	AKU	Krister (Christier-	
Augusta	AKUSTA	nus, Krister)	RISTO
Bengt	PENTTI	Kristina (Christina)	TIINA
Bernhard	PENNE	Lars (Laurentius)	LASSI
Bertil (Bartholo-		Lisa	LIISA
maeus)	PERTTU		
Brita (Brigitha)	RIITTA	Margareta (Margreta,	
		Margetha ym.)	REETA
David	TAAVETTI	Markus	MARKKU
Elias	ELJAS	Martha (Märta ym.)	MARTTA
Elin	ELLI	Matts (Matthias)	MATTI
Elisabet (Elisa-		Michel (Michael)	MIKKO
beth, Elisabetha)	LIISA	Nils	NIILO
Erik (Ericus)	EERIKKA	Olof	OLLI
Eskil (Aeschillus)	ESKO	Pehr (Petter, Petrus)	PEKKA
Eva	EEVA	Påhl (Paul, Paulus)	PAAVO
Fredrik	REITTU	Robert	ROOPI
Greta	REETA	Samuel	SAMULI
Gustaf	KUSTI	Sara	SAARA
Hedvig	HETA	Sigfrid (Zigfridus)	SIPPO
Henrik (Henricus)	HEIKKI	Simon	SIMO
Henrika	RIIKKA	Staffan	TAHVO
Isak (Isacus)	IISAKKI	Stina	TIINA
		Sylvester	SYLVI
Jafet	JAHVETTI	Valborg	VAPPU
Jakob	JAAKKO	Vilhelm	VILLE
Job	JOPI	Vilhelmina	MIINA
Johan, Johannes	JUHO		
Josef	JOOSEPPI		

1. Grels-nimen paikallinen muoto on saattanut olla Riekki. Nyk. Vieremän kunnan Pyöriän (= Pyöreen) maakirjakylän talo n:o 3 sai isossajaossa nimen Riekkilä (Grekilä) Grels Kauppisen mukaan. - Vrt. Suomalainen nimikirja s. 671 (sukunimet Riekki, Riekkinen).

2. Suomenkieliset muodot: Paikannimikeräelmä sekä tekstissä mainitut henki- ja kirkonkirjat. Huom., että Sylvi oli miehennimi!

Lähteissä esiintyvät paikannimet on muutettu nykyisen oikeinkirjoituksen mukaisiksi (esim. Sukeva pro Suckea, Sukevah, Sukeahwa ym.). Nykyisten muotojen kanssa samakantaiset, mutta rakenteeltaan erilaiset nimet on korvattu nykyisillä (esim. Raudanvesi pro Rautavesi, Akonjärvi pro Ackajärvi). Samoin on menetelty niissä tapauksissa, joissa nimi on kokonaan toinen, mutta tarkoittaa varmasti samaa paikkaa. Tarvittaessa on asiakirjanimi esitetty sulkeissa.¹ Jos sekä nimi että sen tarkoittama paikka ovat hävinneet asiakirjan laatimisen jälkeen, kuten on käynyt esimerkiksi isonjaon aikaisille luonnonniityille ja niiden nimille, nimen oikeinkirjoitus on nykyaikaistettu. Iisalmi-nimen taivutuksessa on noudatettu vanhaa kansanomaista käytäntöä, jonka mukaan pitäjän nimeä on taivutettu ulkoisissa paikallissijoissa (Iisalmella), mutta kaupungin nimeä sisäisissä paikallissijoissa (Iisalmissa).²

1.7. Tutkimuksen ongelmia

Työn toteuttamista ovat hankaloittaneet monenlaiset seikat. Käytännön vastuksista on ollut pahin se, että tutkielman arkistolähteet ovat hajallaan eri puolilla maata. Niiden täysipainoinen hyödyntäminen olisi edellyttänyt huomattavasti enemmän varoja kuin olen voinut tähän tarkoitukseen käyttää.

Olen käynyt tutkimukseni takia henkilökohtaisesti muun muassa valtionarkistossa, Kuopion läänin maanmittauskonttorissa ja Iisalmen seurakunnan kirkkoherranvirastossa. Kahdesta viimeksimainitusta ei anneta lainkaan kaukolainoja. Olen saanut kerätyksi kirkonarkistosta tutkimuksen kannalta keskeisimmän ai-

1. Talojen vanhoja maakirjanimiä on kuitenkin käytetty rinnan nykyisten kanssa.

2. Paikannimikeräelmä.

neiston, mutta maanmittauskonttorissa olisi pitempi tutkimisaika ollut hyödyksi.

Joudun tutkielmassani viittaamaan tuon tuosta lähdeaineiston aukollisuuteen ja ristiriitaisuuteen. Väestöä koskevien kysymysten ratkominen ei kärsi kovin pahasti lähteiden aukollisuudesta eikä ristiriitaisuudestakaan; olihan sukevalaisten kokonaismäärä kahden vuosisadan kuluessa kuitenkin varsin pieni. Tilakehityksen selvittämistä vaikeuttavat ongelmat ovat tuntuvasti vakavampia. Jo se, että asiakirjalähteistä puuttuvat talojen nimet suurimmaksi osaksi ja torppien ja mäkitupien nimet kokonaan¹, aiheuttaa paljon turhaa työtä. Asiaa pahentaa vielä se, että karttoja on säilynyt niukasti ja enimmäkseen vasta sadan viime vuoden ajalta. Tilanjakokarttoihin ei ole yleensä merkitty torppia eikä mäkitupia, ja vanhoissa topografikartoissa vaikuttaa talojenkin sijainti sattumanvaraiselta. Jotta lähteistön käyttö olisi aloittelevalle tutkijalle mahdollisimman hankalaa, ei Iisalmen suurpitäjästä ole myöskään laadittu asutuksen yleisluetteloa.

Tutkimuksen ongelmiin kuuluu myös se, että aihe on osoittautunut työn edistyessä huomattavasti laajemmaksi ja raskaammaksi kuin alussa näytti. Sitä on supistettu kahteenkin eri kertaan (mm. vuosia 1920 - 1944 koskeva osuus on jätetty kokonaan pois ja varhaisasutusta selvittävää lukua on lyhennetty), mutta syytä karsimiseen olisi ollut vieläkin. Vuodet 1722 - 1920 ja valittu asutusmuoto ovat kuitenkin niin kiinteitä kokonaisuuksia, että niiden pilkkominen pienempiin osiin ei ole tuntunut mielekkäältä.

1. Poikkeuksena valtiontorpat ja -mäkituvat, joilla oli viralliset nimet. Myös niiden paikantaminen on huomattavasti helpompaa kuin muun mökkläisasutuksen.

2. SUKEVAN ASUTUKSEN VARHAISVAIHEET

2.1. Erämaasta viiden talon kyläksi

Arvo M. Soinisen mukaan Sonkajärven reitin varsille oli perustettu 1500-luvun puoliväliin mennessä kuusi savolais-taloa, joista pohjoisimmat olivat Laurilammilla ja Sonkajärven itärannalla eli siis hieman pohjoisempana kuin nykyinen Sonkajärven kirkonkylä. Reitin latvoilla olevan Sukevanjärven tienoo kuului tuolloin usean eri talon tiluksiin; pysyvä asutus ei sinne asti vielä yltänyt.¹

Tässä työssä ei ole tarpeen selvittää, milloin Sukevalle perustettiin ensimmäinen pysyvä talo. Riittää, kun todetaan, että se tapahtui ennen 1600-luvun puoliväliä. Vuonna 1651 taloja oli jo kaksi.²

Sukeva kuului 1600-luvun jälkipuoliskolla hallinnollisesti Viipurin ja Savonlinnan lääniin, Pienen-Savon kihlakuntaan ja tietenkin Iisalmen pitäjään. Vuosina 1650 - 1680 se kuului lisäksi Pietari Brahen Kajaanin vapaaherrakuntaan, ja tämä jakso on ollut kylän historiassa ainoa, jolloin se tai sen osa on ollut läänitettynä.³

1. Soininen 1961: 101-102, 328-329, 331, 334-335 ja kartta IX. - Petäjäjärven eli Petäyksen Huttusille (kartassa A-kirjain) kuului mm. Akonjärven etelä- ja itäpuoli sekä Sukevanmäen "luch poli" (pitänee olla lueh poli = 'luoteispuoli', murt. luveppuel'), jonka Soininen on paikantanut Sukevanjärven kaakkoispuolelle. Ryhälänmäkeläisillä (C-kirjain) oli tiluksia Sukevanmäellä, Sukevanniemellä ja Kumpumäessä, Iisalmen Kaarakaisilla (E-kirjain) Talasjärven itäpuolella ja Lika-Pyöreen eteläpuolella. Akonjärven eteläpää kuului Sälevän Leskisille (J), ja joko Laurilammin Lukkarisille tai Ihotunniemen Häyrisille kuulunut "Wenehen Jerfwen pochias pää" (mts. 336) lienee sekin sijainnut Sukevalla.

2. VA 8602: 4 (verokirja 1651).

3. Rissanen 1927: 96, 200, 215; Jokipii 1956: 44, 68.

Iisalmen pitäjän perustamiskirjeessä 15. päivästä helmikuuta 1627 määräsi kuningas Kustaa II Aadolf pappilan omistukseen yhteensä neljä veromarkanmaata, jotka sijaitsivat hajallaan eri puolilla pitäjää. Pappilan saamat alueet olivat aikaisemmin kuuluneet kahdelle talolliselle, Lauri Pulkkiselle ja Yrjö Tihiselle. Näitä tiluksia oli myös Sukevalle: Pulkkiselta saadut Sukevanniemi, Sukevanmäki, Kumpumäki ja Petäjämäki sekä Tihiseltä saatu Sukevanmäen luoteispuoli.¹

Vuosina 1663 ja 1664 toimitettiin Savossa maantarkastuksen (jordrefning) nimellä tunnettu verollepanon uudistus. Se alkoi Iisalmella 8. helmikuuta 1664.² Jokipiin mukaan Kajaanin vapaaherrakunnassa oli ilmeisesti jo edellisellä vuosikymmenellä suunniteltu verotuksen uudistamista, sillä talonpojat olivat nimenomaan pyytäneet, ettei sellaiseen ryhtyttäisi.³

Maantarkastuspöytäkirjaa laadittaessa Sukevalla oli kolme taloa, jotka kuuluivat Sukevan ja Vänninmäen maakirjakyliin. Juho Pekanpoika Hilli asui Sukevanmäellä, Jaakko Antinpoika Tikkanen Sukevanniemellä ja Eerikka Matinpoika Suomalainen "Kajaanin rajalla".⁴ Sukevanmäki ja Sukevanniemi lienevät tässä kuitenkin vain tilusnimiä. Myöhempien lähteiden valossa näyttää varmalta, että Hillin talo oli Kauppilanrannalla ja Tikkasen talo suunnilleen samalla paikalla kuin myöhempi Komula. Suomalaisen talo lienee taas ollut Pihlajamäellä.⁵

-
1. Rissanen 1927: 127, 129, 136-138, 190; VA 8646: 526 (maantarkastuspöytäk. 1664). - Sukevanmäeltä Virsumäkeen johtavan tien varressa on Tihilänkangas. Johtuneeko nimi Yrjö Tihisestä? (Paikannimikeräelmä.)
 2. Wirilander 1960: 228; Rissanen 1927: 193-194; VA 8646: 486.
 3. Jokipii 1956: 202-203.
 4. VA 8646: 486, 526. - Talojen sijainnista tarkemmin luvussa 3.
 5. KMMK Sonkaj. 16:1- ja 16:59- (isojako); VA LK 1747-1761: 276, jossa nimi "Pihlamäki".

Maantarkastuspöytäkirjassa mainitaan nimeltä kunkin talollisen tilukset. Sukevan maakirjakylän kaksi taloa (Hilli ja Tikkanen) ja Iisalmen pappila on yhdessä eräiden muiden alueiden kanssa luettu samaan tarkastuserään. Edellämainittujen asuintilusten lisäksi siinä on eritelty Sukevalta Kumpumäki- ja Petäjämäki-nimiset metsätilukset, jotka talot ja pappila omistivat puoliksi, sekä kolme talvikuorman suuruista niittyä, jotka kuuluivat taloille.¹

Aivan selvästi Hilli ja Tikkanen asuivat pappilalle vuonna 1627 annetuilla mailla, ja ainakin Tikkasen talo oli perustettu myöhemmin kuin pappila. Pappilan ja sukevalaisten suhde ei selviä käytettävissä olleista lähteistä. Kyseessä saattoi olla jonkinlainen lampuotisuhde, mutta yhtä hyvin Hilli ja Tikkanen ovat voineet muina miehinä asettua asumaan seudulle, jossa ei entistä asutusta ollut ja jota vastikään perustettu pappila ei ehkä pystynyt puolustamaan. Jotakin epäselvää Hillin ja Tikkasen omistusoikeudessa joka tapauksessa oli. Vuonna 1762 suoritetussa pappilan katselmuksessa näet havaittiin, että vaikka pappilalle vuoden 1664 maantarkastuksen mukaan kuului puolet Sukevannientä, Petäjämäen luodepuoli, Sukevanmäki ja Kumpumäki, niin pappilalla ei niitä enää tuolloin ollut. Rissanen mainitsee, että asiaan aiottiin hakea oikaisua käräjiltä, mutta jättää kertomatta, toteutuiko aikomus.² Ainakin pappila menetti nämä tiluksensa ainiaaksi.

Heinäa tehtiin 1900-luvulle asti miltei yksinomaan luonnonniityiltä eli järvien ja lampien rannoilta, jokien ja

-
1. VA 8646: 486, 526 (maantarkastuspöytäkirja 1664). - Nimien kirjoitus-asut lähteessä ovat "Suckon Niemj", "Suckion Mäkj", "Kumbumäkj" ja "Petäjämäkj".
 2. Rissanen 1927: 316. - Tässä esitetty tiluserittely ei tosin täysin vastaa maantarkastuspöytäkirjan merkintöjä. Iisalmen pappilalla oli tilustensa säilyttämisessä tietämistä muutenkin, ks. mts. 153-157 ja 308-321.

purojen varsilta sekä ahoilta ja soilta.¹ Onkin odotuksenmukaista, että Sukevalla vuonna 1664 olleet niityt sijaittivat veden äärellä, ja näin oli todella asian laita. Raudanjoenranta-niminen niitty oli varmaan Raudanjoen alajuoksulla, missä oli isonjaon aikoihin useitakin niittyjä. Muut kaksi niittyä olivat Sukevanniemellä ja Matkusjokivarressa. Kun niittyjen omistusta ei ole tarkemmin määriteltä, ne lienevät kuuluneet Hillille ja Tikkaselle yhteisesti.²

Eerikka Suomalainen ei ollut läsnä maantarkastuksessa, ja sen vuoksi häneltä on mainittu pöytäkirjassa tilukset (Raudanjärvenmaa, Sukevanväli ja Raudanväli) vain nimeltä ilman verotusarvoja.³ Lieneekö sattumaa, että isojako myöhästyi tässä osassa kylää 50 vuotta?⁴

Vuoden 1664 maantarkastuksen tärkein vaikutus Iisalmella ja muuallakin Pohjois-Savossa oli se, että talojen veroluvut pienenivät sekä absoluuttisesti että verrattuina Etelä-Savon vastaaviin lukuihin. Näin kävi myös Sukevalla. Kun Sukevan kolmen talon yhteenlaskettu veroluku oli ennen vuotta 1664 ollut 2 1/2 veromarkkaa, se väheni maantarkastuksessa 1 2/3 veromarkkaan. Suomalaisen veroluku tosin jäi ennalleen eli puoleen veromarkkaan, koska tarkastusta ei suoritettu. Mutta Hillin veroluku pieneni kokonaisuudesta veromarkasta kahteen kolmannekseen ja Tikkasen vieläkin enemmän: veromarkasta puoleen. Koko pitäjän veroluku laski 353

1. Paikannimikeräelmä. - Tilapäisiä niittyjä, kuten ahoja ja metsäpaloaukeita, ei varmaankaan pantu verolle, joten ne eivät näy sen enempää vuoden 1664 maantarkastuspöytäkirjassa kuin isonjaon asiakirjoissakaan.

2. VA 8646: 526 (maantarkastuspöytäkirja 1664); KMMK Sonkaj. 16:1- (isojako). - Nimet kirjoitettu ensinmainitussa lähteessä "Raufwajoenranda", "Sukewan Niemellä" ja "Matkusjoella".

3. VA 8646: 486. - Nimet kirjoitettu "Rautajerfuen Maa", "Sukewan wälj" ja "Rafwan wälj". Ensimmäisen Suomalainen omisti vain puoliksi; toinen puoli kuului Kajaanin pitäjään.

4. KMMK Sonkaj. 16:1- ja 16:59- (isojako).

veromarkasta 254 5/12 veromarkkaan vuonna 1664 ja 228 3/4 veromarkkaan vuonna 1668. Suunnilleen tällä tasolla pitäjän veroluku pysyi 1700-luvulle asti.¹ Etelä-Savossa maa-veron rasitus sitä vastoin kasvoi, ja tästä johtui Savon taloudellisen painopisteen siirtyminen Suur-Savosta pohjoisemmaksi.²

Vuoden 1664 verollepano muutti 1500-luvulta periytyneet anekit pysyviksi, ja maantarkastuspöytäkirjan merkintöihin viitattiin vielä 1700- ja joskus 1800-luvullakin haluttaessa selvittää tilusten sijaintia ja omistusta.³ Epäilemättä maantarkastus vakiinnutti asutusta Sukevan tapaisissa kylissä, joiden ensimmäiset talot oli perustettu vasta hiljattain. Toki Sukevan asutuksen vakiintumiseen vaikuttivat myös Pietari Brahen toimet⁴ ja edellämainittu verotuksen keveneminen, mutta talollisten maaomaisuuden inventoiminen oli ehkä sittenkin näitä tärkeämpi. Olihan Sukevan talot perustettu maalle, joka kuului aikaisemmin Iisalmen pappelalle.

Maantarkastuksen vaikutuksiin voitaneen lukea myös se, että Sukevalla oli isoonjakoon saakka vain edellämainitut kolme maakirjaan merkittyä taloa. Maanluonnoltaan Tikkasen

-
1. Räisänen - Kumpulainen 1981: 179-180; VA 8646: 486, 526 (maantarkastuspöytäk. 1664).
 2. Wirilander 1960: 228-230. - Maantarkastuksen epätasaisuuden syiksi Wirilander mainitsee mm. veroherrojen kameraalisen innon laimenemisen työn edistyessä, arvioiden summittaisuuden ja perustumisen kulkupuheisiin ja ennen kaikkea sen, että tämän verollepanon (kuten aikaisempienkin) tarkoituksena oli lähinnä kaskimaiden verottaminen. Kaskia taas oli eniten juuri Etelä-Savossa.
 3. Wirilander 1960: 142.
 4. Jokipii 1956: 200, 205, 207. - Brahen toimia olivat mm. veronalennukset, vilja-avustukset ja tietty pitkämielisyys verorästejä kohtaan. Niiden tarkoituksena oli säilyttää talonpojat veronmaksukykyisinä.

ja Hillin talot olivat perintötiloja, kun taas Suomalainen asui kruununtilalla. Sukevan maanluonnot, joista tulee tarkemmin puhe tuonnempana, pysyivät tällänsä vuoteen 1701 asti.¹

Henkikirjoja 1720-luvulta käsin takaperin tutkimalla voidaan kuitenkin päätellä, että Sukevalla oli jo 1680- ja 1690-luvun vaihteessa tosiasiallisesti viisi taloa. Hillin talous oli jakaantunut 1670-luvun puolivälissä Juho Pekanpojan kuoltua tai tultua talonpitoon liian vanhaksi. Ruokakuntien päämiehiksi tulivat Juhon pojat Matti ja Pekka, joista ensinmainittu jatkoi isänsä taloutta. Pekka puolestaan näyttää siirtyneen Kauppilanjoen itäpuolelle, todennäköisesti Niemelle. On kuitenkin epävarmaa, muuttiko hän heti vai vasta myöhemmin.²

Toinen uudistalo lohkesi Tikkasen talosta 1680-luvulla.³ Sekä kanta- että tytärtalon asukkaiden selvittäminen on pulmallista etenkin heidän sukulaisuussuhteidensa kannalta. Jo sukunimien horjuva oikeinkirjoitus tuottaa vaikeuksia, koska samantapaiset nimet sekoittuvat helposti toisiinsa. Pahinta on kuitenkin se, että tässä tapauksessa sukunimi vaihtuu kokonaan toiseksi ja silti etunimet ja patronyymit antavat aiheen olettaa olevan koko ajan kyse samoista henkilöistä. Kun sukunimien vaihtumista näyttää esiintyneen

-
1. VA 8646: 486, 526 (maantarkastuspöytäk. 1664). - Ks. s. 48. Maanluontoja ja niiden merkitystä käsitellään enemmän perinnöksiostojen yhteydessä, ks. s. 119.
 2. VA/RA Brahe-kok. 29: 388 (henkik. 1678). - Sukevanjärven länsipuolella ei ole muita näin vanhoja asuinpaikkoja kuin Kauppila, joten on loogista, että Pekka Hillin oli siirryttävä Kauppilanjoen toiselle puolelle.
 3. VA 8698: 1203-1204 (henkik. 1688).

muuallakin, ei Savon sukunimistö ollut ehkä vielä tuolloin yhtä vakiintunut kuin 1700-luvulla, josta tällaisia esi-merkkejä ei enää ole.¹

Tikkasen vanhalla paikalla asui 1690-luvun alkaessa Pekka Jaakonpoika Komulainen, joka sukunimestään huolimatta näyttää olleen Jaakko Tikkasen poika. Käytän talosta tästä eteenpäin nimeä Komula. Uudemman talon isäntänä oli Pekka Ollinpoika Komulainen, joka lienee ollut Pekka Jaakonpojan veljenpoika.² Hänenkään asuinpaikkansa nimeä ei ole mainittu edes käräjäjuttujen yhteydessä, mutta myöhempien lähteiden perusteella vaikuttaa siltä, että hän asui Harjulla lähellä Komulaa.³

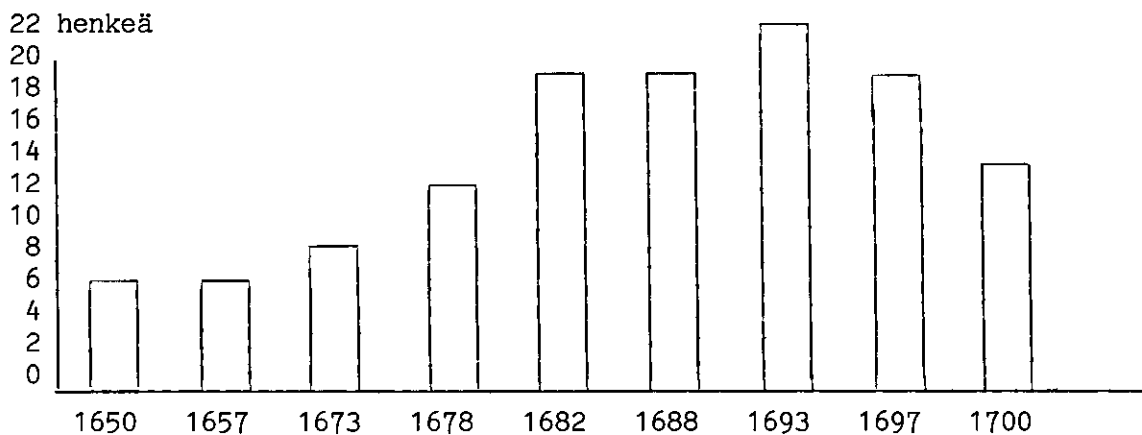
Pihlajamäki joutui 1680-luvun puolivälin jälkeen veroautioksi, ja sinne muutti vuosikymmenen lopulla Kauppisia.

-
1. Perimätiedon mukaan Komula on Sukevan vanhin talo (Paikannimikeräelmä). Tiedon paikkansapitävyyttä ei voida tässä yhteydessä tarkistaa eikä myöskään selvittää sitä, mistä suku on tullut Sukevalle. Näyttää kuitenkin siltä, että Tikkaset olivat Komulaisia tai päinvastoin. Jo vuoden 1650 henkikirjasta (VA 8598: 764) tapaa odotuksenmuokaisen Jaakko Tikkasen asemesta Kauppi Komulaisen. Vuosien 1651 (VA 8604: 147), 1652 (VA 8607: 1180) ja 1654 (VA 8613: 1017) henkikirjoissa isännän etunimenä on edelleen Kauppi, mutta sukunimenä jälleen Tikkanen. Etunimellä ei ole tässä merkitystä, koska Jaakko ja Kauppi ovat saman nimen muunnelmia. Vaikuttaa siltä, että isäntä oli koko ajan sama ja että vain sukunimi vaihtui. Ehkä Komulainen oli alkuaan vain jonkinlainen köllinimi, mihin kansanperinnekin tuntuu viittaavan. Se johtuisi omaisuuden, tavaran runsaudesta - "on komua kontissa" (Paikannimikeräelmä; vrt. myös Rissanen 1927: 77). Komulaisten identifiointi tuottaa vaikeuksia myös jatkossa, sillä Jaakkoa seuranneen isännän, Pekka Jaakonpojan, niminä ovat henkikirjoissa Komulainen ja Kainulainen. Sekoitettiinpa Komulainen 1600- ja 1700-luvun vaihteessa Kumpulaiseenkin ja 1700-luvulla taas Kainulaiseen.
 2. VA 8698: 1203-1204 (henkik. 1688). - Vuoden 1657 henkikirjassa (VA 8626: 1568) on mainittu Olli Kaupinpoika, ja Pekka Ollinpoika oli kaiketi tämän poika.
 3. Komula kuului 1700-luvulla Sukevan maakirjakylän vanhaan numeroon 1, kuten tuonnempana tulee puheeksi. Harju on tämän numeron taloista toiseksi vanhin, kun taas Piikämäki ja Kumpumäki on perustettu vasta isonjaon yhteydessä. Muut talot ovat vieläkin nuorempia.

Kauppisia oli jo aikaisemmin asunut Kauppilanmäessä ja Pyöreellä. Ehkä Juho Kauppinen tuli Pihlajamäelle jommastakummasta näistä. Suomalaiset eivät kuitenkaan antaneet häätää itseään helpolla, vaan Kauppinen joutui hakemaan apua käräjiltä asti.¹

Sukevan väkiluvusta voidaan esittää 1730-luvulle asti vain henkikirjoihin perustuvia arvioita. Vaikka henkikirjoihin merkittiin vain henkirahan maksaneet ja vaikka verokynnyks vaihteli vuosittain väestön varallisuuden mukaan², niiden avulla voidaan kuitenkin hahmotella kehityssuuntaa.

Sukevalta vuosina 1650 - 1700 henkirahan maksaneet

-
1. VA TK 1689-1693: 191. - Juho Kauppinen valitti Iisalmen talvikäräjillä 1692, että hänelle oli ilman hänen omaa syytään merkitty vuosien 1690 ja 1691 henkikirjoituksessa kaksi irtolaista (lösdrifware), Mikko Eerikanpoika ja Lassi Mikonpoika Suomalainen, joille talo oli aikaisemmin kuulunut. Kun hän oli koettanut saada nämä lähtemään pois tilalta, nämä olivat uhanneet hänen henkeään. Pöytäkirjan mukaan Juho Kauppinen oli tullut Pihlajamäelle vuonna 1689 ja saanut kolme vapaavuotta. Ellei vääryyttä oikaistaisi, Kauppinen arveli talon joutuvan uudelleen veronmaksukyvyttömäksi.
 2. Henkikirjoissa on yleensä mainittu vain isäntä nimeltä. - Se, että varattomat "unohdettiin" henkikirjoista ja siten myös henkirahan maksusta, on yleisesti tunnettua.

Sukevalta henkikirjoihin merkityn väen määrä pysyi alle kymmenen 1670-luvulle asti. Vuoden 1657 pieni luku (neljä henkeä) saattoi johtua edellisen vuoden kadosta, ns. "Laurin hallavuodesta". Kadot toistuivat 1660- ja 1670-luvulla tiheään.¹ Henkikirjoitettujen sukevalaisten määrä alkoi kasvaa merkittävästi vasta 1680-luvun alussa. Siihen sisältyi varmaan todellistakin väestön ja nimenomaan henkirahaisikäisen väestönosan lisääystä, mutta kasvu saattoi olla osaksi myös verotuksen luonteeseen liittyvää. Peruutettiinhan Kajaanin vapaaherrakunta kruunulle vuonna 1681, ja tarkkuus, jolla henkiraha perittiin, saattoi silloin muuttua. Ehkä myös kyläläisten varallisuus kasvoi. Kaarle X Kustaan Venäjän-sotaa seurasi 1600-luvun oloissa epätavallisen pitkä rauhan kausi. 1680-luku näyttää olleen myös ilmastollisesti edeltäjiään suotuisampi ainakin pitäjän eteläosissa; sen sijaan Paltamo ja Sotkamo kärsivät vuosikymmenen loppupuoliskolla jatkuvista kadoista.² Korkeimmilleen (22 henkeen) Sukevan henkikirjoitettujen määrä kohosi 1690-luvun alussa. Se ylsi samalle tasolle uudestaan vasta 1750-luvulla.³

2.2. 1600- ja 1700-luvun vaihteen koettelemukset

2.2.1. Suuret kuolovuodet 1696 - 1697

1600- ja 1700-luvun vaihteessa Suomea kohtasi kaksi paha onnettomuutta: ns. suuret kuolovuodet 1696 - 1697 ja suuri Pohjan sota vuosina 1700 - 1721. Ensinmainitusta katastrofista ja sitä edeltäneistä vuosista ei ole olemassa

1. Räisänen - Kumpulainen 1981: 190.

2. Jokipii 1956: 68; Räisänen - Kumpulainen 1981: 190; Virrankoski 1973: 212-213. - Kainuun kadot ovat ehkä ulottuneet Sukevallekin.

3. VA 8709: 2098 (henkik. 1693); VA 8852: 458 (henkik. 1754).

Savoa koskevaa yleisesitystä, mutta kuten edellä on todettu, ainakin osassa Iisalmen pitäjää 1680-luku ja 1690-luvun alku olivat sääoloiltaan varsin suotuisia. Myös suurimmassa osassa Pohjois-Pohjanmaata saatiin tähän aikaan yleensä normaaleja satoja; Kainuuta 1680-luvun loppupuolella kohdanneet kadot näyttävät olleen poikkeus.¹

Virrankoski kuvaa "Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historiassa" suuriin kuolovuosiin johtanutta tapahtumaketjua melko laajasti. Hänen mukaansa kuninkaan ja hallituksen välinpitämättömyys suomalaisten hätää kohtaan johtui siitä, että Pohjanmaalle oli vuonna 1690 pyydetty Ruotsista apuviljaa ilmeisen tarpeettomasti. Sitä oli saatu, mutta siitä jouduttiin kuljettamaan kolme neljännestä takaisin. Vaikuttaa siltä, että Tukholmassa ei aluksi uskottu tämänkertaisen nälänhädän ankaruutta.²

Perinnäisen käsityksen mukaan talvikaudella 1696 - 1697 kuoli kolmannes tai neljännes Suomen koko väestöstä. Jutikkala, joka on tarkistanut aikaisempien laskelmien paikkansapitävyyden, on luonnehtinut suuria kuolovuosia kansallisonnettomuudeksi. Todennäköisesti nälkä itsessään ei ollut tärkein kuolinsyy, vaikka jokin määrä ihmisiä kuoli varmasti ravinnonpuutteeseenkin. Paljon pahempia olivat kulkutaudit, varsinkin lavantauti, jotka löysivät aliravitusta väestöstä otollisen maaperän.³

Nälänhädän Sukevalla aiheuttamista tuhoista ei ole juuri säilynyt tietoja. Jos Iisalmen papit merkitsivätkin hautaamansa vainajat luetteloihinsa, merkinnät tuhoutuivat konkirjojen mukana venäläisten mellastaessa Iisalmen pappi-

1. Räisänen - Kumpulainen 1981: 190; Virrankoski 1973: 214.

2. Virrankoski 1973: 214-215.

3. Jutikkala 1951: 112, 119; Virrankoski 1973: 118. - Jutikkala pitää uskottavana, että jopa kolmasosa väestöstä menehtyi.

lassa isonvihan lopulla. Myös vuoden 1698 henkikirja on hävinnyt, joten asutusta koskevia tietoja etsittäessä on tyydyttävä vuosien 1697 ja 1699 henkikirjoihin.¹

Sotkamoa ja Paltamoa, Iisalmen pohjoisia rajanaapureita, kohtasi täydellinen kato jo vuonna 1695², ja näyttää siltä, että samoin kävi myös Iisalmella. Veroautius nimittäin lisääntyi jo vuoden 1696 aikana, ja Räisänen mainitsee, että niinkin keskeisessä kylässä kuin Partalassa talollisten oli lähdeittä kerjuulle.³ Vuoden 1697 henkikirjassa on jonkin verran kerjuumerkintöjä myös pitäjän koillisosan kylistä. Jyrkältä ilmoitetaan Pekka Eskelisen torpparin Pekka Ollinpoika Eskelisen kerjänneen elantonsa ("tigger sin födo"), ja samoin täytyi tehdä Sukevan Matti Hillin Anna-nimisen piiankin.⁴

Syksyllä 1695 päästiin kylvämään ruispellot vielä vanhalta siemenellä. Mutta sitten varastot olivatkin jo niin tyhjäät, että talonpoikien täytyi teurastaa talvella karjansa ja hevosensa ravinnokseen. Vuoden 1696 kesä ei ollut edeltäjänsä parempi, ja lisäksi Ruotsista luvattu siemenvilja tuli liian myöhään. Koko kesä oli hyvin sateinen, ja pakkanen tuhosi sadon mm. Kainuussa jo elokuussa. Katastrofilta ei voitu välttyä, mutta ripeästi toimien hätää olisi voitu lievittää. Avustustoimet saatiin kuitenkin käyntiin vasta sitten, kun kansaa alkoi kuolla joukoittain nälkään ja tauteihin. Syksyllä 1696 ehdittiin tuoda Suomeen vain mitättömän

1. Räisänen—Kumpulainen 1981: 213. - Vuoden 1697 henkikirja on allekirjoitettu 22.1.1697 (VA 8717: 2152) ja vuoden 1699 henkikirja 20.1.1699 (VA 8724c: 2653), joten ne kumpikin kuvastavat oikeastaan edellisen vuoden väestötilannetta.

2. Virrankoski 1973: 215.

3. Räisänen - Kumpulainen 1981: 214.

4. VA 8717: 2140, 2148 (henkik. 1697). - Jyrkkä kuului tuolloin Haapajärven maakirjakylään.

vähän viljaa todelliseen tarpeeseen verrattuna, ja talvel-
la meren jäätyminen esti kuljetukset kokonaan.¹

Iisalmen pitäjän vanhimmat kirkonkirjat ovat siis hävin-
neet, ja suurten kuolovuosien Sukevalla aiheuttamien tuho-
jen arvioiminen on henkikirjojen varassa vaikeaa siksi, et-
tä niihin on yleensä merkitty kustakin talosta vain isännän
nimi. Kainuun puoleltakin vain Sotkamosta on säilynyt näin
vanhoja kirkonkirjoja. Niistä voidaan ylimalkaisesti sil-
mäillen todeta, että toisissa kylissä nälänhädän jälki oli
pöyristyttävää, kun taas toiset kylät selvisivät paremmin.
Silloisessa Älänteen maakirjakylässä Laakajärveltä kaakkoon
kuoli Paavo Ollikaisen talosta vuonna 1697 leskiemäntä,
kaksi poikaa ja tytär; Paavo Nissisen talosta samasta kyläs-
tä kuoli Paavo itse jo vuonna 1696 ja kaksi poikaa seuraava-
na vuonna. Näihin kahteen taloon jäi sentään vielä väkeä
jäljelle, mutta esimerkiksi Jormaskylästä kuoli Jaakko Nis-
kasen talosta koko perhe eli isäntä, emäntä ja neljä lasta.²

Sukeva selvisi suurista kuolovuosista sikäli hyvin, että
mikään sen taloista ei näytä jääneen edes tilapäisesti ko-
konaan asumattomaksi. Vuoden 1697 autioluettelosta tosin il-
menee, että Pekka Ollinpoika Komulaisen ("Peer Ohlsson Cum-
bul:") talo oli ollut autiona kaksi vuotta. Saman vuoden
henkikirjan mukaan paikalla asui kuitenkin Pekan leski, eli
talo oli siis joutunut vain veronmaksukyvyttömäksi.³ Veroau-
tiuden seuraus, maanluonnon muuttuminen, ei ehtinyt vielä
vuoden 1698 maakirjaan, mutta siinä on jo maininta siitä,
että puolet maakirjatalosta oli autiona.⁴ Myös itse Komula

1. Jutikkala 1951: 122-123; Virrankoski 1973: 217-220.

2. VA Sot RK 1683 - 1698: 22, 162-163. - Älänne sijaitsee lähellä ny-
kyistä Sonkajärven koillisrajaa.

3. VA 8717: 2148 (henkik. 1697) ja 2176 (autioluett. 1697).

4. VA 8718: 844 (maak. 1698).

kärsi veronmaksuvaikeuksista, sillä sen vuoro joutua autioluetteloon tuli vuonna 1699. Komulassakin silti asuttiin koko ajan, sillä sen isäntänä oli mainittuna vuonna Pekka Jaakonpoika Komulainen ja vuosina 1700 - 1710 hänen poikansa Olli.¹ Koko maakirjatalon joutuminen veroautioksi kostautui nopeasti. Vuoden 1701 autioluettelossa mainitaan, että Juho Komulainen oli 15. kesäkuuta 1701 tehdyllä sopimuksella ottanut vastatakseen talon veroista vuodesta 1703 lähtien, ja saman vuoden maakirjassa, että talo oli muuttunut perintötilasta kruununtilaksi.² 1690-luvun katoperiodi aiheutti siis Sukevalla kaiken inhimillisen hädän lisäksi yhden maakirjatalon maanluonnon vaihtumisen.

2.2.2. Suuren Pohjan sodan aika

Myös siitä, miten vuonna 1700 alkanut pitkä sota-aika vaikutti Sukevan oloihin, on säilynyt hyvin niukasti tietoa. Vaikka Iisalmen tienoo jäikin syrjään suuren Pohjan sodan päätaisteluista, sodan rasitukset ulottuivat tietysti myös sinne. Ensiksi ne tuntuivat sotaväenottoina, ylimääräisinä sotaveroina eli kontribuutioina, majoituksena ja sitten lopulta venäläismiehityksenä. Suurin osa Iisalmelta-kin vuonna 1700 aseisiin kutsutuista kaksinnus- ja kolmikas- miehistä jäi Puolan sotatantereille tai kaatui viimeistään Pultavan taistelussa vuonna 1709. Sotaväentäydennykset johtivat kotipitäjässä työvoimapulaan. Ajan vaikeutta lisäsivät mm. vuosina 1704 ja 1708 sattuneet kadot.³

-
1. VA 8724c: 2687 (henkik. 1699); VA 8727: 2327 (henkik. 1700); VA 8759: 1022 (henkik. 1710). - Ollin sukunimenä "Kumpulainen". Sukunimien oikeinkirjoitus oli näihin aikoihin horjuvimmillaan.
 2. VA 8730: 3085 (autioluett. 1701); VA 8728: 820 (maak. 1701).
 3. Rissanen 1927: 216, 218-219; Räisänen - Kumpulainen 1981: 216-217.

Sotaväen liikehdintä vilkastui Iisalmella vuoden 1709 jälkeen. Partalan, kirkonkylän, Paloisten ja Ulmalan alueesta tuli pohjoisesta etelään marssivien täydennysjoukkojen läpikulku- ja majoituskeskus. Vilkkaimmillaan tämä liikenne oli vuonna 1711, jolloin Iisalmen kautta kulki Pohjanmaalta koottu tuhannen miehen sotilasjoukko.¹

Vuonna 1714 Savo joutui venäläisten miehittämäksi. Maakunnan pohjoisosissa miehityksestä joutuivat todennäköisesti eniten kärsimään Iisalmen järvireitin ja isompien teiden varret. Kansantarinat antanevat viitteitä siitä, missä vierasta väkeä liikkui, vaikka useimmiten on vaikea päätellä, mihin sotaan kertomukset liittyvät ja liittyvätkö ne sota-aikaan ensinkään. Sonkajärvellä pääosa venäläistarinoista keskittyy Laakajärveltä Jyrkän ja Toivakon kautta Iisalmen kirkolle johtaneen ns. Kirkkotien varsille ja toisaalta Nilsin reitin latvoille Sälevälle ja Luomaselle sekä näiden järvien ympäristöön. Mainittua Kirkkotietä käytti ainakin kaksi vuosina 1715 ja 1716 Savonlinnasta Kajaanin linnaa valloittamaan matkannutta venäläistä sotaväenosastoa. Tammikuussa 1718 käytiin Iisalmen kirkon luona taistelu, johon osallistui runsaat sata miestä sotaväkeä kummaltakin puolelta.²

Myös Sukevalla liikkui isonvihan aikana venäläisiä, mutta senaikaisilta valtaväyliltä syrjässä sijainneena kylä näyttää säästyneen suuremmilta tihutöiltä. Yhtä ja toista sattui silti Sukevallakin. Niinpä kerjäläinen Lucia Parratar (= Partanen) vaati vuoden 1722 Iisalmen talvikäräjillä tuolloin Sukevan Kauppilanrannalla asuneelta Olli Kutilaiselta yhteensä kuutta kappaa rukiita ja ohria, jotka hän oli hankkinut kerjää-

1. Räisänen - Kumpulainen 1981: 221. - Partala ja kirkonkylä sijaitsevat nykyisen Iisalmen kantakaupungin pohjoispuolella, muut kaksi kylää sen eteläpuolella.

2. Räisänen - Kumpulainen 1981: 221-224; Rissanen 1927: 220-221; Paikanimikeräelmä.

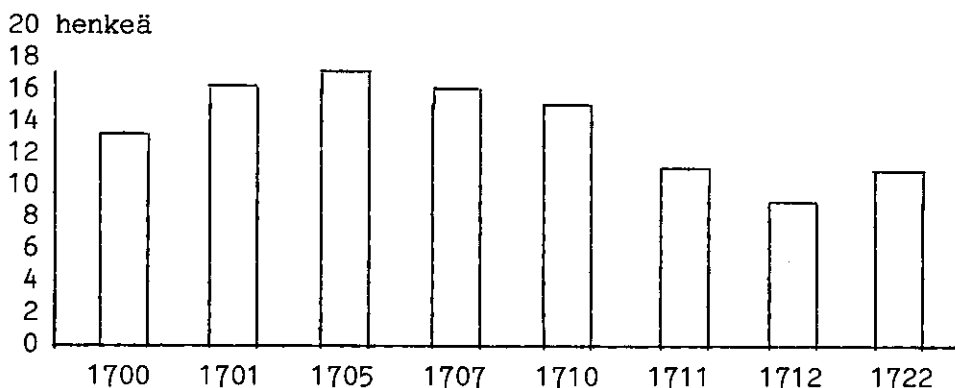
mällä ja jättänyt Kutilaisen säilytettäväksi. Kutilainen kertoi, että kuusi venäläistä rakuunaa oli hänen poissaollessaan murtautunut hänen aittansa ja vienyt sieltä Parrattaren kuuden kapallisen lisäksi kolme tynnyriä hänen omia viljojaan sekä kahdet kärret. Kutilainen tarjoutui korvaamaan puolet Parrattaren kärsimästä vahingosta, mihin tämä suostuikin.¹

Suuren Pohjan sodan aika merkitsi Suomelle pahaa suoneniskua heti suurten kuolovuosien perään. Iisalmen pitäjässä henkikirjoitettujen määrä tosin kasvoi vielä vuosina 1702 - 1708 sodasta ja vuoden 1704 vaikeasta kadosta huolimatta 1332 hengestä 1532 henkeen. Vuodesta 1708 lähtien se alkoi kuitenkin laskea. Pienimmillään se oli vuonna 1711, jolloin henkiraha saatiin perityksi vain 739 pitäjäläiseltä. Vähennystä oli vuoteen 1708 verrattuna siis 793 henkeä eli yli puolet. Vähennys oli tietysti suurimmaksi osaksi verotuksellista. Kun rutiköyhiltä ei voitu periä henkirahaa, heidän nimensäkin jätettiin luetteloista pois. Saattoivatpa jotkut pitäjäläiset lähteä verokarhua pakoon siihen tapaan kuin Räisänen otaksuu, mutta varmasti henkikirjoihin sisältyy myös todellista väestön vähenemistä.²

Sukevan väestökehitys noudatti suuren Pohjan sodan ensimmäisen vuosikymmenen aikana koko pitäjän kehityssuuntaa. Tosin henkikirjoitettujen määrä ei kasvanut sanottavasti vuosina 1702 - 1708, kuten edellä havaittiin tapahtuneen pitäjässä yleensä, mutta vuoden 1708 jälkeen se pieneni yhtä jyrkästi. Vuonna 1712 henkirahan maksoi vain yhdeksän sukevalaista, mikä oli pienin määrä yli kolmeen vuosikymmeneen.³

-
1. VA TK 1722: 164. - Kutilainen oli venäläishallinnon aikana starostina, jonka tehtäviin kuului verojen kerääminen kylästä.
 2. Räisänen - Kumpulainen 1981: 217. - Venäläisten miehitettyä pitäjän väkeä kyllä pakeni piilopirtteihinsä, mistä on säilynyt Sonkajärvelläkin kertomuksia (Paikannimikeräelmä).
 3. Ks. seuraavan sivun diagrammeja.

Sukevalta vuosina 1700 - 1722 henkikirjaan merkityt¹

Tarkasteltaessa venäläishallinnon aikaista asutuskehitystä Sukevalla on turvauduttava vuosien 1710 - 1712 ja 1722 - 1724 henki- ja maakirjoihin. Niistä havaitaan ensinnäkin se, että Hillit, jotka olivat olleet ennen suuria kuolovuosia kylän suurin suku, olivat sodan päätyttyä kokonaan hävinneet henkikirjoista. Vuodesta 1734 lähtien säilyneistä rippikirjamerkinnöistä käy ilmi, että Sukevalla ei asunut 1730-luvulla todellakaan muita Hillejä kuin Niemen emäntä, Reeta Hillitär. Niemellä, joka oli Hillien taloista nuorempi (ks. s. 33), oli rauhan palattua isäntänä Markus Kakkinen, aikaisemman isännän vävy. Vanhalla paikalla Kauppilanrannalla asui puolestaan, kuten edellä on jo ohimennen todettu, Olli Kutilainen, joka oli muuttanut sinne venäläisvallan aikana. Hänen sukulaisuussuhteistaan Hillien kanssa ei ole tietoa.²

Komulassa asui isonvihan päätyttyä Juho Komulainen, jonka sukulaisuus talon aikaisempiin asukkaisiin on epäselvä, mutta

-
1. VA 8727: 2327 (henkik. 1700); VA 8730: 3065 (henkik. 1701); VA 8743: 5460 (henkik. 1705); VA 8750: 4647, 4648 (henkik. 1707); VA 8759: 1022 (henkik. 1710); VA 8762: 2265 (henkik. 1711); VA 8765: 1797, 1798 (henkik. 1712); VA 8768: 1734 (henkik. 1722).
 2. VA 8759: 1022 (henkik. 1710); VA 8762: 2265 (henkik. 1711); VA 8765: 1798 (henkik. 1712); VA 8768: 1734 (henkik. 1722); VA RK 1734 - 1740: 240. - Kutilainen ei asunut enää 1730-luvulla Sukevalla.

todennäköinen. Komulaisten nuorempi talo, Harju, oli jäänyt asumattomaksi jo ennen venäläisten tuloa, ja se pysyi autiona vielä muutamia vuosia sodan loppumisen jälkeenkin. Pihlajamäellä tapahtui isännänvaihdos 1720-luvun alussa. Juho Kauppinen näyttää kuolleen vuonna 1722 tai 1723, ja uudeksi isännäksi tuli hänen poikansa Mikko.¹

Isonvihan vaikutuksiin Sukevalla kuului Harjun pitkäaikaisen asumattomuuden lisäksi entisen Hillin maakirjatalon (eli Kauppilan ja Niemen) maanluonnon muuttuminen kruununtilaksi. Tämä tapahtui välittömästi ennen venäläismiehitystä tai sen aikana. Sukevan kaikki kolme maakirjataloa olivat siis isonvihan päätyttyä kruununtiloja.²

3. SUKEVAN ASUTUSKEHITYS ISOSTAVIHASTA ISOONJAKOON

3.1. Rauhan palattua

Savon viljelykset olivat suuren Pohjan sodan jälkeen rappiolla. Rakennukset olivat tuhoutuneet tai huonokuntoisia. Maakunnassa vuonna 1726 kiertänyt tutkijakunta havaitsi, että asukkaat olivat sotavuosina paenneet metsiin ja jättäneet peltonsa ja niittynsä oman onnensa nojaan. Se tapasi matkallaan vain muutamia kapanaloja viljelykelpoista peltoa. Kaikki muu oli vesoittunut ja metsittynyt. Tutkijakunta totesi savolaisten heittäytyneen entistäkin hillittömämpään metsänhakuuseen, tervanpolttoon ja kaskeamiseen. Huolimattomuudes-

1. VA 8768: 1734 (henkik. 1722); VA 8768: 1842 (autioluett. 1722);
VA 8766: 1059 (maak. 1722); VA 8774: 2806 (henkik. 1724).

2. VA 8766: 1059 (maak. 1722). - Lähteessä mainitaan, että 2/3 veromarkan talosta 1/3 veromarkkaa oli autiona, mutta "Optagit af Marcus Kackin". Hillien taloista siis ainakin Niemi oli käynyt veroautiona.

ta tai vihollisen sytyttämänä alkunsa saaneet metsäpalot olivat tuhonneet niin paljon metsää, että komissio ilmoitti vain harvoilla taloilla olevan hirsiksi sopivaa puuta edes pirtin, aitan ja saunan pystyttämiseen - aikana, jolloin uudisrakentamisen tarve oli sodan tuhojen takia muutenkin tavallista suurempi.¹

Viljelysten, rakennusten ja metsien kunnosta Sukevalla ei ole tietoa. Edellä on kuitenkin mainittu, että vaikka kylässä tapahtui isonvihan aikana tihutöitä, se jäi sodan päätapahtumista syrjään. Kun peltoviljelyllä oli tuohon aikaan Pohjois-Savossa vasta vähän merkitystä, maanviljelys ei varmaan kärsinyt vihollisen läsnäolosta yhtä paljon kuin Savon eteläisemmissä osissa. Sukevalla oli vielä tilaa raivata kaski suojaiseenkin paikkaan. Olosuhteisiin nähden varsin hyvään selviytymiseen sota-ajasta tuntuu viittaavan sekin, että kylään ei jäänyt sen jäljiltä yhtään pysyvää autiota.²

Maa- ja henkikirjojen avulla saadaan Sukevan asutuksesta vuodelta 1722 kuva, joka ei juuri poikkea edellisessä luvussa esitetystä (ks. s. 33). Talonsavuja oli edelleen viisi, joista yksi oli autiona. Maakirjanumeroita ja -nimiä ei kylän taloilla vielääkään ollut, mutta ensinmainitut tulivat käyttöön parin vuoden kuluttua. Sukevan talojen numerointi perustui vuoden 1664 maantarkastuspöytäkirjaan. Maakirjaan merkittyjä taloja oli kolme, joista kaksi kuului Sukevan maakirjakylään ja yksi Vänninmäen maakirjakylään. Uudemmat talot sijoitettiin henkikirjoissa emätalojensa numeroihin. Vaikka maakirjanumeroista ei sinänsä olekaan mainittavaa apua talojen paikantamisessa, ne helpottavat kuitenkin uusien talojen tunnistamista jonkin verran.³

1. Wirilander 1960: 20-21.

2. Wirilander 1960: 602; VA 8780: 2842 (henkik. 1726).

3. VA 8766: 1057, 1059 (maak. 1722); VA 8774: 2806 (henkik. 1724).

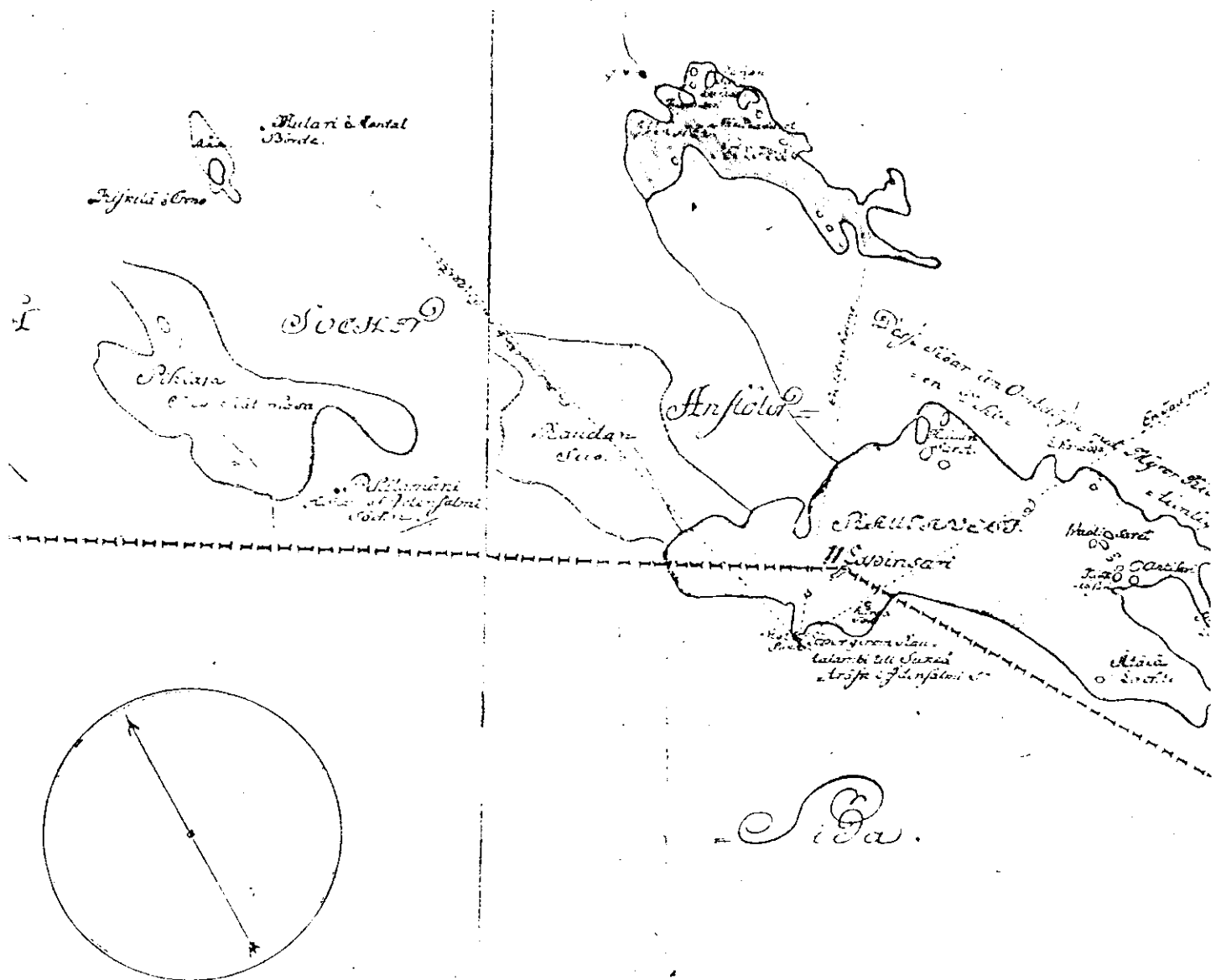
Epäilemättä Sukevan taloilla oli kutsumanimet jo 1700-luvulla. Paikkakuntalaisten keskenään käyttämä talonnimistö lienee ollut tuolloin luonteeltaan periaatteessa samanlaista kuin nykyisinkin. Osalla taloista oli luontonimeen perustuva nimi, kun taas osa oli saanut nimensä senhetkisen tai aikaisemman asukkaansa mukaan. Ensimmäisestä nimityypistä käy esimerkkinä Pihlajamäki, josta tuli puolivirallinen talonnimi viimeistään 1740-luvulla. Sen sijaan henkilönnimipohjaiset asutusnimet ovat Ylä-Savossa vielä nykyisinkin niin alttiita vaihtumaan, että ei ole mielekäästä edes arvata yli kahden vuosisadan takaisia asukkaaseen perustuvia talonnimiä. Koska kansanomaisia kutsumanimiä ei ole edellämainittua Pihlajamäkeä lukuunottamatta joutunut asiakirjoihin ja koska taloilla ei ollut virallisia nimiä, nimistö auttaa talojen sijainnin määrittämisessä vielä vähemmän kuin maakirjanumerot.¹

Paikannusvaikeuksista huolimatta saadaan aikaan Sukevalla vuonna 1722 olleista taloista, niiden maanluonnoista ja asukkaista seuraava asetelma²:

Maakirja- kylä	N:o	Maan- luonto	Myöhempi nimi	Asukas vuonna 1722
Sukeva	1	kr	*Komula Harju	Komulainen -
Sukeva	2	kr	*Kauppila Niemi	Kutilainen Kakkinen
Vänninmäki	1	kr	*Pihlajamäki	Kauppinen

kr = kruununtila; * = vanha talo (perustettu ennen vuotta 1664)

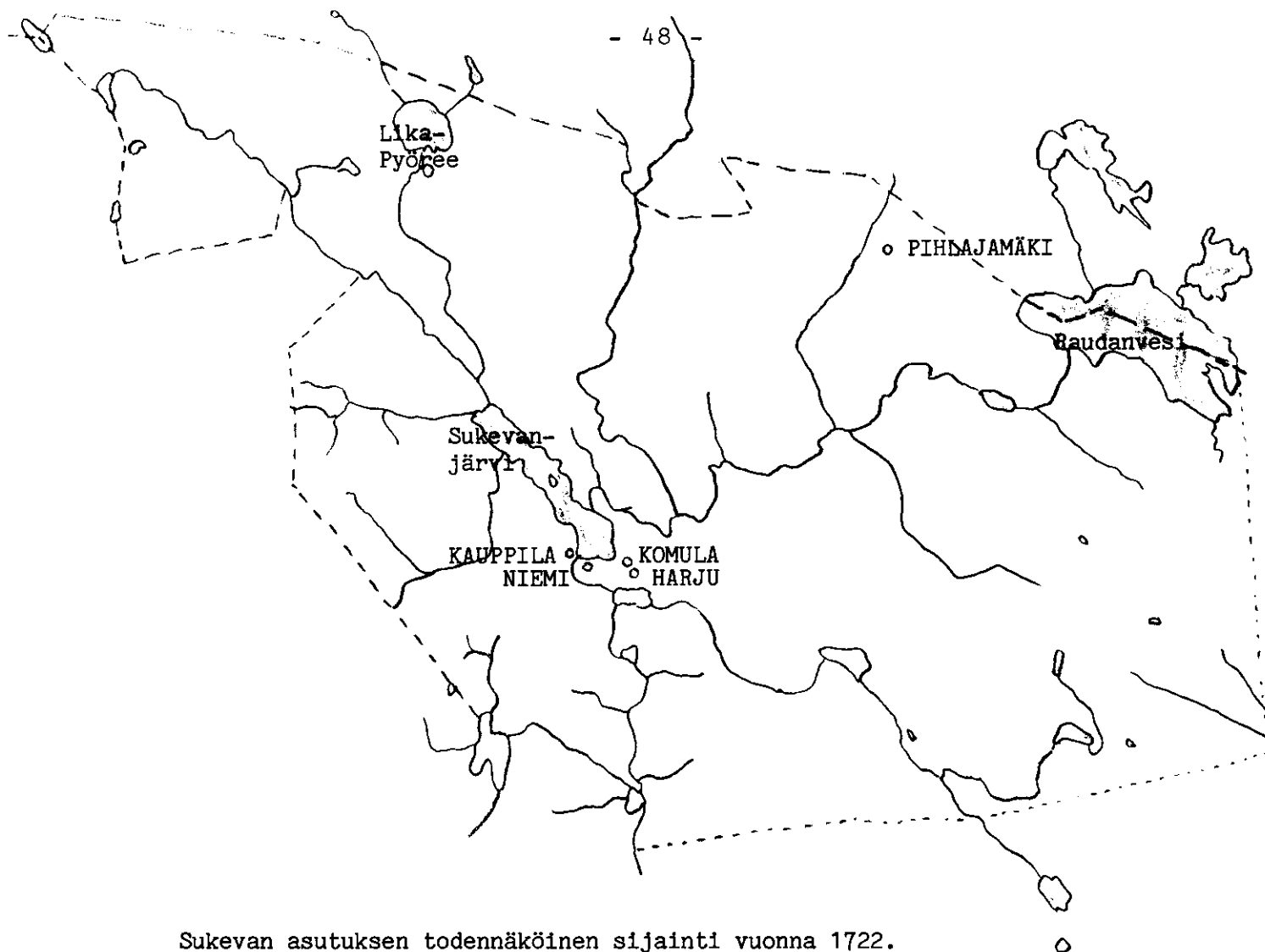
1. VA MH 409/2D6/4 (Fr. Rönnholmin laatima Iisalmen ja Sotkamon pitäjien rajakartta vuosilta 1745 ja 1746); VA LK 1747 - 1761: 276 ("Swennimäki Pihlamäki"); Paikannimikeräelmä.
2. VA 8766: 1057, 1059 (maak. 1722); VA 8774: 2806 (henkik. 1724).

Osa Fr. Rönnholmin vuosina 1745 ja 1746 laatimaa Iisalmen ja Sotkamon pitäjien rajakarttaa. Raja kulki tuolloin Raudanveden länsipuolella etelämpää kuin nykyisin, ja mm. Pihlajamäki ("Pihilamäki") jäi Sotkamon puolelle. Tässä kartassa Pihlajamäki on selvemmin talonnimi kuin edellisen sivun lähdeviitteessä mainitussa lastenkirjassa, jossa se voidaan tulkita myös Vänninmäen maakirjakylän ulkopalstan nimeksi.¹

Koska 1700-luvun alkupuolelta ei ole ollut käytettävissä karttoja, asutuksen sijainti (asetelmassa otsikolla "Myöhempi ni-

1. VA MH 409/2D6/4. - Monilla muillakin kylillä oli ulkopalstoja.

Sukevan asutuksen todennäköinen sijainti vuonna 1722.
Talonnimet ja rajat ovat myöhemmältä ajalta.

mi") on pääteltävä myöhempien lähteiden, lähinnä isojakoasia-
kirjojen ja perimätiedon, sekä todennäköisyyden mukaan.

Kolmen vanhimman talon sijainnista ei ole juuri epäilystä. Edellisessä luvussa (ks. s. 29) on osoitettu, että Sukevan maakirjakylän kaksi taloa sijaitsivat jo vuonna 1664 Sukevanjärven eteläpäässä, toinen sen länsi- ja toinen itäpuolella. Kolmannen talon, joka kuului Vänninmäen maakirjakylään, sanotaan puolestaan olleen "Kajaanin rajalla".¹ Sukevanjärven länsipuolella on vain kaksi paikkaa, jonne on syntynyt huomatt-

1. VA 8646: 486, 526 (maantarkastuspöytäk. 1664).

tavaa asutusta, nimittäin Sukevanmäki ja ns. Länsiranta, johon kuuluu Kauppilanranta, Hietaniemi ja Saarenlahti. Sukevanmäellä oli isonjaon aikaan eli 1790-luvulla vain torppa, ja Hietaniemi ja Saarenlahti on asutettu vasta vajaat sata vuotta sitten. Näyttää siis varmalta, että järven länsipuolen talo sijaitsi Kauppilanrannalla. Paikkakuntalaiset pitävätkin Kauppilanrannan Alapihaa Sukevan toiseksi tai kolmanneksi vanhimpana talona.¹

Sukevan pohjoisosa on soista ja karua maastoa, eikä "Kajaanin rajalla" eli Pyöreenjoen ja Raudanjoen rajaamassa kolmiossa ole voinut olla monta talonsijaksi sopivaa paikkaa hallanarkuuden takia. Kyseeseen tulevat lähinnä vain Huutolahdenranta, Mieronmäki sekä Pihlajamäen ja Vihkurinmäen muodostama se-
länne. Edellämainitun Rönnholmin rajakartan (ks. s. 47) mukaan tämä 1700-luvulla Kauppisille kuulunut talo sijaitsi kiistatta Pihlajamäellä. Vasta 1700-luvun lopulla se näyttää siirretyn Huutolahteen.²

Sukevanjärven itäpuolella ollut talo on hieman vaikeampi paikantaa kuin muut talot. Vaikka vuoden 1664 maantarkastuspöytäkirjassa mainitaan sen olleen Sukevanniemellä, vaikuttaa myöhempien lähteiden valossa siltä, että se on alkuaankin sijainnut Sukevanjärven Hietalahden tuntumassa Sukevanniemeltä koilliseen. Siinä asui 1700-luvulla Komulaisia, ja se sai isossajaossa nimen Komula.³

Kahden nuoremman talon paikantaminen on huomattavasti vaikeampaa. Niitä ei merkitty maakirjaan, eikä niillä siten ol-

1. KMMK Sonkaj. 16:1- (isojako); KMMK Sonkaj. maarekisteri: Sukeva 5; Paikannimikeräelmä.

2. VA MH 409/2D6/4.

3. VA 8646: 526 (maantarkastuspöytäk. 1664); VA henkik. 1722 - 1800: Sukeva 1; VA RK 1734 - 1792: Sukeva 1; KMMK Sonkaj. 16:1- (isojako).

lut myöskään omia maakirjanumeroita. Niiden kehitystä voidaan kuitenkin seurata useista asukkaan vaihtumisista huolimatta isoonjakoon asti henki- ja kirkonkirjojen avulla. Isonjaon pöytäkirjoista taas käy ilmi, että kyseiset talot olivat Harju ja Niemi. Näistä Harju oli Komulan tytärtalo, ja se näyttää sijainneen Komulasta jonkin matkaa Pienellevedelle päin samalla kumpareella kuin nykyinen Vanha-Harju. Niemi puolestaan oli syntynyt Kauppilan perinnönjaossa Hillien aikana, ja se sijaitsi Sukevanniemellä, toisella puolen Kauppilan- eli Tenetinjokea kuin päätalonsa.¹

Sukevan vanhimpien talollissukujen alkuperä jää lähes pelkien todennäköisyyksien varaan. Voitanee kuitenkin pitää varmana sitä, että Kauppiiset, Kakkiset ja Kutilaiset tulivat Sukevalle oman pitäjän muista kylistä. Kauppisia nimittäin asui ennestään Kauppilanmäessä, Kakkisia Ulmalassa ja Kutilaisia Partalassa.² Myös Suomalaiset, jotka asuivat Pihlajamäellä ennen Kauppisia, lienevät olleet iisalmelaisia tai ainakin pohjoissavolaisia. Nimen Suomalainen selitetään yleensä tarkoitettavan Varsinais-Suomesta tullutta. Se on mahdollista myös tässä tapauksessa. Suomalaisia on kuitenkin asunut Pohjois-Savossa vähintään 1500-luvun puolivälistä asti.³ Komulaisia taas oli 1600-luvun lopulla talollisina Sukevan lisäksi Sotkamossa. Oman perimätietonsa mukaan suku on tullut Sukevan Komulaan Matkusjokea pitkin etelästä päin.⁴

Hämärin on Hillien alkuperä. Iisalmen pitäjän veroluetteloidissa esiintyy jonkin verran kaksoissukunimisyyttä 1600-luvun

1. VA henkik. 1722 - 1794: Sukeva 1 ja 2; VA RK 1734 - 1792: Sukeva 1 ja 2; KMMK Sonkaj. 16:1- (isojako).

2. VA 8549: 485 (henkik. 1635); VA 8709: 2100 (henkik. 1693).

3. Nissilä 1962: 45; Pirinen 1982: 761.

4. VA Sot RK 1683 - 1698: 102-103, 115; Paikannimikeräelmä. Ks. myös Rissanen 1927: 77, 78.

puolivälin molemmin puolin. Niinpä Sukevan Hillinkin nimenä on parissa tuon ajan asiakirjassa "Peer Hilli Lappalainen". Pohjois-Savossa oli lappalaisia vielä 1600-luvun alkupuolella. Mm. Kauko Pirinen on kiinnittänyt huomiota siihen, että sukunimi Lappalainen oli (ja on vieläkin) Ylä-Savossa yleinen, ja olettanut, että se olisi ainakin osalla kantajistaan ollut itse asiassa kansallisuudennimi. Osa lappalaisista olisi toisin sanoen jäänyt aloilleen savolaisen uudisasutuksen alkaessa levittäytyä näille main. Olisivatko Sukevan Hillit kuuluneet näihin?¹

3.2. Verkkaisten muutosten kausi 1722 - 1770

Suurta Pohjan sotaa seuranneina viitenä vuosikymmenenä Sukevan asutus muuttui laajuudeltaan ja koostumukseltaan varsin vähän. Itse asiassa muutokset rajoittuivat miltei pelkästään asukkaanvaihdoksiin. Esimerkiksi pikkuviha (1741 - 1743) merkitsi Pohjois-Savolle miehistöuhrauksia ja ankaraa huoltorasitusta eikä niinkään sodankäynnin aiheuttamaa hävitystä.²

Sekä Sukevalla että koko Iisalmen pitäjässä pikkuvihan vaikutukset savulukuun ja henkikirjoitettujen määrään olivat melko vähäisiä. Kulkutaudit kyllä vaativat veronsa, mutta samanlaista autioitumista kuin isonvihan aikana ei tällä kertaa tapahtunut. Henkikirjoihin merkityn väen määrän väheneminen 813:sta (1739) 751:een (1744) näyttää olleen pääasiassa maksumyönteisyydestä johtuvaa, sillä vuonna 1745 henkirahan suorittaneita oli jo 943 eli enemmän kuin ennen sotaa.³

-
1. VA 8598: 764 (henkik. 1650); VA 8600: 37 (laamanninveroluettelo 1650); Pirinen 1982: 229, 240.
 2. VA 8768: 1734 (henkik. 1722); VA 8910: 730, 760 (henkik. 1769); Wirlander 1960: 1003-1004.
 3. VA 8823: 4360 (henkik. 1739); VA 8826: 968 (henkik. 1744); VA 8828: 1162 (henkik. 1745); VA HK 1732 - 1749: kuolleet.

Sukevan tärkeimpiin asutusmuutoksiin 1700-luvun alkupuolella kuului Kauppisten tulo Kauppilanrannalle. Pihlajamäen Juho Kauppisen kuoltua pian isonvihan päättymisen jälkeen hänen poikansa Mikko ja Perttu asuivat ensin veljestaloudessa. Heistä Mikko oli henkikirjojen mukaan isäntä. Jo vuonna 1727 tai 1728 hän muutti kuitenkin Kauppilaan Olli Kutilaisen paikalle ja jätti vanhan kotitalon Pertulle.¹ Kauppilassa on asunut siitä asti Kauppisia, ja se onkin pisimpään saman suvun hallussa säilynyt talo Sukevalla.²

Ennen isoavihaa autioituneen Harjun asutti 1720-luvun puolivälissä Samuli Komulainen, yksi Komulan veljeksistä. Samulin muutettua todennäköisesti pikkuvihan aikana Toivakolle oli talo jälleen kymmenkunta vuotta asumattomana. Silti se näyttää olleen koko ajan Komulaisten hallinnassa. 1750-luvulla siinä asui Juho Sakarinpoika Komulainen, Komulan väkeä hänkin. Mutta kun Juho lähti 1760-luvun alussa Jyrkän Haapomäkeen, Harju joutui viimein pois Komulaisilta. Seuraava isäntä, Sippo Korhonen, lienee ollut Sotkamon Korhosia.³

Sukevalle syntyi 1750-luvulla uusi talokin. Markku Kakkisen pojat Pekka ja Juho muuttivat aikansa yhteistaloudessa asutuaan erilleen. Toinen veljeksistä jäi Niemelle, kun taas toinen näyttää perustaneen talonsa nykyiselle Lapinkylälle. Ison-jaon pöytäkirjojen perusteella näet vaikuttaa siltä, että uudempi talo olisi ollut nykyinen Lapinkylän Leinola.⁴

1. VA 8780: 2842 (henkik. 1726); VA 8787: 2247 (henkik. 1728). - Näyttää siltä, että Kauppilan isännöisyys on ollut vaihtumassa alkuvuodesta 1727 (TK 1727: 66).

2. Useat muut vanhat sukutilat ovat sittemmin joutuneet muiden omistukseen.

3. VA 8780: 2842 (henkik. 1726); VA 8826: 911 (henkik. 1744); VA 8844: 3259 (hautaus- ja kruunausapuluettelo 1752); VA 8887: 618 (henkik. 1763); VA RK 1734 - 1740: 242.

4. VA 8872: 548-550 (henkik. 1759). - Leinola on joka tapauksessa perustettu ennen isoajakoa (KMMK Sonkaj. 16:1-).

Sukevalla oli 1770-luvun alkaessa siis kuusi taloa. Isonvi-
han takaa periytyvien vanhojen talojen lisäksi kylässä oli uu-
distalo, mutta ei vielä yhtään torppaa eikä mäkitupaa. Sukevan
asutuksesta vuonna 1770 muodostuu siten seuraava asetelma¹:

Maakirja- kylä	N:o	Maan- luonto	Myöhempi nimi	Asukas v. 1770
Sukeva	1	kr	*Komula	Komulainen
			Harju	Korhonen
Sukeva	2	kr	*Kauppila	Kauppinen
			Niemi	Kakkinen
			Leinola	Kakkinen
Vänninmäki	1	kr	*Pihlajamäki	Kauppinen

kr = kruununtila; * = vanha talo (perustettu ennen vuotta 1664)

Se ei olennaisesti eroa sivulla olevasta. Muutosten syistä
ja luonteesta ei ole säilynyt tietoja, mutta niiden vähäisyys
johtui epäilemättä 1600-luvun lopun ja 1700-luvun alun koette-
lemuksista. Kuten tuonnempana havaitaan, Sukevan väkiluku ei
kasvanut 1760-luvun puoliväliin asti käytännöllisesti katsoen
ollenkaan. Tarvetta esimerkiksi uusien talojen perustamiseen
ei siis juuri esiintynyt, ja muuttoliikekin oli vähäistä.

3.3. Uutta väkeä

Isojako suoritettiin Sukevalla vuonna 1794². Sitä edeltä-
neille hieman yli kahdelle vuosikymmenelle oli tunnusomaista
muuttuvuus. Aiemmin on pariinkin kertaan mainittu, että Suke-
valla ei ollut 1600-luvulla eikä 1700-luvun alkupuolella
torppareita. Lainsäädäntökin pyrki torppien perustamista estä-

1. VA 8892: 394 (maak. 1765); VA 8930: 797 (maak. 1775); VA 8910: 730,
760 (henkik. 1769).

2. KMMK Sonkaj. 16:1- (isojako).

mään¹. Ensimmäiset varmat tiedot Sukevalle perustetuista torpista ovat 1770-luvun alusta. Talollisten muutot ja uudistalojen perustaminen puolestaan käynnistyivät 1780-luvulla.

3.3.1. Ensimmäiset torpparit

Torpparit olivat tilattoman väestön ylin kerros. Savon torpparilaitos kehittyi Wirilanderin mukaan kahta toisistaan jonkin verran poikkeavaa tietä. Torppia perustettiin toisaalta säätyläisten maille lähinnä työvoiman hankkimiseksi karta-noihin, toisaalta talonpoikien tiluksille ylimääräisen väestön asuttamiseksi.²

Varsinkin Etelä- ja Keski-Savossa alkoi torppariväestön määrä kasvaa voimakkaasti heti 1700-luvun puolivälin jälkeen. Ison- ja pikkuvihan välillä syntyneet suuret ikäluokat tulivat aikuisiksi noihin aikoihin. Myös valtiovallan asenne torppia kohtaan muuttui. Jo vuonna 1743 oli määrätty, että perintötiloille perustettavia torppia ei verotettaisi. Vuonna 1757 sama määräys ulotettiin koskemaan kruununtilojen torppia.³

Myös Savon pohjoislaidalla alkoi torppien lukumäärä kasvaa 1770-luvun alussa. Torpat perustettiin Iisalmella, kuten Pohjois-Savossa yleensäkin, miltei yksinomaan talonpoikaistiloille. Torpparilaitos oli täällä lähes puhtaasti asutusiasia eli liikaväestön työntymistä talojen ulkopalstoille.⁴

Halilan mielestä ne raivaajat, jotka ryhtyivät perkaamaan uusia viljelmiä torppareina, olivatkin oikeastaan uudisasuk-

1. Jutikkala 1958: 240.

2. Wirilander 1960: 96. - Sukevalla ei ollut säätyläisomistuksia.

3. Wirilander 1960: 96-97; Jutikkala 1958: 241.

4. Wirilander 1960: 96.

kaita. Heidän omistusoikeutensa raivaamaansa maahan muistutti kruununtilallisen omistusoikeutta (ks. tarkemmin s.119).¹ Halila tosin käsittelee Pohjois-Pohjanmaan torpparilaitoksen alkuvaihteita, mutta olot Ylä-Savossa lienevät olleet varsin samankaltaiset. Vaikuttaa siltä, että (kuten tuonnempaa käy ilmi) eräät Sukevan 1700-luvun lopun lampuodeista ja torppareista olivat pikemminkin uudistilallisia kuin vuokraviljelijöitä.

Torpparien osuus koko väestöstä kasvoi Etelä- ja Keski-Savossa tuntuvasti jo 1700-luvun lopulla. Savossa oli asukkaita Rautalampi mukaanlukien vuonna 1805 kaksi ja puoli kertaa niin paljon kuin vuonna 1749, mutta torppareita melkein kuusinkertainen määrä. Vuosisadan lopulla torppariväestön kasvu hidastui jonkin verran eteläisimmässä Savossa. Sen sijaan maakunnan harvaanasutussa pohjoisosassa - Iisalmella ja Kuopiossa - väestönlisäys oli 1700-luvulla etupäässä talollisluokan kasvua. Näissä kahdessa pitäjässä oli vielä vuonna 1805 torppareita koko väestöstä "vain" 42 % ja mäkitupalaiset mukaanluettuina 53 %, kun suhteet maakunnan eteläisemmissä osissa olivat 61 % ja 70 %. Siellä, missä oli vielä runsaasti tilaa, talonpoikainen uudisasutus kehittyi usein suoraan talollisasutukseksi. Ja pohjoisin Savohan oli 1700-luvulla maakunnan harvimmin asuttu osa.²

Sukevalle perustettiin 1770-luvulla useita torppia, niistä kaksi ensimmäistä Pihlajamäen talon tiluksille. Rippikirjan mukaan ensiksi ehti asettumaan aloilleen Lassi Kananen, henkikirjojen mukaan taas Juho Eronen.³ Kummankaan torpan sijainnista ei ole varmaa tietoa. Raudanjoen pohjoispuolella on ollut myöhemmin aikoina mökkiläisasutusta mm. Pirttimäessä, Vihkurissa, Kalliomäessä, Pihlajamäellä, Kukkopurolla ja Simolassa.⁴ Merkil-

1. Halila 1954: 92.

2. Wirilander 1960: 97-99, 135.

3. VA RK 1768 - 1773 I: 187; VA RK 1774 - 1779: 298; VA 8925: 694 (henkik. 1773).

4. Paikannimikeräelmä.

lepantavaa on myös se, että nykyisen Uudenkylän luona Huutolahdentien varressa on Kanaskangas, jonka nimi juontaa juurensa isonjaon takaa.¹

Samoihin aikoihin Kanasen ja Erosen kanssa tuli Sukevalle Lassi Partanen. Rippi- ja henkikirjoissa esiintyy melko paljon ristiriitaisuutta vuokraviljelijöistä käytettyjen nimitysten kesken, mistä on huomautettu jo johdannossa (ks. s. 18). Kaikki 1700-luvun loppupuolen vuokraviljelijät on merkitty rippikirjoihin torppareiksi, kun taas henkikirjoissa lampuodit, torpparit ja mäkitupalaiset on erotettu toisistaan. Niinpä Lassi Partanenkin oli rippikirjan mukaan torppari, mutta henkikirjojen mukaan lampuoti. Myöskään Partasen asuinpaikasta ei ole asiakirjoihin perustuvaa tietoa. Näyttää kuitenkin mahdolliselta, että hän olisi vuokrannut Sippo Korhosen aikaisemmin omistaman talon eli Harjun. Korhonen on näet merkitty henkikirjoihin entisen talonsa torppariksi 1770-luvun alkupuolelta lähtien. Partanen tuli Sukevalle samoihin aikoihin.²

Sukevan mökkiläisasutuksen tutkiminen vaikeutuu huomattavasti vuoden 1775 jälkeen, sillä Kuopion eli silloisen Savon ja Karjalan läänin henkikirjat vuosilta 1776 - 1793 ovat tyystin hävinneet.³ Lähteinä on käytettävä Iisalmen seurakunnan rippikirjoja, jotka ovat onneksi aukottomat vuoteen 1792 asti, sekä

-
1. Paikannimikeräelmä; KMMK Sonkaj. 16:59- (isojako). - Tällä alueella isojako on toimitettu loppuun vasta 1840-luvulla. Kanaskankaan nimen ei suinkaan välttämättä tarvitse johtua Lassi Kanasesta, mutta Kananen on ollut Sukevalla harvinainen sukunimi.
 2. VA RK 1768 - 1773 I: 7; VA RK 1778 - 1786: Sukeva 1; VA 8925: 696 (henkik. 1773); VA 8929: 686 (henkik. 1774). - Lassi Partanen oli lähtöisin Iisalmen Runnilta (VA RK 1768 - 1773 II: 76), ja hänestä polveutuvat mm. Lapinkylän ja Laa'an Partaset.
 3. VA:n mikrofilmiluettelo voudin- ja läänintileistä. - A.R. Cederbergin mukaan Kuopion lääninhallituksen arkisto joutui kateisiin maaherra Wibeliusen pakomatalla Ruotsiin Suomen sodan aikana, kun se oli kuljetusvaikeuksien takia jätettävä Vieremälle odottamaan kyytiä (HAik 1908: 78-80). Vrt. myös Lappalainen 1982: 269-271.

luetteloita kastetuista, avioliittoon vihityistä ja haudatuista. Näitä ns. historiakirjoja on säilynyt vuosilta 1772 - 1789. Osaan niistä on merkitty perheenpään sosiaalinen asema, ja lisäksi niistä on apua muuttojen ajoittamisessa.¹

Sukevan torppien lukumäärä vakiintui 1780-luvun puoliväliin mennessä noin puoleksi tusinaksi. Maakirjatalolla 1 ei ollut tällöin enää yhtään torppaa, sillä edellämäinittu Sippo Korhonen kuoli vuonna 1781, ja Lassi Partanenkin lähti samoihin aikoihin Pihlajamäen torppariksi. Maakirjatalolla 2 sen sijaan oli muutama mökkiläinen. Yksi näistä, Mikko Hyvönen, asui Juho Kakkisen maalla, mutta siirtyi 1780-luvun alussa Pihlajamäelle. Juhon veljellä, Pekka Kakkisella, oli Eerikka Nikkarinen -niminen torppari, joka asui isonjaon aikoihin 1790-luvun puolivälissä nykyisellä Lapinkylällä.²

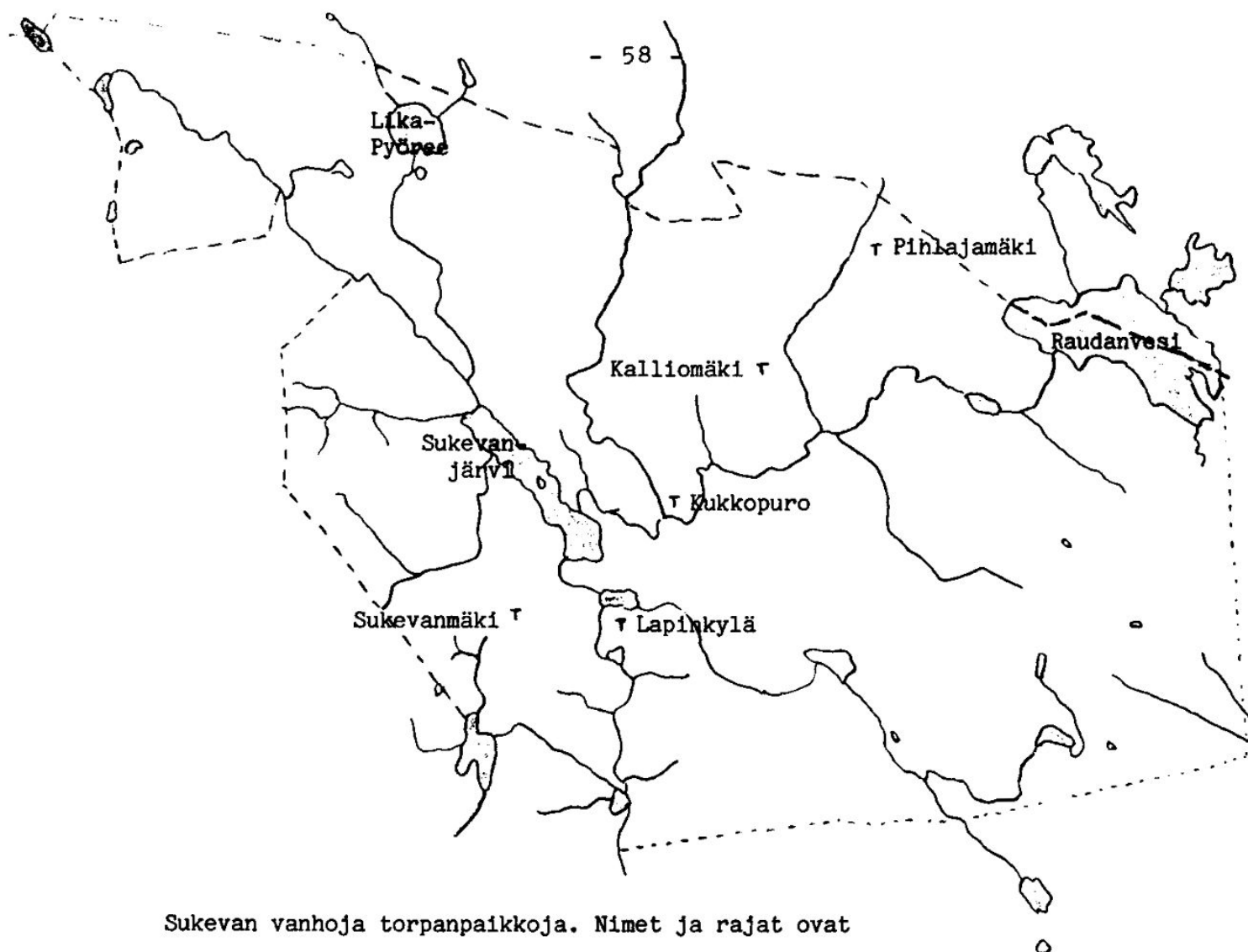
Myös Kauppilan talon maalla oli mökki. Siinä asui 1780- ja 1790-luvun vaihteesta lähtien Olli Rautaparta eli Partanen. Rautaparta oli naimisissa Kauppilan isännän veljen lesken kanssa, ja hän oli Sukevan varhaisista torppareista ainoa, jolla oli avio- tai sukulaisuussuhde isäntäväkeensä. Rautaparran mökki näyttää sijainneen Sukevanmäellä (ks. seuraavan sivun karttaa).³

Pihlajamäen talolla oli aiemmin mainittujen Lassi Kanasen ja Juho Erosen lisäksi kolmaskin torppari, Antti Suva. Tämä tuli Sukevalle vuonna 1776, mutta kuoli jo kolme vuotta myöhemmin. Suvan pojat pitivät torppaa hallussaan vielä pari vuotta isänsä kuoleman jälkeen. 1780-luvun alussa se näyttää kuitenkin joutu-

1. Rippikirjojen käyttökelpoisuutta vähentää ennen muuta se, että muutot on merkitty niihin kovin ylimalkaisesti.

2. VA RK 1774 - 1779: 320; VA RK 1778 - 1786: Sukeva 1 ja 2; VA RK 1787 - 1792: 393. - Eerikka Nikkarinen tuli Sukevalle Kajaanin (silloisen Paltamon) Murtomäestä vuonna 1783. Hänestä polveutuvat mm. Lapinkylällä ja Myllyllä 1900-luvulle asti asuneet Nikkariset.

3. VA RK 1787 - 1792: 391. - Olli Rautaparta oli Jyrkän Rautapartoja. Suvun kantapaikkana näyttää Sonkajärvellä olleen Toivakko (ilmeisesti Torila).

Sukevan vanhoja torpanpaikkoja. Nimet ja rajat ovat myöhemmältä ajalta.

neen Lassi Partaselle. Juho Eronen kuoli vuonna 1783, ja Lassi Kananen muutti Iisalmen Nerkoolle. Näiden jälkeen torpissa asuivat Antti Hjort ja Mikko Hyvönen, mutta 1790-luvun puolivälissä jälkimmäisen paikka oli jo autiona.¹

Sukevan varhaisen torppariasutuksen järjestelmällisestä paikantamisesta on tässä tutkielmassa luovuttava. Kirkon- ja henkikirjoissa ei ole mainittu nimeltä ainuttakaan torppaa, ja Su-

1. VA RK 1774 - 1779: 298; VA RK 1778 - 1786: Vänninmäki 1; VA 8984: 1644 (henkik. 1794). - Nerkoo oli Kanaselle vain välietappi. Jo 1784 hän oli loisena Paltamon Murtomäessä ja kuoli siellä 1788. (VA Pal RK 1781 - 1785: 101; VA Pal RK 1786 - 1791: 27).

kevan maakirjakylän isonjaon pöytäkirjoissakin on nimetty vain Sukevanmäki.¹ Asiaa valaiseva kartta-aineisto on yhtä niukkaa. Vuodelta 1788 peräisin olevaan Savon ylisen kihlakunnan karttaan on merkitty vakiintuneiden talojen lisäksi muutamia torppia. Niitä oli Sukevanmäellä, Kalliomäessä, Pihlajamäellä ja Raudanjokivarressa.²

3.3.2. Uudistalot

Sukevan ja Jyrkän välinen salo pysyi asumattomana 1780-luvun puoliväliin asti. Sen ensimmäinen asukas, Antti Luukkonen, tuli Kolkänmäkeen isonjaon kartanselityksen mukaan vuonna 1786. Antin isä Iisakki näyttää kuitenkin olleen siellä torpparina jo 1780-luvun alkupuolella.³ Edellämainitun kartanselityksen mukaan tosin olisi Juho Tervo (Tervonen) perustanut talon Kolkänmäkeen kymmenkunta vuotta ennen Luukkosia. Tämä lie-
nee mahdotonta, sillä Tervo olisi ollut tuolloin vasta 14-vuotias. Tervon tulovuodeksi onkin merkitty rippikirjaan 1793, eikä häntä liioin mainita vuosien 1773 - 1775 henkikirjoissa.⁴

1790-luvun alussa Kolkänmäen salolle perustettiin kolmas-
kin talo. Sen ensimmäinen asukas oli Antti Hjort, kaiketi sama mies, joka oli ollut aikaisemmin Pihlajamäen torpparina (ks. s. 58). Näyttää kuitenkin epätodennäköiseltä, että hän ehti rakentaa Saramäkeen mitään ennen isonjaon alkamista, mutta jonkin verran peltoa paikalla jo oli.⁵

1. KMMK Sonkaj. 16:1- (isojako). - Huom. myös, mitä edellä on mainittu Nikkarisen torpasta. Sen sijainti ei käy suoraan ilmi isonjaon asiakirjojen avulla, koska niihin liittynyt kartta on hävinnyt. Pyykitysmuistiinpanoista voidaan kuitenkin päätellä, että Nikkarinen asui Lapinkylällä viimeistään 1810-luvulla.

2. VA MH 95/2D3/7.

3. KMMK Sonkaj. 2:1- (isojako); VA RK 1778 - 1786: Haapaj. 2.

4. KMMK Sonkaj. 2:1-; VA RK 1787 - 1792: 32; VA 8925: 656 (henkik. 1773); VA 8929: 646 (henkik. 1774); VA 8934: 680 (henkik. 1775).

5. KMMK Sonkaj. 2:1-; VA 8999: 1520 (henkik. 1796).

3.3.3. Sukevan kainuulaistuminen

Sukeva rajoittui 1700-luvulla pohjoissivultaan Paltamon suurpitäjään, ja koillisessa sen naapurina oli Sotkamo, joka silloin ulottui huomattavasti lännemmäksi kuin nykyisin.¹ Pitäjänraja oli vanhastaan myös lääninraja.² Muuttoluetteloiden puuttuessa on vaikea sanoa, miten voimakasta lääninrajan ylittänyt muuttoliike oli 1600-luvulla ja 1700-luvun alkupuolella. Merkittävää se ei näy Sukevan kannalta olleen, sillä vielä 1760-luvulla kylän väki oli pääosaltaan pohjoissavolaista. Ainoat poikkeukset olivat Harjun Sippo Korhonen, joka oli sukunimestään päätellen kainuulainen, ja Aatami Lind (Pallonen), sukevalaisten ruotusotilas, joka tuli Iisalmelle Joroisista.³

Mutta 1780-luvulla, jolloin kylän talollisten vaihtuvuus muutenkin lisääntyi, kaikki tulokkaat olivat kainuulaisia ja nimenomaan paltamolaisia. Kolkänmäen uudisasukkaat olivat kumpikin lähtöisin Paltamon pitäjän kaukaisemmista osista, Antti Luukkonen Kiehimänsuulta ja Juho Tervo Jaalangalta⁴. Sukevanjärven ympäristön uudet isännät olivat sen sijaan murtomäkeläisiä eli naapurikylän väkeä.

Ensimmäisenä murtomäkeläisistä tuli Sukevalle Eerikka Härmä veljensä Joosepin kanssa vuoden 1779 lopulla tai vuoden 1780 alussa. Härmät asuivat Harjulla, mutta palasivat kotikyläänsä jo noin neljän vuoden kuluttua ilmeisesti vaihdettuaan

1. VA Kaj RK 1835 - 1841. - Mm. Lahnasjärven kylä kuului aikaisemmin Sotkamoon, samoin Halla-ahon tienoo Raudanveden luoteispuolelta.

2. Pirinen 1982: 293.

3. Sotkamossa oli (ja on vieläkin) paljon Korhosia. Sippo-nimeä (Sigfrid) näyttää olleen mm. Laakajärven Korhosilla. Lindin muuttotodistus on päivätty 20.9.1764 (VA RK 1732 - 1734, jonka lopussa on luettelo ruotusotilaista noin vuosilta 1757 - 1763; Sukevan sotilas oli n:o 71).

4. TMA SSS Pal: syntyneet 1759 ja 1763; VA Pal RK 1781 - 1785: 236.

taloa Matti Karjalaisen kanssa.¹ Sukevalla isonvihan ajoista asti asuneet Kakkiset muuttivat Niemeltä Iisalmen Runnille 1780-luvun alussa, ja talon osti Antti Karjalainen. Kakkisten toisella paikalla asui saman vuosikymmenen puolivälistä lähtien Jaakko Hatunen ja Hatusen kuoltua tämän vävy, Juho Leinonen.²

Isonjaon alkaessa Sukevan talollisten enemmistö oli siis naapuripitäjän väkeä. Vain Komulassa, Kauppilassa ja Pihlajamäellä asui vanhoja sukevalaisia. Saramäen Antti Hjort oli ollut Sukevalla torpparina kymmenkunta vuotta ennen uudistilalliseksi ryhtymistään, ja vaikka hänen aikaisemmista vaiheistaan ei ole juuri tietoa, hän näyttää kuitenkin olleen iisalmelainen.³

Vuokraviljelijäväestö, sikäli kuin sen alkuperästä voi vavajaisen lähdeaineiston perusteella tehdä johtopäätöksiä, oli suurimmaksi osaksi pohjoissavolaista ja iisalmelaistakin. Ainoat varmat poikkeukset olivat Lassi Kananen ja Eerikka Nikkarinen, jotka olivat kumpikin paltamolaisia.⁴

Syy Sukevan kainuulaistumiseen on jätettävä tässä yhteydessä avoimeksi. Vuoden 1780 verollepanomittauksilla ja isonjaon lähestymisellä on saattanut olla vaikutusta muuttohalukkuu-

1. VA RK 1778 - 1786: Sukeva 1; VA Pal RK 1773 - 1778: 105; VA Pal RK 1786 - 1791: 22.

2. VA RK 1778 - 1786: Sukeva 2; VA RK 1787 - 1792: 393; VA Pal RK 1781 - 1785: 98; VA Pal RK 1786 - 1791: 26. - Paltamon rippikirjojen mukaan Karjalaiset muuttivat Iisalmen seurakuntaan vuonna 1782 ja Hatuset vuonna 1787.

3. VA RK 1787 - 1792: 411; TMA SSS Iis: syntyneet 1784. - Antti Hjortin isä lienee ollut ruotusotamies Lassi Hjort, joka on merkitty numerolla 36 vuosien 1757 - 1763 sotilasrippikirjaan (VA RK 1732 - 1734; ks. edellisen sivun viitettä 3).

4. TMA SSS Iis: muuttaneet 1771; VA Pal RK 1781 - 1785: 97.

teen, samoin 1770-luvun loppupuolen ja 1780-luvun alun sää-
oloilla.¹ Kainuun puolella muuttopainetta lisäsi epäilemät-
tä se, että veljestalouksia oli huomattavan paljon. Taloja-
kin näyttää Murtomäen maakirjakylässä olleen tiheämmässä
kuin Sukevalla.²

3.4. Väkiluvun kehitys vuosina 1722 - 1794

Pyrittäessä selvittämään, paljonko sukevalaisia oli 1700-
luvulla ja millaisia muutoksia kylän väkiluvussa tapahtui,
on aiheellista ensiksi tarkastella lähteitä, joiden varassa
laskelmat on tehtävä. Vuosittain laadittuina henkikirjat
olisivat ilman muuta käyttökelpoisin aineisto väestölaskel-
mien suorittamiseen, jos ne olisivat aina olleet sisällöltään
samanlaisia kuin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvulla. Näin ei
kuitenkaan ole asian laita. Henkikirjat olivat alkuaan luet-
teloita henkirahan maksaneista, eikä niihin vielä 1700-luvun
alkupuolella muita merkittyykään. Ensimmäiset Iisalmen pitäjän
henkikirjat, joissa on ilmaistu muu väestö numeroin (ei siis
nimin), ovat peräisin 1760-luvulta.

Henkikirjat ovat monista puutteistaan huolimatta Sukevaa
koskevien väestölaskelmien päälähde. Kuten aiemmin on todettu,
Iisalmen seurakunnan kirkonkirjoja on säilynyt vasta vuodesta
1732 asti, ja niistä puuttuu melko pitkiä jaksoja vielä sen
jälkeenkin. Vaikka rippi- ja lastenkirjoissa on pienimpienkin
ja köyhimpienkin seurakuntalaisten nimet (vuodesta 1768 läh-
tien myös syntymäajat), niiden käyttö väkiluvun laskemiseen on
hankalaa. Ne kattavat useita vuosia - tavallisesti viidestä

1. Verollepanomittauksia ja isoajakoa koskeva oletus ei perustu varsinais-
esti mihinkään lähteeseen, vaan se on vain ajankohdan mieleen tuoma
ajatus. Sääoloja ks. Rissanen 1927: 403.

2. Esim. VA Pal RK 1773 - 1778: 105 ja VA Pal RK 1781 - 1785: 97.

kymmeneen - ja jos niihin on merkitty muuttoja ollenkaan, ovat merkinnät useimmiten ylimalkaisia ja puutteellisia. 1700-luvun muutot onkin yritettävä haarukoida muiden lähteiden avulla. Näitä ovat mm. luettelot syntyneistä ja kuolleista, koska niissä on yleensä mainittu asuinkylä. Kirkonkirjoissa on myös ristiriitaisuuksia, jotka vaikeuttavat niiden käyttöä ja asetavat kriittisyyden kovalle koetukselle.¹

Henkikirjaan merkittyjen sukevalaisten määrä pysyi melko vakaana isonvihan päättymisestä 1750-luvulle asti. Heitä oli vuonna 1722 yksitoista, vuonna 1730 kolmetoista sekä vuosina 1739 ja 1751 kumpanakin kaksitoista. Sitten luku nousi jyrkästi. Vuonna 1755 henkirahan maksaneita sukevalaisia oli jo 22, vuonna 1759 24 ja vuonna 1768 saman verran.² Kokonaisväkiluku ei kuitenkaan kohonnut samassa suhteessa. Vertaamalla henki- ja kirkonkirjoja toisiinsa saadaan kylän asukasluvuksi vuonna 1740 runsaat 50 henkeä ja vuonna 1760 noin 50 henkeä.³

Virrankoski on arvioinut, että Pohjois-Pohjanmaalla merkittiin 1600-luvun lopulla henkikirjoihin 34 - 38 % väestöstä ja

-
1. Pitäjäläiset on ryhmitelty niin henki- kuin rippi- ja lastenkirjoissakin maakirjakylittäin ja -taloittain. Tämä ei kuitenkaan tarkoita välttämättä sitä, että asuinpaikkamerkinnot on pidetty ajan tasalla. Henkikirjat lienevät tässä suhteessa luotettavampia kuin kirkonkirjat. Viimeksimainittujen laadinnassa on selvästi luotettu muistiin. - Ristiriitaisuuksia on monenlaisia. Kun verrataan esimerkiksi vuosina 1732 - 1749 syntyneiden sukevalaisten syntymäaikoja näiltä vuosilta säilyneisiin kasteluetteloihin, havaitaan, että rippikirjojen merkinnät eivät pidä paikkaansa. Vuosien 1768 - 1773 rippikirjaa pitäneellä papilla ei ole ollut vanhoja kasteluetteloita käytössään. Tästä niteestä virheet ovat siirtyneet myöhempisiin. Myös muuttojen yhteydessä on tehty paljon virheellisiä merkintöjä.
 2. VA 8768: 1734 (henkik. 1722); VA 8790: 4426-4427 (henkik. 1730); VA 8823: 4357 (henkik. 1739); VA 8841: 440 (henkik. 1751); VA 8856: 470, 472 (henkik. 1755); VA 8872: 548 (henkik. 1759); VA 8907: 650, 652 (henkik. 1768).
 3. VA RK 1734 - 1740: 239-242, 259; VA RK 1759 - 1765: Sukeva 1 ja 2, Vännimäki 1; VA LK 1750 - 1768: 319-320, 333-337; TMA SSS Iis: syntyneet ja kuolleet 1732 - 1749; VA 8823: 4357 (henkik. 1739); VA 8872: 548 (henkik. 1759).

huomauttaa, että suhde oli tuolloin suunnilleen sama kuin 1700-luvun keskipaikkeilla.¹ Iisalmella ja Kuopiossa oli henkikirjoitettuja 1760-luvun lopulla ja 1770-luvun alkupuolella likimain 35 % pitäjäläisistä, Joroisissa, Leppävirroilla ja Rantasalmella jonkin verran vähemmän.²

Voitaisiinko siis esimerkiksi edellämainitun 35 %:n avulla laskea, paljonko sukevalaisia oli 1700-luvun alkupuolella tai vaikkapa ennen 1690-luvun suuria kuolovuosia? Henkikirjoitettujen määrän suhde koko väkilukuun muuttui pitäjän tasolla todellakin vasta pitkähkön ajan kuluessa. Esimerkiksi 1810-luvulla iisalmelaisista ja kuopiolaisista maksoi henkirahan noin 55 %³. Kylän tasolla muutokset olivat sen sijaan suurempia ja nopeampia. Niinpä sukevalaisista henkikirjoitettiin vuonna 1739 vain runsaat 20 %, mutta vuonna 1759 vajaat 45 %, vuonna 1766 noin 43 % ja vuonna 1769 hieman vähemmän, 42 %. 1770-luvun alkupuolellakin henkikirjoitettujen osuus kylän väkiluvusta oli pari prosenttia suurempi kuin pitäjässä keskimäärin.⁴

Henkikirjoitettujen määrän vaihtelu johtui Sukevalla ainakin osaksi väestön ikärakenteen muuttumisesta. Kylän talollispariskunnat olivat 1730-luvulla vielä verrattain nuoria, ja niille syntyi tuolloin runsaasti lapsia. Vanhuksia, naimattomia aikuisia ja talollisperheisiin kuulumattomia oli sen sijaan vähän. Sukeva oli 1730- ja 1740-luvun vaihteessa lasten kylä, sillä puolet sen asukkaista oli alle 12-vuotiaita ja

1. Virrankoski 1973: 104.

2. VA 8900: 686 (henkik. 1766); VA 8907: 704 (henkik. 1768); VA 8925: 748 (henkik. 1773); VA 8934: 780 (henkik. 1775).

3. VA henkik. 1810: 798-799; VA henkik. 1815: 1004-1005.

4. VA 8823: 4357 (henkik. 1739); VA 8872: 548 (henkik. 1759); VA 8900: 634, 636 (henkik. 1766); VA 8910: 730, 760 (henkik. 1769); VA 8925: 694, 696 (henkik. 1773); VA 8934: 724 (henkik. 1775).

noin 60 % alle 15-vuotiaita. Vuosina 1740 - 1760 Sukevalta muutti pois yksi talollisperhe, eikä sen tilalle tullut yhtään uutta. Muutenkin väestöpohja säilyi entisellään. Ne, jotka olivat olleet 1730-luvun lopulla pikkulapsia, olivat 1750-luvun lopulla aikuisia ja perustamassa perhettä. Sukevalla oli siis 1750- ja 1760-luvun vaihteessa käynnissä sukupolvenvaihdos, ja lasten vähyys johtui mitä ilmeisimmin siitä.¹

Vuosien 1739 ja 1759 väestöoloja ei siis voida käyttää Sukevaa koskevien laskelmien perustana niiden poikkeuksellisuuden takia. Ensinmainittuna vuonna oli liikaa lapsia, jälkimmäisenä liian vähän. Välivuosien väkiluvun selvittäminen luotettavasti on vaikeaa lähteiden aukollisuuden takia. 1760-luvun lopulta ja 1770-luvun alkupuolelta sen sijaan saadaan varsin käyttökelpoisia tietoja: sukevalaisista oli alle 12-vuotiaita 36 - 43 %, ja alle 15-vuotiaiden osuus kylän väkiluvusta vakiintui 40 - 45 %:ksi. Kun sukevalaisista merkittiin samaan aikaan henkikirjoihin 35 - 41 %², voidaan Virran-
kosken esimerkin mukaan laatia seuraava väkilukuarvio:

Vuosi	Henki- kirjoi- tettuja	Väkiluku arvioituna		Huomautuksia
		35 %:n mukaan	41 %:n	
1688	19	54	46	
1693	22	63	54	
1707	16	46	39	Sota-aika.
1722	11	31	27	Isoviha juuri päättynyt.
1730	13	37	32	

1. VA RK 1734 - 1740: 239-242, 259; VA RK 1759 - 1765: Sukeva 1 ja 2, Vänninmäki 1; VA LK 1750 - 1768: 319-320, 333-337.
2. VA 8910: 730, 760 (henkik. 1769); VA 8925: 694, 696 (henkik. 1773); VA 8934: 724 (henkik. 1775); VA RK 1768 - 1773 I: 6-9, 187; VA LK 1764 - 1787: 369-372, 385.

Niin epävarma kuin tällainen arvio onkin, siitä voidaan kuitenkin päätellä, että Sukevalla oli 1690-luvun puolivälissä vähintään yhtä paljon asukkaita kuin vuonna 1740 eli runsaat 50 henkeä. Ja vaikka kylä selviytyikin suurista kuolovuosista ja isonvihan ajasta sikäli hyvin, ettei pysyviä autioita muodostunut (ks. s. 52), sen väkiluku väheni vuoteen 1722 mennessä ehkä noin kahteen kolmannekseen vuoden 1693 väkiluvusta¹. Lisäksi kylän toipuminen entiselleen kesti kauan.

Wirilanderin mukaan Savon väkiluvun kasvu voimistui pikkuvihan jälkeen, selvimmin maakunnan pohjoisosassa.² Mutta kuitenkin edellä on havaittu, Sukevan asukasmäärä ei kasvanut 1740- ja 1750-luvulla lainkaan. Tämä näyttää osaksi johtuneen pikkuvihan aiheuttamasta kulkutautikuolleisuudesta sekä edellisellä sivulla mainitusta muutosta, mutta pääsyy oli varmaankin se, että kylässä oli tuolloin varsin vähän parhaassa lapsensaanti-iässä olevaa väkeä.

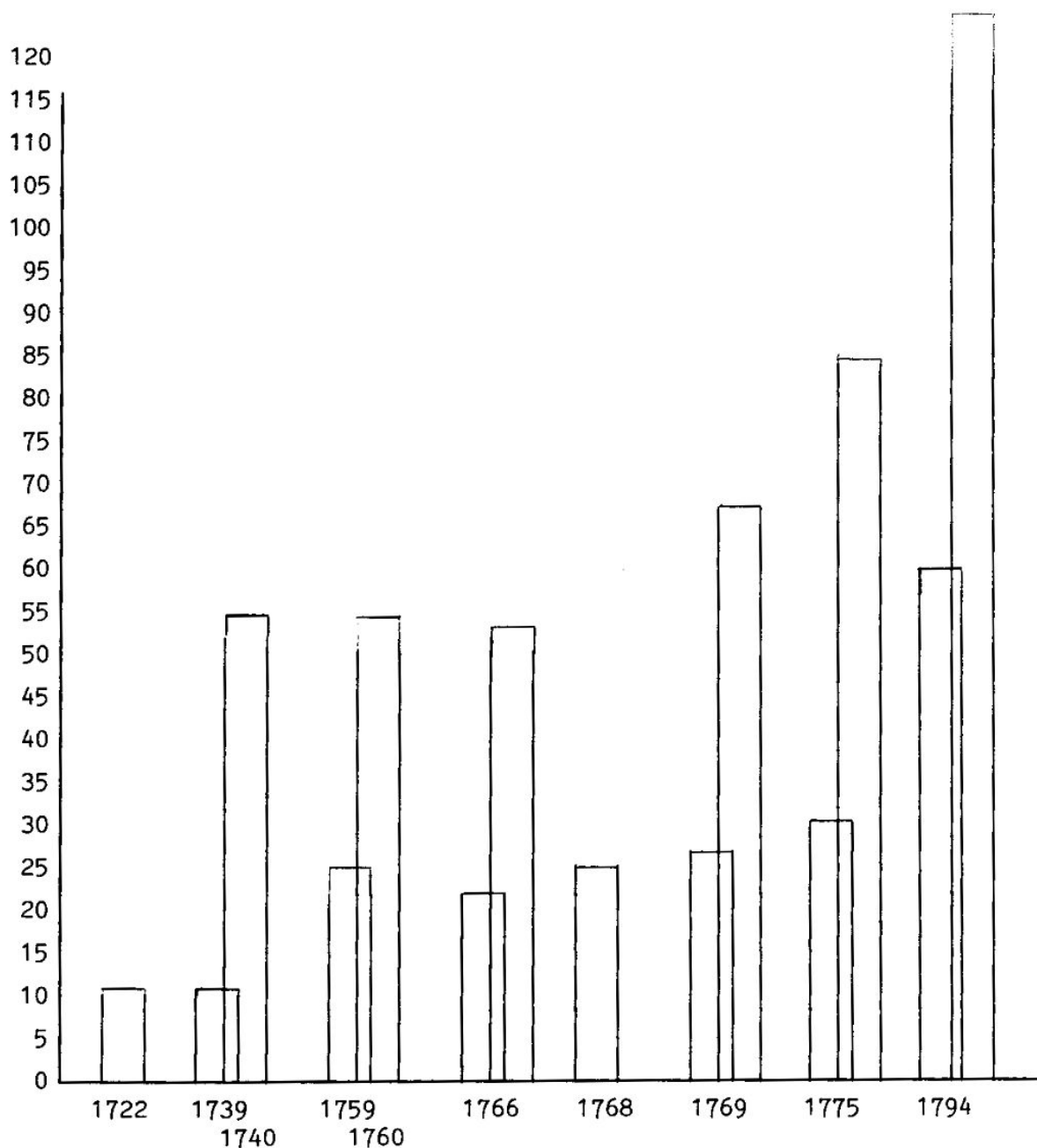
Sukevan väkiluvun voimakas kasvu alkoi 1760-luvun loppupuolella. Kun sukevalaisia oli vuonna 1766 runsaat viisikymmentä, vuonna 1769 vajaat seitsemänkymmentä ja vuonna 1775 runsaat kahdeksankymmentä, niin vuonna 1780 kylän asukasluku ylitti jo sata henkeä. Vuonna 1794 Sukevalla oli 117 asukasta.³ Kylän väkiluku siis yli kaksinkertaistui vajaassa kolmessa vuosikymmenessä. (Ks. seuraavan sivun diagrammia.)

1. Suuret kuolovuodet ja pitkä sota-aika köyhdyttivät koko maata. Edellä on useaan kertaan huomautettu, että köyhin väestönosa "unohdettiin" pois henkikirjoista. Kun henkikirjoitettujen määrä ei ottanut Sukevala noustakseen vielä vuosikymmeniin isonvihan päättymisen jälkeen, merkinnät kuvastavat varmasti todellista väestön vähenemistä.

2. Wirilander 1964: 546.

3. VA 8900: 634, 636 (henkik. 1766); VA 8910: 730, 760 (henkik. 1769); VA 8934: 724 (henkik. 1775); VA RK 1778 - 1786: Haapaj. 2, Sukeva 1 ja 2, Vänninmäki 1; VA LK 1764 - 1787: 25, 369-372, 385; VA 8984: 1578, 1640, 1644 (henkik. 1794). - Voimakas väkiluvun kasvu johtui osittain luonnollisesta väestön lisääntymisestä, osittain muuttovoitosta.

Väkiluvun ja henkikirjoitettujen määrän kehitys Sukevalla 1722 - 1794¹

1. VA 8768: 1734 (henkik. 1722); VA 8823: 4357 (henkik. 1739); VA RK 1734 - 1740: 239-242, 259; VA 8900: 634, 636 (henkik. 1759); VA RK 1759 - 1765: Sukeva 1 ja 2, Vänninmäki 1; VA RK 1768 - 1773 I: 6-9, 187; VA LK 1750 - 1768: 333-337, 319-320; VA LK 1764 - 1787: 369-372, 25, 385; VA 8907: 650, 652 (henkik. 1768); VA 8910: 730, 760 (henkik. 1769); VA 8934: 724 (henkik. 1775); VA RK 1774 - 1779: 298, 319-322; VA 8984: 1578, 1640, 1644 (henkik. 1794).

4. ISOJAKO

Savon vero-olot perustuivat 1700-luvulla ja osassa maakuntaa vielä seuraavan vuosisadan alkupuolellakin väliaikaiseksi tarkoitettuun vuoden 1664 verollepanoon. Etelä-Savo oli saanut siinä kannettavakseen huomattavasti raskaamman verotaakan kuin Pohjois-Savo, ja Wirilander pitää todennäköisenä, että juuri tämä aiheutti maakunnan taloudellisen painopisteen siirtymisen Suur-Savosta pohjoisemmaksi. Jo 1700-luvulla tiedettiin, että silloiset Kuopion ja Iisalmen pitäjät - siis pohjoisin Savo - olivat maakunnan viljavin osa, kun taas yliverotetussa Suur-Savossa oli hyviä viljelysmaita vain "paikka paikoin" ja "harvinaisesti".

Suursavolaiset anoivat verollepanon uudistamista heti isonvihan päätyttyä ja toistivat anomuksensa useita kertoja. Kesti kuitenkin vuoteen 1766 saakka, ennen kuin Savo sai lupauksen uudesta verollepanosta. Sitä koskevat asetukset annettiin vuosina 1772 ja 1775. Isojako oli määrä toteuttaa verouudistuksen yhteydessä.

Alkuun päästyään verollepanomittaukset sujuivat varsinkin Kuopion läänissä nopeasti. Se johtui osittain siitä, että maanmittarit saivat palkkansa mitatun maan mukaan, mutta myös siitä, että rahvas joudutti mittauksia. Pohjois-Savon talonpojat anoivat vuosien 1778 - 1779 valtiopäivillä, että mittaukset toimitettaisiin ennen varsinaisen isonjaon alkua. Toisaalta he anoivat myös, että isojako suoritettaisiin ennen verollepanoa. Maakunnan pohjoisosahan oli aliverotettu, ja isännät pyrkivät tietysti hyötymään tästä mahdollisimman pitkään. Kumpaankin anomukseen suostuttiin.¹

1. Wirilander 1960: 207, 226, 228-230, 238-239, 243.

Verollepanomittaus toimitettiin Sukevan maakirjakylässä vuonna 1780.¹ Seuraavan vuoden loppuun mennessä ehdittiin koko Iisalmen pitäjässä jo jyvittää maatkin. Hosumisella oli kuitenkin hintansa: mittaustarkkuus kärsi kiireestä.² Näin näyttää käyneen myös Sukevalla, jossa myöhemmät mittaukset ovat tuottaneet eräiden kantatalojen pinta-aloiksi huomattavasti toisenlaisia lukuja kuin 1700-luvun lopulla suoritettut.³

Myös isojako edistyi Iisalmella nopeasti, ja vuoteen 1804 mennessä sekä se että verouudistus oli toteutettu valtaosassa pitäjää. Verotaakka kasvoi paikoin yli 20-kertaiseksi, ja verollepanossa sattui maanmittarien kiirehtimisen vuoksi suoranaisia virheitäkin.⁴ Verouudistuksen täytäntöönpanoon ja veronoikaisuihin palataan tuonnempana (s. 95). Sitä ennen on syytä tarkastella isonjaon taustaa ja varsinkin sen vaikutusta Sukevan oloihin.

4.1. Isonjaon alku ja tavoitteet

Esikuva isoonjakoon saatiin Englannista. Jakob Faggot syytti vuonna 1746 ilmestyneessä teoksessaan "Svenska landtbrukets hinder och hjälp" mm. osassa Suomea käytössä ollutta sarkajakolaitosta monista haitoista, joita viljelysten oleminen pieninä palasina aiheutti. Kaikkien kyläläisten oli kynnettävä ja kylvettävä yhteisessä aitauksessa olevat peltokappaleensa yhtä aikaa, ja samaan aikaan oli myös ryhdyttävä sadonkorjuuseen, sopi ajankohta kaikille tai ei.

-
1. KMMK 16:1- (isojako). - Verollepanokartta on hävinnyt, mutta sen selitysosa on säilynyt. Se on erilainen kuin isonjaon kartanselitys, joten isoajakoa varten on laadittu uusi kartta. Sekin on kadonnut.
 2. Wirilander 1960: 239.
 3. KMMK Sonkaj. maarekisteri: Sukeva 2, 3 ja 4.
 4. Wirilander 1960: 244; VA 9072: 492, 524 (maak. 1805).

Sarkajakolaitos pakotti kyläläiset myös noudattamaan totuttuja viljelystapoja; yksityisille kokeiluille ja parannuksille ei juuri ollut sijaa. Niinpä Faggot ehdottikin, että talonpojat saisivat maansa hajallaan olevien sarkojen asemesta isoina lohkoina. Ehdotukseen sisältyi myös ajatus maan jyvittämisestä. Talonpoika, joka huoli huonompaa maata, sai sitä enemmän kuin se, jolle kelpasi vain hyvä maa. Faggot vaati lisäksi metsien yhteisomistuksen lopettamista, sillä hänen mielestään yhteisomistus edisti haaskausta.

Käytäntöön sovellettaessa Faggotin ehdotukset kuitenkin vesittyivät. Hallitus antoi kyllä vuonna 1757 asetuksen, jossa edellytettiin isonjaon toimittamista kaikkialla, missä suoritettiin mittauksia ja verollepanoja, vaikka sitä ei kukaan kyläläisistä olisi vaatinutkaan. Muulloin isojako oli pantava toimeen aina, kun yksikin kylän talollisista niin halusi. Jakoperusteena oli äyri- ja tankoluku. Suoasetuksen nojalla raivatut suoviljelykset jäivät omistajilleen. Maat oli myös jyvitetävä. Mutta - ja tämä oli vastoin Faggotin alkuperäistä ajatusta - jotta aitaamisvelvollisuus ei kasvaisi, talonpojat saivat sopia peltojensa ja niittyjensä pitämisestä edelleen yhteisessä aitauksessa. Vainiopakko jäi siis monin paikoin voimaan isostajaosta huolimatta.

Isojako sai Suomessa ynseän vastaanoton. Sielläkin, missä siihen ryhdyttiin, se pitkittyi tiluksista syntyneiden riitojen ja maanmittarien puutteen takia. Niin Suomi sai jo vuonna 1762 uuden isojakoasetuksen, jossa luovuttiin melkein kaikista alkuperäisistä tavoitteista. Siinä edellytettiin, että talot saivat maansa edes likimain samanarvoisina, mikä väkisinikin lisäsi maakappaleiden lukumäärää. Myöskään länsisuomalaisten ryhmäkylien hajoittamiseen tähtäävää tonttinsiirtoa ei enää vaadittu, vaan se ainoastaan sallittiin.

Kustaa III antoi vuonna 1775 oman isojakoasetuksensa. Se oli hengeltään vuoden 1762 asetusta tiukempi. Pellot ja niityt sai nyt antaa kummatkin enintään neljänä lohkona ja metsät kahtena. Jos joku jakokunnan jäsenistä halusi tiluksensa yhtenä kappaleena, tähän oli suostuttava, kunhan hänelle ei annettu kylän parasta viljelysmaata.

Kaikkea maata ei kuitenkaan jaettu taloille. Vuoden 1775 asetuksessa määrättiin, että lukuunottamatta kallioita ja arvottomia soita taloille sai antaa manttaalia kohti 600 - 1200 tynnyrinalaa maata. Mahdollisesti tähteen jäävän maan katsottiin kuuluvan kruunulle. Jos liikamaa oli niin pieni, ettei sille voitu perustaa vähintään kahdeksasosamanttaalin tilaa, sitä tarjottiin entisille osakkaille lisämaaksi veronkorotusta vastaan. Saajan oli pantava maa-alue viljelyyn. Jos liikamaa sen sijaan oli tarpeeksi suuri uudistilan perustamiseen, osakkailla oli samoin ehdoin etu- eli optio-oikeus ottaa se haltuunsa. Jakokunnan osakkaiden lisäksi sai uudistilalliseksi pyrkiä kuka tahansa. Vain niiltä, jotka saivat tilan optio-oikeuden nojalla, vaadittiin takuu veron suorittamisesta. Uudistilallisen ei kuitenkaan tarvinnut maksaa maasta lunastushintaa, ja kruunu tuki häntä verovapausvuosilla ja vilja-avustuksilla. Jos jakokunnan osakkaat eivät käyttäneet optio-oikeuttaan, kruunu saattoi itse perustaa liikamaalle uudistilan tai useampia. Se voitiin myös jättää kruununmetsäksi.

Ajan mittaan liikamaiden erottamismääräykset lievenivät, ja jo vuonna 1783 korotettiin manttaalia kohti jaettavan tilusalan yläraja Kuopion läänissä 1700 tynnyrinalaan. Savon talonpojat laajensivat tiluksiaan halukkaasti myös käyttämällä optio-oikeuttaan. Maan haalimisesta oli kovin usein seurauksena se, että uudisraivausta varten myönnettyjen vapaavuosien umpeuduttua talonpojat joutuivat vaikeuksiin tuottamattomien metsien takia. Niistä kun oli maksettava veroa, joka oli Pohjois-Savossa tuntuvasti aikaisempaa suurempi.

Kaskenviertoa Iisal-
mella vuonna 1872.
(Wirilander 1960:
593. Alkuaan jul-
kaistu Z. Topeliuk-
sen teoksessa Mat-
kustus Suomessa.)
Kaskiviljely oli Ylä-
Savossa merkittävää
vielä sata vuotta
sitten.

Uudistilojen minimikooksi määrättiin kahdeksasosamanttaali ja enimmäiskooksi erityisesti Kuopion läänissä koko manttaali. Uudistilojen maat pyrittiin antamaan yhtenä lohkona. Vapaavuot-
sia voitiin vuoden 1775 asetuksen nojalla myöntää 15 - 20,
mutta viimeisinä vuosina verottomuus oli vain osittaista.¹

Maanomistusolot olivat Savossa toisenlaiset kuin Länsi-
Suomen sarkajakoisilla alueilla. Wirilanderin mukaan täällä
oli jo puoliksi toteutunut se maapohjan "isojako", johon uu-
distuksella pyrittiin. Savolaistalojenkin tilukset olivat kyl-
lä hajallaan ja usein kovin etäällä asuinpaikoilta. Talolla
saattoi olla maakappaleita useita kymmeniä, ja esimerkiksi Ii-
salmen pitäjässä vain 11 prosenttia tiluksista oli "lähellä"
asuinpaikkaa. Hajasijainnista johtui valtava tilussekaannus,
alituisten riitojen ja käräjöintien aihe.

Tilusten seka-asema koski Savossa kuitenkin takamaita eikä
viljelyksiä. Savolaistalojen pellot sijaitsivat yleensä asu-
musten ympärillä erillään naapurien viljelyksistä, ja siksi
niistä syntyi vain harvoin riitaa. Kun Savon maanomistus pe-
rustui vielä 1700-luvullakin vuoden 1664 maantarkastuspöytä-
kirjaan (ks. s. 32), ei ole ihme, että niin vanhoja merkintöjä

1. Jutikkala 1958: 246-250, 254-257.

oli vaikea paikantaa maastoon. Wirilanderin mielestä siihen ei aina näytä olleen haluakaan.

Vuoden 1664 maantarkastuksen jäljiltä savolaistaloille oli jäänyt varsin paljon yhteisiä maita. Ne aiheuttivat 1700-luvulla runsaasti riitoja, jotka ratkesivat lopullisesti vasta sitten, kun nämä maat oli jaettu osakkaiden kesken.¹ Esimerkiksi Sukevalla yhteismaita olivat eräät niityt ja käytännöllisesti katsoen kaikki metsät.²

Luonto määräsi Savossa tilusten rajat. Koska oikeastaan kaikki viljelykelpoinen maa oli mäkien ja harjujen päällä, maakappaleet olivat muotoutuneet pitkulaisiksi, luoteesta kaakkoon suuntautuviksi kaistaleiksi. Niiden koko vaihteli pienistä kaskialoista suuriin sydänmaihin.³ Niinpä esimerkiksi Sukevan länsipuolella levinnyt Kaarakkalan sydänmaa oli niin laaja, että kun nykyisen Linnan talon asukas oli lähtenyt valtaamaan sitä itselleen, hän oli tarinan mukaan kuluttanut uudet sarkahousut pilalle aluetta kiertäessään.⁴

Jos savolaistalojen takamaat saattoivat olla avaria, niin niiden rintamaat olivat sitä vastoin ahtaita. Kotipalstalla voi olla pinta-alaa jokunen hehtaari, ja siihen mahtui asumuksen ja talousrakennusten lisäksi hiukan peltoa. Pihapiirin pienuus johtui suureksi osaksi jo edellä kuvatuista maantieteellisistä syistä. Mäenlaella oli vähän tilaa, eikä peltoa uskallettu tehdä alaville maille hallan takia. Tilanjaot pa-

1. Wirilander 1960: 153-154, 156-157, 168-169, 197-198. - Wirilander mainitsee (mts. 199), että Savon tiheimmin asutuissa kylissä oli kyllä oireita sarkajaosta. Sarkajako puuttui maakunnasta vain siksi, että tilaa oli vielä yllin kyllin.

2. KMMK Sonkaj. 16:1- (isojako).

3. Wirilander 1960: 157-160.

4. Rissanen 1927: 76. - Linnan talo on Iisalmissa Koljonvirran ja Pölkkyniemen välillä nykyisen valtatie 19:n (Iisalmi - Oulu) varressa.

hensivat kotipalstojen ahtautta entisestään. Vähäisen pelto-
maan tärväytyminen asuintonteiksi lisäsi painetta kaskivilje-
lyn suuntaan. Wirilander huomauttaakin, että erityisesti Poh-
jois-Savossa tilanahtaus ei ollut pinta-alan niukkuutta, vaan
kaskeamiseen sopivan maan vähyyttä.¹

Länsi- ja varsinkin Lounais-Suomessa isollajalla pyrittiin
sarkajaon hävittämiseen, ryhmäkylien purkamiseen ja yhteismai-
den jakamiseen. Pohjois-Savossa lähtökohdat olivat paljolti
toisenlaiset. Yhteisiä tiluksia oli tosin täälläkin metsät
huomioon ottaen paljon, mutta esimerkiksi ryhmäkylistä ja sar-
kajaosta ei ollut tietoaakaan. Isonjaon tärkeimmät tavoitteet
näyttävätkin täällä olleen hajatilusten (pääasiassa niittyjen)
kokoaminen yhteen muutamiksi lohkoiksi sekä yhteismaiden jaka-
minen.²

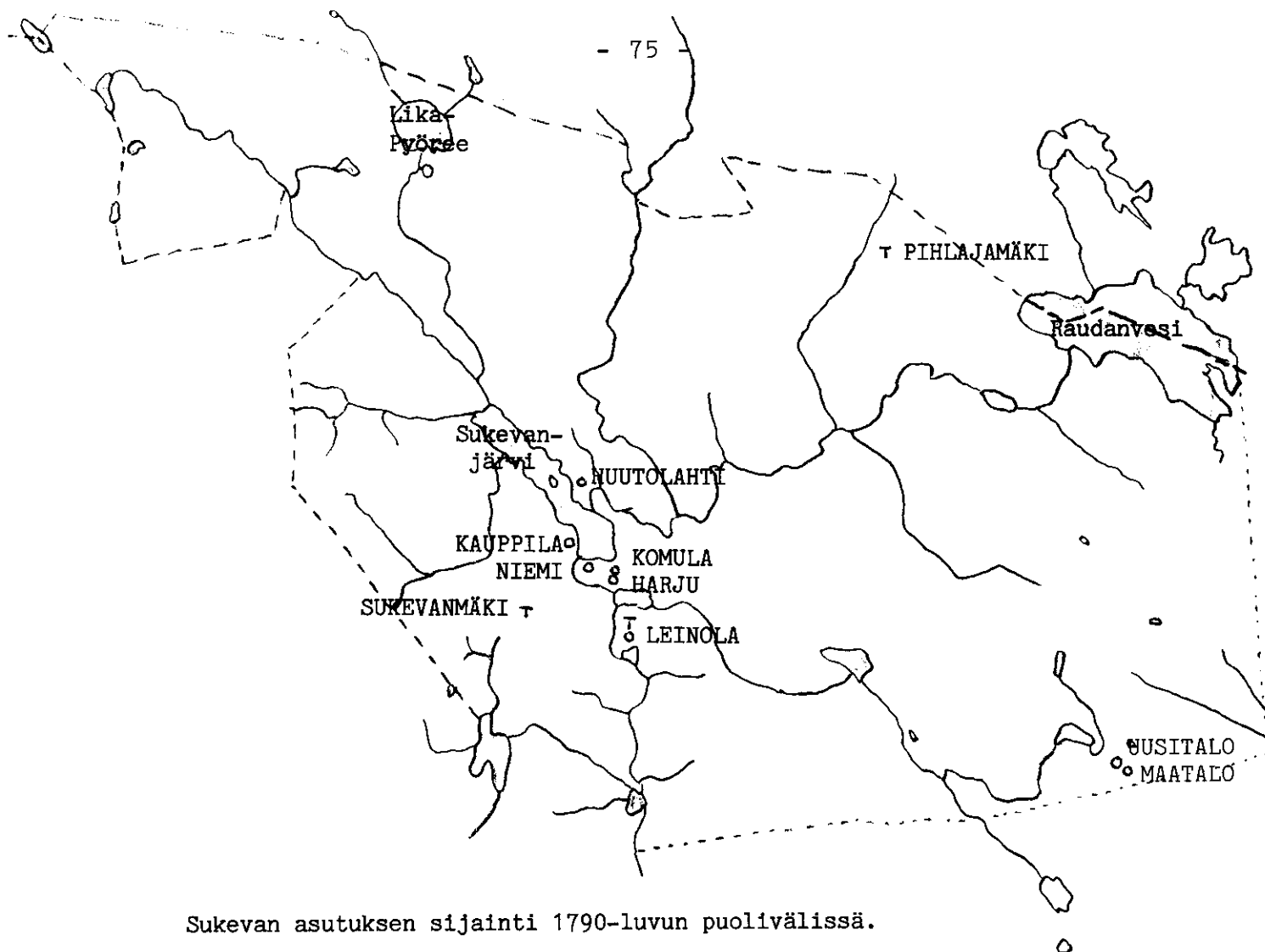
4.2. Isojako Sukevalla

4.2.1. Sukeva isonjaon alkaessa

Sukeva oli isonjaon aikoihin vielä huonojen kulkuyhteyksien
takana. Sukevanjärveltä kertyi matkaa Iisalmen kirkolle neljä
peninkulmaa, Kajaaniin saman verran ja Kuopion - Oulun tielle
kolme ja puoli peninkulmaa. Viimeksimainitusta taipaleesta oli
kesäaikana kuljettava kolme peninkulmaa jalan, joten raskaiden
tavaroiden kuljettaminen kävi päinsä vain rekikelillä. Iisal-
men - Kajaanin maantie valmistui vasta vuonna 1828. Sukevalta
johti kyllä Iisalmen kirkolle vesitiekin, Matkusjoki. Sen käyt-
tö tavarankuljetukseen lienee ollut kuitenkin melko vähäistä ja
vaivalloista, sillä se on erittäin koskinen. Jo Pienenveden

1. Wirilander 1960: 160-161, 163-164.

2. Käsitys perustuu Sukevan ja sen naapurikylien oloihin.

Sukevan asutuksen sijainti 1790-luvun puolivälissä.

Kölkänmäen uudistaloja lukuunottamatta alueen kaikki talot olivat Sukevanjärven ja Pienenveden rannalla tai tuntumassa. Torppia oli muuallakin. (Kaikkia torppia ei ole pystytetty paikantamaan karttaan.)

ja Ylä-Venäjänjärven välillä on kuusi koskea, joista Lapinkylän kohdalla oleva Myllykoski on suurin.¹

Sukevan asutus oli 1790-luvun puolivälissä edelleen keskittynyt Sukevanjärven ympärille. Tosin Leinola sijaitsi hieman muista taloista syrjässä, ja Kölkänmäen uudistalot olivat täysin erillään omalla tahollaan, mutta Pihlajamäellä aikaisemmin

1. KMMK Sonkaj. 16:1- (isojako); Rissanen 1927: 456; Paikannimikeräelmä.

ollut talo näyttää siirretyn viimeistään 1780-luvulla Sukevanjärven Huutolahden rannalle. Asuttuja ja autioksi jääneitä torppia oli useita. Ainakin osa niistä sijaitsi talojen takamailla (vrt. s. 58) ja siten hieman etäämmällä keskusjärvestä. Kaikkia torppia ei voida kuitenkaan kartta-aineiston niukkuuden vuoksi paikantaa, ja näin edellisellä sivulla olevan kartan antama kuva Sukevan asutuksen sijainnista 1790-luvun puolivälissä on jonkin verran puutteellinen.¹

Sukevan talojen pellot näyttävät yleiseen savolaiseen tapaan sijainneen pihan ympärillä, ja ne olivat yhtenä tai kahdena lohkona. Ne olivat ojittamattomia, mutta ajan yleiseen tasoon nähden hyvinhoidettuja. Ne oli myös aidattu hyvin. Eniten vanhaa, ennen vuotta 1775 raivattua peltoa oli Niemellä (runsaat 8 tynnyrinalaa), mutta uudisraiviot mukaanlukien oli Komulan peltoala suurin (vajaat 15 tynnyrinalaa). 1700-luvun loppupuolella perustettujen Kōlkänmäen uudistalojen viljelykset olivat ymmärrettävästi pienempiä.

Sukevalaisten niityt olivat ojattomia ja ladottomia, ja ne oli aidattu "maakunnan tavan mukaan" (efter Landsens sed). Niitä oli yleensä pieninä tilkkuina siellä täällä järvien ja lampien rannoilla, jokien ja purojen varsilla sekä soilla. Pelkästään Sukevan maakirjakylän taloilla oli yhteensä 102 niittypalstaa, jotka jakautuivat talojen kesken melko epätasaisesti. Niiden koko vaihteli kuitenkin muutamasta kapanalasta liki kahdeksaan tynnyrinalaan, ja myös niiden tuottavuudessa oli suuria eroja. Osa niityistä oli yksityisiä, osa kahden tai useamman talollisen yhteisiä. Esimerkiksi Niemellä oli vain yksi yksityinen niittypalsta, mutta 24 yhteistä niittyä Leinolan kanssa. Tämä johtui varmaan siitä, että kummassakin talos-

1. KMMK Sonkaj. 2:1- ja 16:1- (isojako); VA MH 95/2D3/7.

sa oli vielä runsas vuosikymmen sitten asunut Kakkisia. Niittyjä ei ehkä ollut vielä ehditty jakaa talojen kesken, vaikka niiden uudet asukkaat eivät olleet sukulaisia keskenään. Kõlkänmäen uudistaloilla ei ollut yksityisiä niittyjä ollenkaan, vaan niiden heinäntekopaikat kuuluivat koko maakirjanumerolle (Haapajärvi 2) yhteisesti. Isonjaon kartanselityksistä ei ilmene, miten yhteisniittyjen nautinta oli käytännössä järjestetty.¹

Eri talojen ja jopa kylienkin niityt sijaitsivat toinen toistensa lomassa. Sukevanjärven itärannan taloilla, Komulalla ja Harjulla, oli niittyjä länsirannalla ja länsirannan Kauppilalla vastaavasti itärannalla. Etäisimmille niityille oli melkoisesti matkaa. Niinpä esimerkiksi kõlkänmäkeläiset kävivät heinässä Haajaisensalmella ja Raudanvedellä, jotka kumpikin olivat yli peninkulman taipaleen takana. Varsinaisia etäniittyjä sukevalaisilla ei kuitenkaan ollut.²

Sukevanjärven ympäristöstä oli kaskeamiskelpoinen metsä käytetty loppuun, ja kylän metsät olivat niin huonossa kunnossa, että vain harvoja paikkoja arveltiin voitavan kasketa uudestaan ihmisiän aikana. Jyrkän puolella asiat näyttävät olleen tältä osin hieman paremmalla tolalla. Kaskeamisen lisäksi puuta käytettiin rakennus- ja aitatatarpeiksi sekä polttoaineena. Tällaista kotitarvemetsää oli koko alueella riittävästi. Myös pelloksi sopivaa maata oli kaikille tarpeeksi, mutta peltoviljelyä häyttasi Sukevanjärven ympäristössä halla, joka nousi lähitienoon suurilta soilta.

Sukevalaisilla oli mylly Matkusjoen Myllykoskessa, jyrkkäläisillä Kiltuasta Haapajärveen laskevassa Jyrkänkoskessa. Moilemmat olivat pieniä ja käytössä vain korkean veden aikana.

1. KMMK Sonkaj. 2:1- ja 16:1- (isojako). - Vrt. Jutikkala 1958: 21-28.

2. KMMK Sonkaj. 2:1- ja 16:1- (isojako); Paikannimikeräelmä.

Jyrkänkoskeen olisi voitu maanmittarin arvion mukaan tosin rakentaa isompikin mylly. Tervaa valmistettiin omiksi tarpeiksi. Sukevanjärvellä harjoitettiin kotitarvekalastusta nuotilla, verkoilla ja rysillä. Kölkkäläiset näyttävät muiden Jyrkän puolen asukkaiden tavoin kulkeneen kalassa Kiltualla, Haapajärvellä ja Raudanvedellä. Jyrkkäläisiltä liikenä hiukan kalaa myyntiinkin.¹

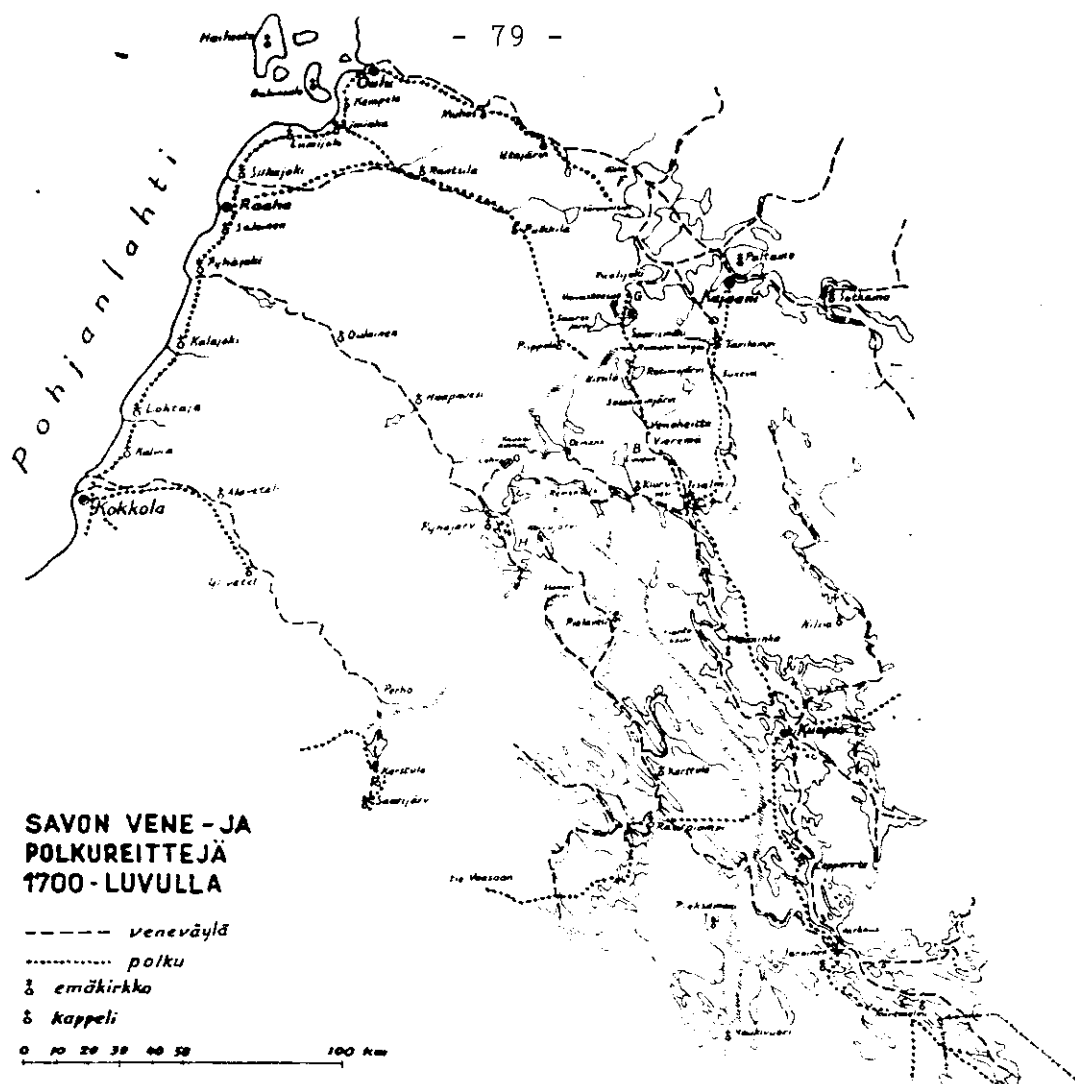
Turun rauhan raja vaikeutti vuodesta 1743 lähtien ratkaisevasti pohjoissavolaisten luonnollista, etelään suuntautunutta laillista kaupankäyntiä ja kamposi sitä yhä voimakkaammin Pohjanlahden suuntaan. Hallitus yritti kyllä jopa pakkokeinoin ohjata sitä Loviisaan, mutta turhaan.² Niinpä sukevalaistenkin kauppamatkat suuntautuivat 1700-luvun lopulla - ja olivat varmaan jo vuosikymmeniä suuntautuneet - Pohjanlahden rannikolle, ennen kaikkea Ouluun. Sinne oli matkaa Jyrkältä 26 1/2 peninkulmaa, Sukevanjärveltä puolisentoista peninkulmaa vähemmän. Isonjaon pöytäkirjoissa ei ole erikseen mainittu sukevalaisten käyttämää kauppätietä, mutta seuraavan sivun kartasta käy ilmi, että Ouluun kuljettiin Oulujärven ja Oulujoen kautta. Edestakainen matka kesti parisen viikkoa.³

Tärkeimpiä rannikon kaupungeista hankittavia tuotteita olivat suola, tupakka ja rauta. Niiden kysyntä oli Savossa 1800-luvun puoliväliin asti selvästi suurempaa kuin tarjonta. Varsinkin suola oli tärkeä tarvike; perustuihan lihan ja kalan säilöminen suurimmaksi osaksi juuri sen käyttöön. Kato- ja sotavuosina sekä 1700-luvun lopulla muinakin aikoina haettiin Oulusta myös viljaa. Myyntitavaroina maalaisilla oli voita,

1. KMMK Sonkaj. 2:1- ja 16:1- (isojako).

2. Lappalainen 1982: 158-159; Wirilander 1960: 748-750.

3. KMMK Sonkaj. 2:1- ja 16:1- (isojako). - 1770-luvulla perustetusta Kuopiosta ei ollut vielä Oululle kilpailijaksi Savon pohjoislaidalla.

Savon vene- ja polkureittejä 1700-luvulla (Wirilander 1960: 503). Sukevalta päästiin Iisalmen kirkolle kesäaikaan vain jalan tai koskista Matkusjokea pitkin veneellä. Yhteydet pitäjän keskustaankin olivat 1730- ja 1740-luvulla vielä niin huonot, että kesällä kuolleet vainajatkin voitiin viedä kirkkomaahan vasta rekikelien tultua (TMA SSS Iis: kuolleet 1732 - 1749). Kauppatie Ouluun kulki Oulujärven ja Oulujoen kautta.

talia ja hampunsiemeniä. Niistä saatiin rahaa - paitsi ostoksiin - myös veronmaksuun.¹

1. KMMK Sonkaj. 2:1- (isojako); Lappalainen 1982: 169. - On epäselvää, ostettiin Sukevalle viljaa normaalivuosina. Ainakin Jyrkältä sitä riitti jopa myyntiin.

4.2.2. Isonjaon tavoitteet ja yleiset vaikutukset Sukevalla

Isojako toteutettiin Sukevalla kahdessa vaiheessa. Se suoritettiin Sukevan ja Toivakon maakirjakylissä vuonna 1794, Haapajärven maakirjakylän Eskelänniemen jakokunnassa (= maakirjatalot 1 ja 2) vuonna 1796 sekä Kaarakkalassa jo vuonna 1788. Pihlajamäen alueella se lykkääntyi kuitenkin seuraavan vuosisadan puolelle, ja tämä numerolla 1 Vänninmäen maakirjakylään kuulunut maakirjatalo sai uudeksi numerokseen 18. Isojako toimitettiin täällä loppuun vasta vuonna 1844.¹

Vaikka tämän tutkielman aiheena onkin varsinaisesti Sukevan asutushistoria, on silti perusteltua tarkastella isonjaon tavoitteita, toteutumista ja vaikutuksia hiemen laajemmin kuin sinänsä olisi välttämätöntä. Monet isonjaon vaikutuksista tuntuvat joko välittömästi tai välillisesti vielä meidän aikamme. Niistä vähäpätöisimpiin mutta näkyvimpiin kuuluvat tilojen maarekisterinumerot, sillä ns. "isot numerot" ovat edelleenkin suurimmaksi osaksi isonjaon perua.

Isoajakoa tarkastellaan tässä ajallisista eroista huolimatta kokonaisuutena. Koska Pihlajamäen isojako suoritettiin puoli vuosisataa myöhemmin kuin muut, se on kuitenkin käytännöllisintä esitellä erikseen oman alaotsikon alla. Isonjaon järjestelyä eli ns. uusjakoa ei ole Sukevalla toimitettu².

4.2.2.1. 1700-luvun lopun isotjaot

Sukevan maakirjakylään kuului vuoden 1664 maantarkastuksen jäljiltä kaksi maakirjataloa. Ne jaettiin nyt kumpikin neljään

1. KMMK Sonkaj. 2:1-, 16:1-, 16:59- ja 18:1- sekä Vieremä 5:1- (isojako); VA maak. 1830: 69.

2. KMMK kirje 27.11.1985.

osaan. Näin muodostetuista kahdeksasta tilasta viisi oli ennestään asuttuja, nimittäin Komula, Kauppila, Harju ja Niemi, jotka olivat peräisin 1600-luvulta, sekä Niemen tytärtalo Leinola. Lisäksi Sukevanmäellä oli Kauppilan talon torppa. Nyt sinne perustettiin Uusitalo-niminen uudistila. Torpalla oli jonkinlaiset piharakennukset ja hieman peltoakin, joten aivan tyhjästä ei Sukevanmäellä tarvinnut talonpitoa aloittaa. Kaksi muuta uudistilaa, Piikamäki samannimisellä mäellä ja Pietilä Kumpumäessä, sen sijaan perustettiin asumattomalle salolle.

Sukevan maakirjakylän tilat isonjaon päättyessä

Vanha numero	Uusi numero	Maan-luonto	Tilan nimi	Asukas tai haltija isonjaon aikana
1	1	kr	*Komula	Komulainen
1	2	kr	+Piikamäki	Komulainen
1	3	kr	Karjala (Harju)	Karjalainen
1	4	kr	+Pietilä	Karjalainen
2	5	per/kr	*Kauppila	Kauppinen
2	6	per/kr	+Uusitalo	Kauppinen
2	7	kr	Mattila (Niemi)	Karjalainen
2	8	kr	Leinola	Leinonen

kr = kruununtila, per = perintötila, * = vanha talo (perustettu ennen vuoden 1664 maantarkastusta), + = isonjaon uudistila

Sukevan talot saivat isonjaon yhteydessä viralliset nimet (ks. yllä olevaa taulua). Useimmat niistä perustuivat asukkaan tai haltijan nimeen.¹ Komula, Piikamäki, Kauppila, Mattila ja Leinola ovat säilyneet virallisessa käytössä nykyaikaan asti²,

1. KMMK Sonkaj. 16:1- (isojako).

2. KMMK Sonkaj. maarekisteri: Sukeva. - Mattila on tosin eri tila kuin Niemi.

mutta kansanomaisessa käytössä niistä on vain Piikämäki. Uusitalo-nimityyppi (Uusitalo, Vanhatalo, Maatalo, Ylätalo ym.) ei kotiutunut Sonkajärvelle vielä tuolloin, vaikka esimerkiksi Uusitalo on ollut sittemmin hyvinkin elinvoimainen. Henkilönnimipohjaiset talonnimet ovat puolestaan koko Ylä-Savossa tunnetusti herkkiä vaihtumaan asukkaiden mukana.¹

Sukevalla oli myös muiden maakirjakylien tiluksia. Alueen itä- ja kaakkoisreuna, ts. Raudanveden eteläpuoli ja Kolkänmäen tienoo, kuului Haapajärven maakirjakylään, jonka useimmat talot sijaitsivat monen peninkulman päässä Runnin Haapajärven ympärillä. Eräillä vanhoilla kylillä oli erillisiä ulkopalstoja ja sydänmaita. Haapajärveläisillä oli sellainen Jyrkän Haapajärven, Kiltuan ja Raudanveden välillä. Se ei ollut ollut enää aikoihin asumaton, sillä jo vuoden 1664 maantarkastuksen aikana siellä oli ollut kolme taloa. Isoajakoa toimitettaessa kaksi niistä oli Haapajärven Eskelänniemellä ja kolmas järven länsipuolella olevassa Haapamäessä. Näistä kolmesta talosta sai alkunsa Jyrkän kylä. Lisäksi sydänmaalla oli kolme uudistaloa, jotka sijaitsivat Kolkänmäessä ja sen lähiympäristössä erillään vanhoista taloista (ks. s. 59). Talot olivat jakautuneet jakokuntiin siten, että toisen muodostivat Eskelänniemen vanhat talot ja Kolkänmäen uudistatolot yhdessä ja toisen Haapamäen vanha talo tytärtaloineen. Jälkimmäisen jakokunnan tiluksia ei ollut Sukevalla.

Näistä kolmesta maakirjatalosta muodostettiin isossajaossa uusi, Haapajärven sydänmaa -niminen maakirjakylä. Siihen tuli kuulumaan seitsemän taloa. Vanha numero 1 jaettiin kahdeksi taloksi, joista Eskelänniemi jäi entiselle paikalleen ja Honkamäki perustettiin samannimiselle mälle muutamia kilometrejä ensinmainitusta luoteeseen. Vanha numero 2 jaettiin neljään osaan, joista Jyrkkä edusti vanhaa maakirjataloa. Loput kolme olivat aiemmin mainittuja uudistaloja. Vanhaa numeroa 3 jäi

1. Paikannimikeräelmä.

Haapajärven sydänmaan maakirjakylän tilat isonjaon päättyessä

Vanha kylä ja numero	Uusi kylä ja numero	Maan- luonto	Tilan nimi	Asukas tai haltija isonjaon aikana
Haapaj 1	Hjsm 1	kr	*Eskelänniemi	Eskelinen
Haapaj 1	Hjsm 2	kr	+Honkamäki	Eskelinen
Haapaj 2	Hjsm 3	kr	*Jyrkkä	Eskelinen
Haapaj 2	Hjsm 4	kr	Maatalo	Luukkonen
Haapaj 2	Hjsm 5	kr	Uusitalo	Tervo
Haapaj 2	Hjsm 6	kr	Saramäki	Hjort
Haapaj 3	Hjsm 7	kr	*Komula (Haapamäki)	Komulainen
Haapaj 3	Käär 7	kr	Levälahti	Komulainen

Haapaj = Haapajärvi, Hjsm = Haapajärven sydänmaa, Käär = Kääriänsaari, kr = kruununtila, * = vanha talo (perustettu ennen vuotta 1664), + = isonjaon uudistila

yksinään edustamaan Haapamäen talo (maakirjanimeltään Komula), sillä sen tytärtalo Levälahti siirrettiin uuteen Kääriänsaaren maakirjakylään (ks. taulua).¹

Myös Kaarakkala oli Haapajärven sydänmaan tavoin uusi maakirjakylä. Se muodostettiin isonjaon yhteydessä Sukevan länsipuolelle, joskin sen koilliskulma, jota käsitellään tässä tutkielmassa, ulottui Tavilammille asti ja eristi siten Sukevan maakirjakylän lääninrajasta. Kaarakkalan alue oli kuulunut ennen isoajakoa Iisalmen ja Haajaisten maakirjakyliin, ja suurin osa siitä oli asumaton saloa. Niinpä kaikki Sukevan Kaarakkalan kuusi tilaa (Volosenmäki, Pyöreelä, Ylemmäinen, Joutsenmäki, Keskimmäinen ja Tavila; maakirjakylään perustettiin yhteensä 26 tilaa) olivat isonjaon aikaan kylmää korpea. Volosenmäki, joka sijaitsi Vanhassa-Volossa, asutettiin joitakin vuosia isonjaon jälkeen. Mutta kuten tuonnempana havaitaan,

1. KMMK Sonkaj. 2- (isojako); VA 9072: 272, 492 (maak. 1805). - Paikkakuntalaiset kutsuvat Haapamäkeä yleensä Haapomäeksi (Paikannimikeräelmä).

Sukevan Kaarakkalan tilat isonjaon päättyessä

Maakirjakylä ja -numero	Maan- luonto	Tilan nimi	Asukas tai haltija v. 1800
Kaarakkala 19	kr	+Volosenmäki	Eerikäinen
Kaarakkala 20	kr	+Pyöreelä	-
Kaarakkala 21	kr	+Ylemmäinen	-
Kaarakkala 24	kr	+Joutsenmäki	-
Kaarakkala 25	kr	+Keskimmäinen	-
Kaarakkala 26	kr	+Tavila	-

kr = kruununtila, + = isonjaon uudistila

mikään Sukevan Kaarakkalan uudistaloista ei osoittautunut oikein elinkelpoiseksi. Vain Tavilaan syntyi pitempiaikaista asutusta.¹

Toivakon maakirjakylästä yltää tutkielman aiheena olevalle alueelle vain pari lievettä. Sen lähimmät talot sijaitsivat isonjaon aikaan Löytölänmäellä, jonka erottaa Sukevasta vaikeakulkuinen Jauhoso.²

Sukevalla ei ilmeisesti tarvinnut turvautua tontinsiirtoihin, jotka olivat luonteenomaisia Etelä-Suomessa toimeenpanuille isoillejaoille. Siirtoja tapahtui kyllä aivan Sukevan lähiympäristössä. Eräät Toivakon kylän talolliset saivat hyvitystä siitä, että heidän oli siirryttävä pois vanhalta

1. KMMK Vieremä 5:1- (isojako); VA 8999: 1530 (henkik. 1796); Paikannimikeräelmä. - Voloja on oikeastaan kolme: Volo, Vanha-Volo ja Ikivanha-Volo. Näistä ensinmainittu on nykyisen Vieremän kunnan puolella, kun taas kaksi muuta ovat tekstissä mainitulla Volosenmäen (nyk. Volon) tilalla. Ainakin Vanhassa-Volossa on ollut joskus talo, mutta myös Ikivanhassa-Volossa on vanhoja raunioita. Vieremän Volo oli viimeksi metsäyhtiön talona ja autioitui vasta toisen maailmansodan jälkeen. (Paikannimikeräelmä.)

2. KMMK Sonkaj. 18:1- (isojako); Paikannimikeräelmä.

asuinpaikalta Torilasta. Sukevan talot näyttävät sijainneen jo valmiiksi niin etäällä toisistaan, että pihatontteihin ei ollut aihetta kajota.¹

Isojako ei vaikuttanut Sukevalla myöskään peltoihin juuri lainkaan; nehän olivat enimmäkseen talojen pihapiirissä. Sen sijaan niittyjen omistussuhteet muuttuivat varsin perusteellisesti. Esimerkiksi Komula (Sukeva 1) tosin sai yhtä monta niittyä kuin sillä oli ollut ennen isoajakoakin, mutta vain runsas kolmannes niistä oli samoja kuin aikaisemmin. Kauppilan talolla (Sukeva 5) oli ennen isoajakoa 23 niittyä, isonjaon jälkeen vain 6. Vaikka mukaan luettaisiin myös Kauppisten uudistilan, Uudentalon (Sukeva 6) saamat kuusi niittyä, joista kolme oli kuulunut aikaisemmin Kauppilalle, Kauppiiset menettivät silti melkein puolet niityistään. Sukevanjärven länsirannalla sijaitsevalla Kauppilalla oli ennen isoajakoa useita niittyjä järven itärannalla ja Raudanjoki- ja Matkusjokivarressa. Nyt ne kaikki joutuivat itärannan taloille. Komulan ja Leinolan (Sukeva 8) edullinen niittytase, edellisellä 31 niittyä ja jälkimmäisellä 25, johtui puolestaan siitä, että nämä talot saivat haltuunsa maakirjakylän vanhat ja kaiketi myös parhaat heinäntekopaikat, Komula Raudanjoen alajuoksulta ja Leinola Matkusjoelta (vrt. s. 31).

Niityt olivat kuitenkin kovin erikokoisia. Esimerkiksi Kauppilan Alangonniitty oli 7 tynnyrinalan 8 kapanalan suuruisen, ja saman talon Hepokorvenraivio oli melkein yhtä iso. Monet Komulan ja Leinolan niityistä olivat sen sijaan pieniä, esimerkiksi Leinolan Salmenniemi, Pykäläkoski ja Oravijoki alle kymmenen kapanalaa kukin. Silti Kauppila menetti myös pinta-alana eniten niittyä eli Sukevanmäen osuus huomioonottaen noin neljänneksen entisistä heinämaistaan.²

1. KMMK Sonkaj. 16:1- ja 18:1- (isojako).

2. KMMK Sonkaj. 16:1- (isojako). - Tietysti myös niittyjen tuotossa oli eroja.

Petter Eskelin, Samuel Eskelin, Anders Eskelin.
Anders Luukkainen, Johan Tervon, Anders Hjort.
David Kämäläinen Zach Kämäläinen.
Seppo Eskelin, Pelti Eskelin.

Eskelänniemen jakokunnan (Haapajärvi 1 ja 2) isäntien puumerkkejä isonjaon pöytäkirjassa. Antti Luukkonen, Juho Tervo ja Antti Hjort olivat Kolkänmäen uudistilallisia, Eskeliset jyrkkäläisiä. (KMMK Sonkaj. 2:1-.)

Isonjaon päätavoitteet Sukevalla olivat epäilemättä yhteisalueiden jakaminen ja tiluslohkojen yhdistäminen. Edellä on todettu, että ennen isoajakoa yhteisomistuksessa olivat mm. käytännöllisesti katsoen kaikki metsät sekä useat niityt. Kun isonjaon päätyttyä entisistä yhteisalueista olivat jäljellä oikeastaan vain kalavedet, voidaan ensinmainitun tavoitteen siis katsoa toteutuneen lähes täydellisesti.

Miten paljon Sukevan taloilla sitten oli erillisiä tiluslohkoja ennen isoajakoa? Sen selvittäminen on hankalaa, ja tulokset ovat epätarkkoja, sillä isonjaon pöytäkirjoissa on tavallisesti eritelty vain pihatontit ja niityt. Peltolohkojen lukumäärän arvioimisessa auttaa Haapajärven sydänmaan isoajakokartta ja Sukevan maakirjakylän vuoden 1780 verollepanon kartanselitys. Viimeksimainitun mukaan Harjulla (Karjala) ja Leinolalla oli kummallakin kaksi peltolohkoa, muilla taloilla vain yksi (vrt. s. 72). Vaikka peltoa raivattiinkin 1700-luvun lopulla suhteellisesti melko paljon, sillä tuskin oli merkittävää vaikutusta lohkolukuun. Niittylohkojen määrä, joka tunnetaan tarkasti, oli joka tapauksessa ylivoimaisesti suurin.

Niitty- ja peltolohkoihin täytyy vielä lisätä pihatontti ja mahdolliset torppien viljelykset. Jälkimmäisistä on tosin pöytäkirjoissa vain vähän merkintöjä.

Isonjaon tuloksena syntynyt lohkoluku on - kumma kyllä - melkein yhtä vaivalloinen pääteltävä. Kaarakkalan uudistalot saivat kyllä tiluksensa yhtenä kappaleena, ja Haapajärven sydänmaan talojen pelto-, niitty- ja metsälohkoista on myös valmis luettelo pöytäkirjassa. Luettelo ei voida kuitenkaan käyttää tässä hyväksi, sillä siinä on otettu lähtökohdaksi se, miten monena osana kukin talo sai peltonsa, niittynsä ja metsänsä, eikä sitä, monenako kappaleena koko maaomaisuus oli. Sukevan maakirjakylän tiluksista ei ole olemassa lainkaan laskelmaa, ja selvitystyötä vaikeuttaa vielä se jo aikaisemmin todettu seikka, että isonjaon kartta on kadonnut.¹ Lohkoluku on siis pääteltävä vertaamalla isonjaon pöytäkirjoja myöhempiin lähteisiin ja varsinkin peruskarttaan. Näin saadaan aikaan seuraavalla sivulla oleva asetelma. Se ei ole ehdottoman paikkansapitävä, mutta se on kuitenkin tarpeeksi tarkka isonjaon vaikutusten arviointiin.

Taulun vasemmanpuoleiseen sarakkeistoon on koottu isonjaon alkaessa yksityisomistuksessa ja kahden tai useamman talon (mutta ei koko jakokunnan) yhteisomistuksessa olleet, pöytäkirjoissa selvästi eritellyt tilukset. Peltolohkot on otettu erilleen pihatontista siksi, että niiden kaikkien tarkkaa sijaintia ei tiedetä. Oikeanpuoleisessa sarakkeistossa ovat vastaavasti kunkin talon tilukset isonjaon päättyessä. Metsäpalstoiksi on merkitty pihapalstasta erillään sijainneet, pääasiassa metsää kasvaneet maakappaleet. Muut erilliset tilukset on luettu niittypalstoiksi.

1. KMMK Sonkaj. 2:1- ja 16:1- sekä Vieremä 5:1- (isojako).

Sukevan ja Haapajärven sydänmaan maakirjakylien tiluslohkot ennen isoajakoa ja jakotoimituksen päätyttyä

Maakirja- kylä ja -numero	Talo	T i l u s l o h k o j a							
		Ennen isoajakoa				Isonjaon päätyttyä			
		pt	pl	nl	yht	pp	mp	np	yht
Sukeva 1	Komula	1	1	31	33	1	-	3	4
Sukeva 2	+Piikamäki	-	-	-	-	1	-	-	1
Sukeva 3	Karjala	1	2	11	14	1	1	2	4
Sukeva 4	+Pietilä	-	-	-	-	1	-	-	1
Sukeva 5	Kauppila	1	1	23	25	1	1	1	3
Sukeva 6	+Uusitalo	1	1	-	2	1	-	-	1
Sukeva 7	Mattila	1	1	1	3	1	-	2	3
Sukeva 8	Leinola	1	2	10	13	1	-	1	2
Sukeva 2 ^v	M+L	-	-	24	24	-	-	-	-
Hjasm 1	Eskelänniemi	2	2	-	4	1	1	2	4
Hjasm 2	+Honkamäki	-	-	-	-	1	-	6	7
Hjasm 3	Jyrkkä	1	3	-	4	1	-	-	1
Hjasm 4	Maatalo	1	1	-	2	1	1	3	4
Hjasm 5	Uusitalo	1	1	-	2	1	-	3	4
Hjasm 6	Saramäki	-	-	-	-	1	-	-	1
Haapaj 1 ^v	yhteisiä	-	-	29	29	-	-	-	-
Haapaj 2 ^v	yhteisiä	-	-	26	26	-	-	-	-
yhteensä 181						yhteensä 40			

pt = pihatontti, pl = peltolohko, nl = niittylohko, pp = pihapalsta (yksi-osainen tila tai se osa tilasta, jossa on asunto), mp = erillinen metsäpalsta, np = erillinen niittypalsta, rantaniitty tms. - Hjasm = Haapajärven sydänmaa, Haapaj = Haapajärvi, 1^v = ennen isoajakoa voimassa ollut maakirjanumero, M+L = Mattilan (Niemen) ja Leinolan yhteisiä, + = isonjaon uudistila

Ensinnäkin Honkamäkeä lukuunottamatta kaikki uudet tilat saivat maansa yhtenä lohkona. Honkamäen lohkolukua kasvattivat pienet ranta- ja puronvarsiniityt, joita oli mm. Laa'alla.

Toiseksi myös vanhojen talojen tilukset pyrittiin selvästi antamaan mahdollisimman harvoina kappaleina. Parhaiten siinä onnistuttiin Leinolan osalta, se kun sai pihapalstan lisäksi vain pienen niittylohkon Akonjoen varresta. Vanhaa nautintaa kunnioitettiin, jos se oli mahdollista. Siten esimerkiksi Talas- ja Pyöreenjoella sekä Järvenpäässä olleet niityt jäivät Komulan, Harjun ja Niemen omistukseen. Toisaalta Komula menetti Toivakon jakokunnan alueelle raivaamansa uudisniityt, koska se ei pystynyt osoittamaan nautinto-oikeuttaan niihin. Neljälle talolle jouduttiin antamaan erillinen metsälohko.

Tiluslohkojen yhdistäminen onnistui Sukevalla hyvin. Kun erillisiä lohkoja oli taulukon mukaan ollut ennen isoajakoa kaikkiaan 181, niitä oli isonjaon päättyessä jäljellä vain 40 eli runsas viidennes.¹

4.2.2.2. Pihlajamäen alueen isojakoko

Sukevan koilliskulmalla isojakoko siirtyi jostakin syystä pitkälle 1800-luvun puolelle. Alueella oli ollut 1600-luvun puolivälistä lähtien yksi maakirjatalo, joka kuului Vänninmäen maakirjakylään. Edellä on todettu sen sijainneen alkuaan Pihlajamäellä, mutta viimeistään 1780-luvulla se siirrettiin Huutolahteen Sukevanjärven itärannalle. Kun isonjaon valmistelut aloitettiin 1830-luvun alussa, alueella oli talonpoikaistasutusta kolmessa paikassa. Huutolahdessa asui Kauppisia, Mieronmäessä Hatusia ja Pihlajamäellä kahtena taloutena Mula-reita.

1. KMMK Sonkaj. 2:1-, 16:1- ja 18:1- (isojakoko).

Alueen talot olivat niin kaukana toisistaan, että täälläkään ei tarvinnut turvautua tontinsiirtoihin. Pellot oli raivattu asumusten ympärille ja läheisyyteen, ja ne jäivät isossajaossa alkuperäisille omistajilleen. Niittylohkoja oli varsin paljon, esimerkiksi pihlajamäkeläisillä 23. Samanlaista sekasijaintia kuin Sukevan pääkylällä esiintyi kuitenkin vain Kukkopurolla, jossa oli sekä Pihlajamäen että Mieronmäen tiluksia. Myös niityt jäivät harvoja poikkeuksia lukuunottamatta aikaisemmille heinättäjilleen.

Alueella oli isonjaon alkaessa kaksi torppaa. Toinen niistä oli Huutolahden maalla lähellä nykyistä Kannasta, toinen Pihlajamäen tiluksilla jonkin matkaa Kukkopuron suulta yläjuoksulle päin. Edellinen, josta tuonnempana käytetään nimeä Simola, jäi isossajaossa Huutolahden omistukseen, mutta jälkimmäinen, Kukkopuro, oli liikamaalla ja joutui siten kruunulle.

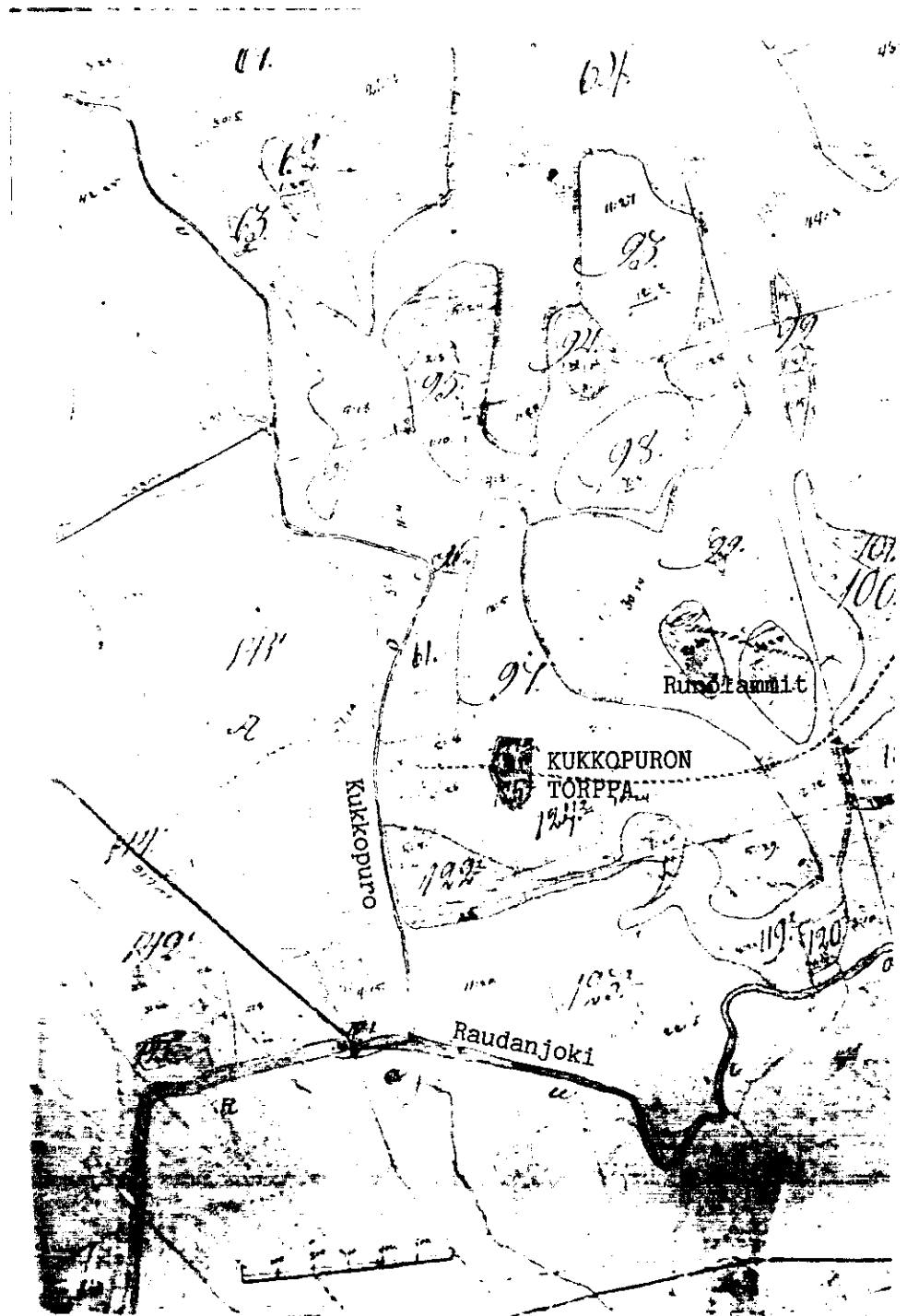
Tarkoituksena näyttää olleen muodostaa vanhasta maakirjatalosta neljä uutta tilaa siten, että Mulareille olisi tullut kaksi taloa. Lopulta taloja muodostettiin kuitenkin vain kolme, nimittäin Huutolahti, Mieronmäki ja Pihlajamäki, ja ne liitettiin numeroin 9, 10 ja 11 Sukevan maakirjakylään (ks. taulua).

Pihlajamäen alueen tilat isonjaon päättyessä vuonna 1844

Vanha kylä ja numero	Uusi kylä ja numero	Maan- luonto	Tilan nimi	Asukas tai haltija isonjaon aikana
Vänninm 1	Sukeva 9	per/kr	*Huutolahti	Kauppinen
Vänninm 1	Sukeva 10	per/kr	Mieronmäki	Hatunen
Vänninm 1	Sukeva 11	kr	Pihlajamäki	Mulari

Vänninm = Vänninmäki, per = perintötila, kr = kruununtila, * = vanha talo (perustettu ennen vuotta 1664)

Kukkopuron torppa kuului ennen isoa-jakoa Pihlajamäen talolle, mutta jäi isossajaossa liikamaalle ja joutui sitten kruunulle. Torppa lienee perustettu 1800-luvun alussa, ja siinä asuttiin 1920- ja 1930-luvun vaihteeseen asti, jolloin se liitettiin Sukevan vankilan alueeseen. (KMMK Sonkaj. 16:59-; VA Met-säh. Ej 2; Paikannimikeräelmä.)

Huutolahti sai tiluksensa kahtena lohkona, Mieronmäki kolmena ja Pihlajamäki viitenä. Lohkojen lukumäärää lisäsivät täälläkin niityt. Huutolahtelaisilla oli erillinen niittylohko Pyö-

reenjoen alajuoksulla, mieronmäkeläisillä ylempänä saman joen varressa sekä Kukkopurolla ja pihlajamäkeläisillä yksi Raudan-koskella, toinen Pihlajapurolla, kolmas sen suulla ja neljäs Saukkokoskella. Lohkoluku pieneni suurin piirtein samassa suhteessa kuin Sukevan ja Haapajärven sydänmaan maakirjakylissäkin.

Isossajaossa muodostetuista maakirjataloista oli Huutolahti kokonaispinta-alaltaan pienin, mutta siitä oli vain runsas neljännes joutomaata. Pihlajamäki oli puolestaan koko Sukevan laajin tila yli 1900 hehtaareineen. Siitä oli kuitenkin melkein kolme neljänneistä arvotonta suota ja muuta joutomaata.¹

Pihlajamäen alueen talojen maaomaisuus isonjaon päättyessä

Maakirja- kylä ja -numero	Talo	Verotetta- vaa maata		Jouto- maata		Pinta-ala yhteensä		
		ta	ka	ta	ka	ta	ka	hehtaaria
Sukeva 9	Huutolahti	775	-	291	2	1066	2	526,64
Sukeva 10	Mieronmäki	316	21	843	8	1359	29	671,80
Sukeva 11	Pihlajamäki	1033	10	2875	16	3908	26	1930,96

ta = tynnyrinalaa (0,494 ha), ka = kapanalaa (1,54 a), * = vanha talo (perustettu ennen vuotta 1664)

Pihlajamäen alueen isossajaossa kruunulle jäi 13433 tynnyrinalan 20 kapanalan suuruinen liikamaa, josta 7651 tynnyrinalaa 3 kapanalaa oli joutomaata. Niittyjen järjestelyn yhteydessä siitä siirrettiin vuonna 1858 Paltamon pitäjään 227 tynnyrinalaa 14 kapanalaa.²

1. KMMK Sonkaj. 16:59- (isojako).

2. KMMK Sonkaj. 16:59- (isojako); VA Metsäh. Eq 1 (Sukevan kruununmaata koskeva akti 1860-luvulta).

4.2.3. Isonjaon vaikutukset Sukevan asutukseen

Kruunu pyrki isollajaolla edistämään asutustoimintaa, mutta tulokset jäivät yleensä varsin vaatimattomiksi.¹ Näin kävi myös Sukevalla. Sukevan maakirjakylään perustettiin kyllä isonjaon yhteydessä kolme kokonaan uutta taloa, mutta niiden asukkaat olivat kylän omaa talollisväestöä. Vaikuttaa siltä, että Sukevan väestökehitys olisi pian johtanut uusien talojen perustamiseen ilman isoajakoakin, joskaan ei välttämättä samoille paikoille.²

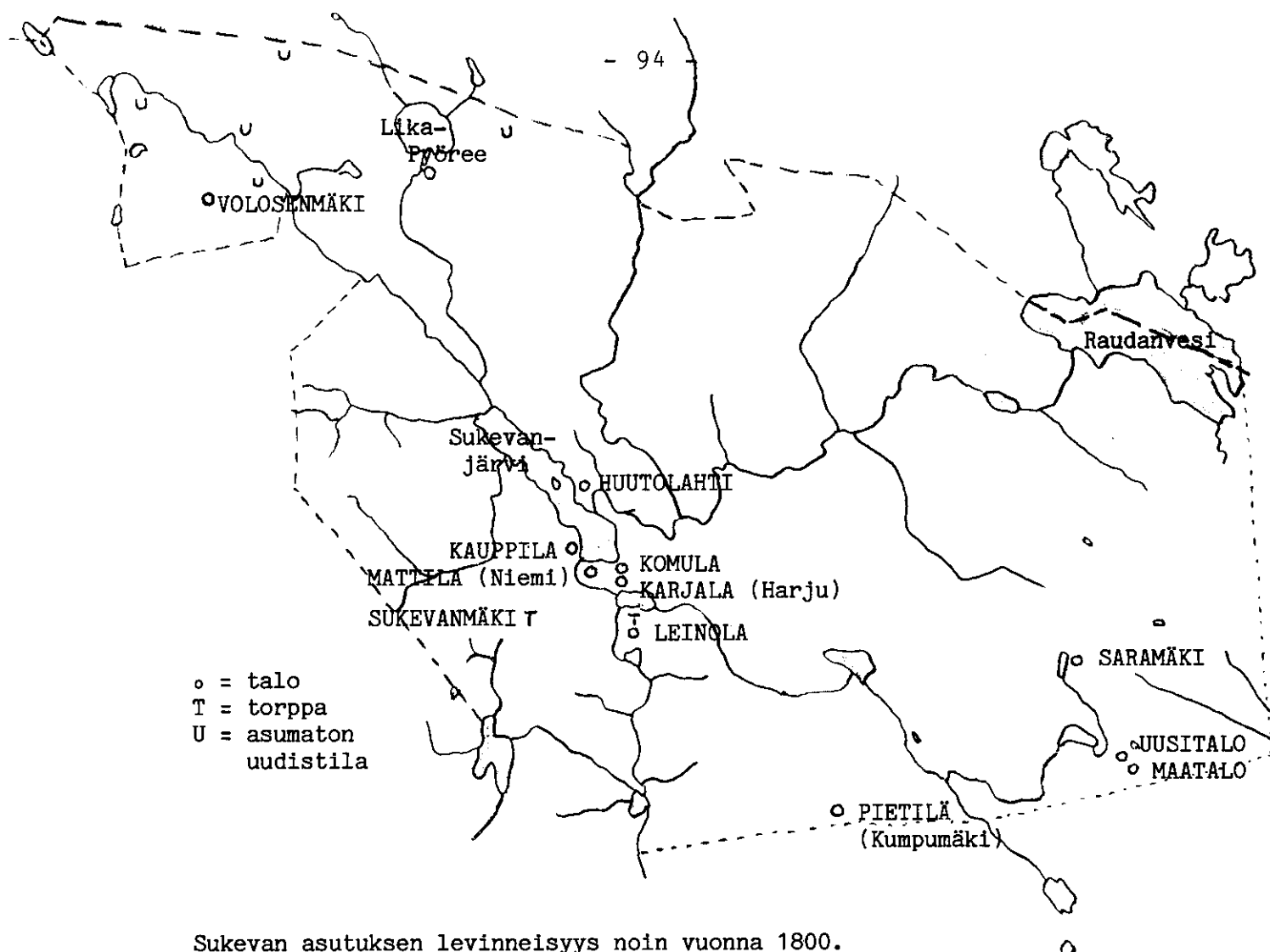
Sukevanjärven luoteispuolella olleelle salolle muodostettiin kuusi tilaa, jotka olivat uudistiloja sanan konkreettisimmassa merkityksessä. Niiden merkitys jäi melko vähäiseksi. Joutsenmäessä ei asuttu koskaan, ja muillakin tiloilla elämisen ehdot olivat sellaiset, että asukkaat eivät niillä pitkään pysyneet. On kuvaavaa, että Tavila (Leppimäki), joka ilmeisesti tarjosi näistä kuudesta parhaan toimeentulon, asutettiin vasta 1840-luvulla.³

Kun Sukevalla ei suoritettu lainkaan tontinsiirtoja, jäivät isonjaon välittömät vaikutukset kyläkuvaan pakostakin vähäisiksi. Asemakaava muuttui uudistalojen vuoksi sen verran, että Sukeva ei ollut enää 1800-luvun alussa yhtä tyypillinen järvenrantakylä kuin aikaisemmin. Mäkiasutus ei ollut Sukevalakaan uutta; olihan Pihlajamäellä ollut talo 1600-luvulta lähtien. Isonjaon vaikutuksesta se laajeni kuitenkin huomatta-

1. Jutikkala 1958: 257.

2. KMMK Sonkaj. 16:1- (isojako); VA ja MMA henkik. 1794 - 1810: Sukeva. - Kumpumäkeläiset olivat lähtöisin Harjulta, piikamäkeläiset Komulasta ja sukevanmäkeläiset Kauppilasta. Varsinkin Komulassa ja Kauppilassa oli näihin aikoihin iso veljestalous.

3. KMMK Vieremä 5:1- (isojako); VA ja MMA henkik. 1800 - 1920: Kaarakkala.

Sukevan asutuksen levinneisyys noin vuonna 1800.

vasti. Silti asutuksen painopiste säilyi keskusjärvien tuntumassa sekä talojen lukumäärän että väkiluvun suhteen. Useimmat uudistilallisperheet olivat melko pieniä, kun taas melkein kaikissa vanhoissa taloissa oli monikerroksisia suurperheitä¹.

Isostajaosta näyttää lisäksi ainakin osittain johtuneen Sukevan torppariasutuksen taantuminen 1800-luvun alussa. Aihetta käsitellään tarkemmin tuonnempana, mutta silti jo tässä on syytä panna merille, että osa uudistilallisista oli entisiä torppareita.²

1. VA ja MMA henkik. 1794 - 1810: Kaarakkala 4, Sukeva 1 ja 2, Haapajärvi 1 ja 2, Vänninmäki 1.

2. Ks. s. 54.

4.3. Verouudistuksen täytäntöönpano

Kun isojako oli saatu toimitetuksi, päästiin vihdoinkin käsiksi verouudistukseen. Uusi verollepano poisti aikaisemman verotuksen kohtuuttomuuksia, mutta aiheutti samalla myös uusia ongelmia. Verotus kasvoi Pohjois-Savossa entiseen verrattuna moninkertaiseksi, ja Kuopion läänin ehti jo 1800-luvun alkuvuosiin mennessä kertyä runsaasti rästejä.

Verotaakan väitettiin johtuvan osaksi talonpojista itsestään. Heille oli yleensä myönnetty viidentoista vuoden vapaus, ja vaikka kruunu suorittikin puolet maanmittarien palkkioista, kasvoivat suurten tilojen mittauskulut silti raskaiksi maksaa. Varsinainen ongelma oli se, että Pohjois-Savon talonpojat eivät olleet avariin alueisiinsa tottuneina suostuneet luopumaan entisistä tilusaloistaan. Vapaavuosien päätyttyä he joutuivat maksamaan suurista erämaistaan veroa, joka oli kohtuuton niiden tuottoon verrattuna.

Verollepanossa oli sattunut maanmittarien kiirehtimisen takia jopa suoranaisia virheitäkin. Verotuksen epätasaisuutta lisäsi vielä se, että itse verotusasteikko muuttui vuosien mittaan. Niissä kylissä, joissa isojako suoritettiin viimeksi, oli verotaakka kevyempi kuin niissä, joissa se toimitettiin ensin. Lopputulos oli se, että varsinkin Kuopion läänin laitosissa uudet verot saattoivat olla yli kaksikymmenkertaiset entisiin verrattuna.

Muunkinlaisia kohtuuttomuuksia esiintyi. Niinpä esimerkiksi Kuopion läänin hallintoa vuonna 1825 tarkastettaessa havaittiin, että läänissä oli myyty taloja pakkohuutokaupalla yhden ainoan vuoden verorästeistä. Lain mukaan tämä oli mahdollista vasta sitten, kun rästejä oli kertynyt kolmelta vuodelta.

Lopulta vuonna 1827 määrättiin, että verouudistuksen jälkeen syntyneet rästit oli Kuopion ja Kymenkartanon lääneissä poispyyhittävä. Rästitien anteeksiantaminen ei korjannut verotuksen kohtuuttomuutta, mutta siihenkin tuli parannusta 1820-luvulla. Verontarkistuspäätöksiä saatiin Iisalmen pitäjässä 137 taloon jo Ruotsin-vallan lopulla (vuosina 1806 - 1808). Useimmat talot joutuivat odottamaan omiaan vuosiin 1822 - 1824; tällöin ne sai 587 taloa. Veronoikaisujen jälkeen täytyi pakkohuutokauppoihin turvautua Wirilanderin mukaan vain harvoin.¹

Seuraavan sivun tauluun kootuista luvuista käy ilmi, että Sukevallakin veronkorotukset olivat suuria. Esimerkiksi Sukevan vanhan maakirjanumeron 1 entinen manttaaliluku oli 1/8 ja uusi 3, joten korotus oli 24-kertainen. Vanhan maakirjanumeron 2 luvut olivat vastaavasti 1/6 ja 4, eli senkin verotus kasvoi 24-kertaiseksi. Haapajärven sydänmaan maakirjakylässä korotus oli jonkin verran pienempi, "vain" 16-kertainen. Kaarakkalan uudistalojen veroluvuksi määrättiin puoli manttaalia.²

Veronoikaisu tapahtui Sukevan maakirjakylässä vuonna 1807, mutta muissa alueen maakirjakylissä vasta 1820-luvun alkupuolella. Alennukset olivat tuntuvia. Useimpien talojen veroluvuksi vakiintui 1/6 tai 1/8 manttaalia. Komulan, Piikamäen, Karjalan ja Pietilän maakirjatalojen vero jäi oikaisun jälkeen hiukan yli viisinkertaiseksi isoajakoa edeltäneeseen verrattuna, Kauppilan, Uudentalon, Mattilan ja Leinolan nelinkertaiseksi, Maatalon kolminkertaiseksi sekä Kolkänmäen Uudentalon ja Saramäen vero kuusinkertaiseksi. Kaarakkalan talojen

1. Wirilander 1960: 244-250.

2. KMMK Sonkaj. 2:1- ja 16:1- sekä Vieremä 5:1- (isojako); VA 9072: 272, 284, 322, 374, 492, 524, 526 (maak. 1805).

vero alennettiin neljännekseen isonjaon jälkeen vahvistetusta. Pihlajamäen alueella, jossa isojako ja veroreformi toteutettiin vasta 1840-luvulla, korotukset olivat alkuaankin kohtuullisempia kuin muualla. Huutolahden veroluku kasvoi 6 3/4-kertaiseksi, Mieronmäen yhdeksänkertaiseksi ja Pihlajamäen 2 1/4-kertaiseksi.¹

Alhaisen verotuksen ajat olivat ohi. Se, että veronoikaisu tapahtui Sukevan maakirjakylässä jo varhain ja että verouudistus lykkääntyi Pihlajamäen alueella pitkälle 1800-luvun puolelle, vaikutti kuitenkin varmasti osaltaan siihen, että talonsavujen määrän kasvu jatkui isonjaon jälkeen varsin ripeänä näissä osissa Sukevaa.

5. ISOSTAJAOSTA 1860-LUVUN NÄLKÄVUOSIIN

Sukevan asutushistorian käsittely isostajaosta vuoteen 1920 on tarkoituksenmukaisinta jakaa kahteen jaksoon. Niistä edelliselle olivat luonteenomaisia - ainakin jälkimmäiseen jaksoon verrattuna - varsin rauhalliset muutokset. Viimeisille viidelle vuosikymmenelle antoivat leimansa lukuisat tilanjaot ja vuokratiljelijäasutuksen miltei räjähdysmäinen kasvu.

5.1. Taloluvun kehitys

Sukevan itsenäisten talonpoikaistalouksien määrä vastasi Kaarakkalan maakirjakylää lukuunottamatta jonkin aikaa isonjaon talolukua melko hyvin. Jo 1800-luvun alkaessa oli asutus kuitenkin hakeutumassa talojen takamaille. Monet uusista asumuksista olivat torppia ja myöhemmin mäkitupia, mutta muuttajien joukossa oli myös talojen väistyviä perillisiä, jotka

1. KMMK Sonkaj. 16:59- (isojako); VA maak. 1830: 5, 14-15, 68-69.

perustivat uuden talonsavun. Toisinaan tällaisen uudistalon asukkaat eivät olleet päätalon väelle edes mitään sukua. Uudistalot lienee erotettu päätalasta sopimusrajoin. Vasta tilojen osittamista koskeneiden rajoitusten lievennyttyä (ks. s.) osa uudistaloista itsenäistyi.¹

Riittävän kartta-aineiston puuttuessa on vaikea päätellä, milloin kantatalo ja uudistalo olivat maantieteellisesti selvästi erillään toisistaan ja milloin eivät. Todennäköisesti uuden talollistalouden perustaminen toteutui Sukevallakin usein siten, että uudisrakennus pystytettiin vanhan talon pihamaan äärelle. Esimerkiksi Pihlajamäen kaksi taloa olivat isonjaon aikaan selvästi samalla pihatontilla.² Toisaalta taas Rahonmäki perustettiin yli peninkulman päähän kantalostaan Eskelänniemestä.³

Vaikka Sukevan maakirjatalot olivat vielä vuonna 1870 virallisesti jakamattomia, kasvoi kylän talollistalouksien (= asuttujen savujen) määrä isonjaon ajoista mainittuun vuoteen mennessä liki nelinkertaiseksi eli 8 taloudesta 30 talouteen.⁴ Vertailun vuoksi mainittakoon, että Iisalmen ja Kuopion pitäjien yhteenlaskettu talonsavujen määrä lisääntyi vuosina 1795 - 1864 vain 2462 savusta 4282 savuun eli alle kaksinkertaiseksi. Kuitenkin taloluvun kasvu oli Savossa voimakkainta juuri näissä kahdessa pitäjässä.⁵

Kerran perustetut savut jäivät yleensä pysyviksi. Poikkeuksiakin silti esiintyi. Niinpä esimerkiksi Matti Karjalaisen leski ja tämän vävy Heikki Laukkanen jakoivat Harjun

1. VA ja MMA henkik. 1794 - 1870; KMMK Sonkaj. maarekisteri.

2. KMMK Sonkaj. 16:59- (isojako).

3. VA 9057: 3741 (henkik. 1803); Paikannimikeräelmä; Peruskartta.

4. VA 8999: 1520, 1530, 1586, 1590 (henkik. 1796); MMA henkik. 1870: Haapaj. sydänmaa 1, 4 - 6, Kaarakkala 19 - 21, 24 - 26, Sukeva.

5. Wirilander 1960: 221.

(Sukeva 3) 1800-luvun alussa. Jako ei jäänyt kuitenkaan pitkäaikaiseksi, sillä vuoden 1807 henkikirjan mukaan puolikastalot olivat tuolloin jo autioina, ja vuonna 1810 - omistajan vaihduttua - Harju oli taas yhtenä talona.¹ Veljekset Grels ja Taneli Kauppinen puolestaan jakoivat Kauppilan (Sukeva 5) vuoden 1810 paikkeilla. Tämä jako kesti kymmenkunta vuotta. Taneli luovutti osuutensa Grelsille 1820-luvun alussa ja ryhtyi tämän torppariksi.² Pihlajamäellä oli parhaimmillaan kolme taloa. Yksi osakkaista myi kuitenkin talonsa pääosakkaalle 1840- ja 1850-luvun vaihteessa ja toinen 1860-luvun lopulla. Vuonna 1870 koko maakirjatalo (Sukeva 11) kuului jälleen yhdelle omistajalle.³

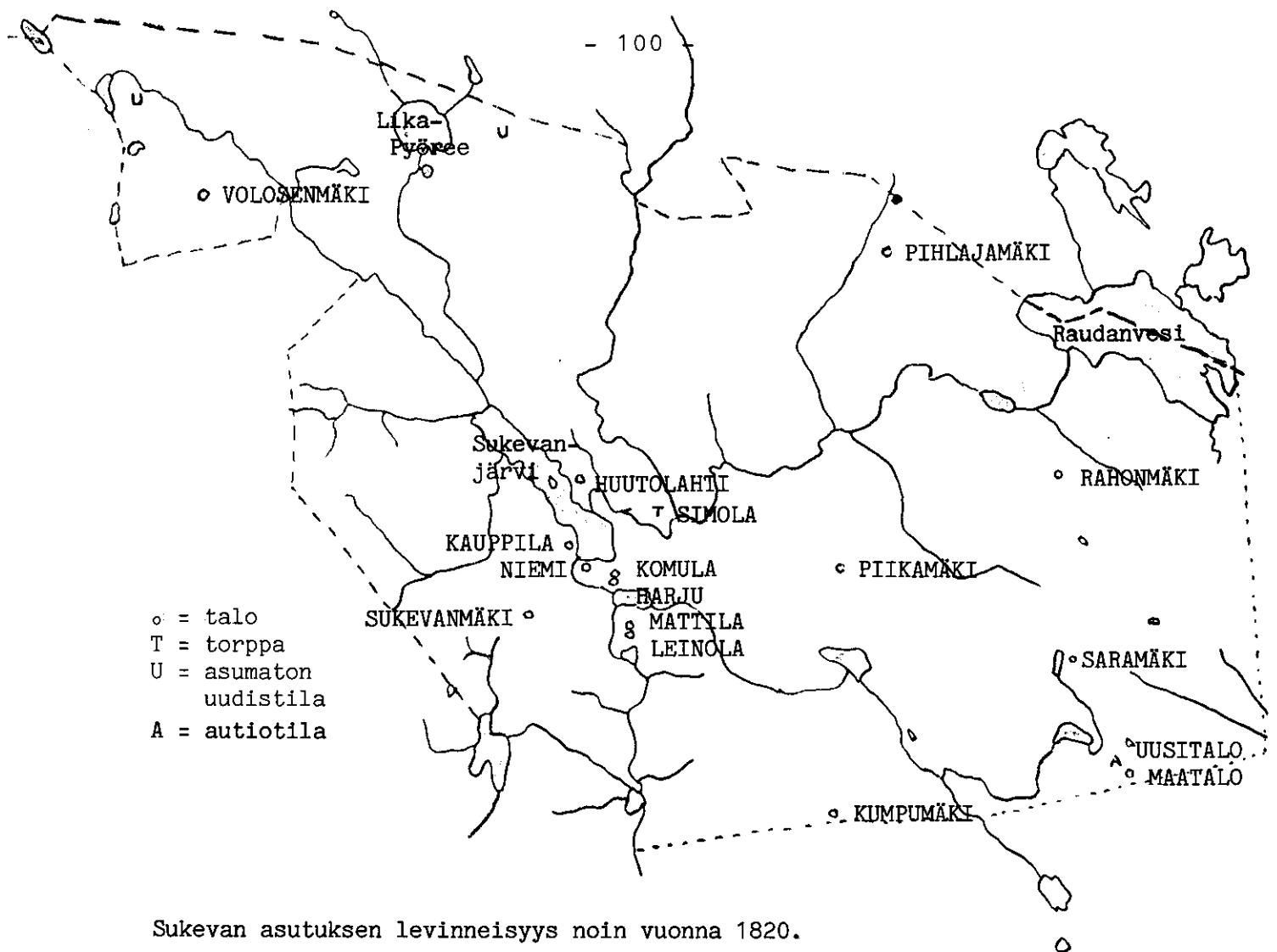
Tytärtalo syntyi yleensä perinnönjaon tuloksena. Tutkituista 27 talonjaosta 11 tapauksessa kantatalon ja tytärtalon isännät olivat veljeksiä, yhdessä tapauksessa tytärtalon isäntä oli kantatalon isäntäväen poika, samoin yhdessä tapauksessa vävy, ja kuudessa tapauksessa isännät olivat vähintään ns. toiset serkut. Vain kahdeksassa jaossa isännät eivät olleet tiettävästi mitään sukua keskenään. Tyypillisiä veljesjakoja olivat mm. nykyisen Kauppilanrannan Huuskon (Sukeva 5) ja Sukevanmäen Heinämäen (Sukeva 6) perustaminen; sen sijaan Piikamäen Toisenpihan (Sukeva 2) ensimmäinen isäntä oli kantaloon kaukaisempaa sukua. Leinolan maakirjatalo (Sukeva 8) oli 1850- ja 1860-luvulla kolmena savuna, eivätkä niiden asukkaat olleet lainkaan sukua toisilleen.⁴

1. MMA henkik. 1807: Sukeva 1; VA henkik. 1810: 704.

2. VA henkik. 1810: 704; VA henkik. 1825: 729.

3. MMA henkik. 1827: Vänninmäki 1; VA henkik. 1830: 906; VA henkik. 1840: 1024; VA henkik. 1850: 119; MMA henkik. 1870: Sukeva 11.

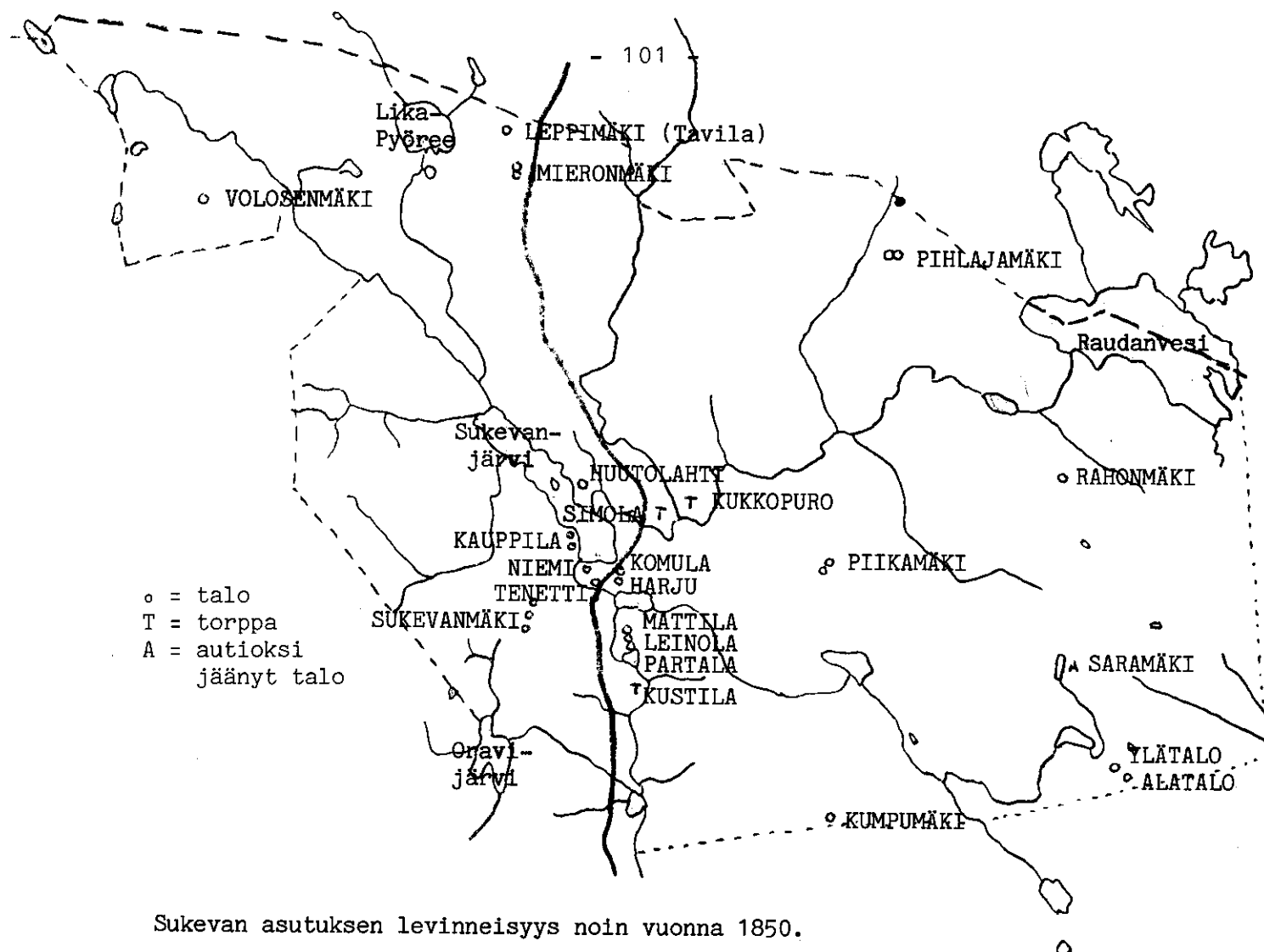
4. VA RK 1827 - 1838: 707; VA RK 1839 - 1850: 1152, 1154; VA RK 1851 - 1860: 2225, 2226; IKA RK 1861 - 1870: 883; TMA SSS Iis: syntyneet. - Mainituista talonsavuista on sittemmin hävinnyt Piikamäen Toinenpiha. Maakirjatalon 8 savut olivat pääpaikka Leinola, Partala ja Venäänkangas (nyk. Suomenkangas).

Sukevan asutuksen levinneisyys noin vuonna 1820.

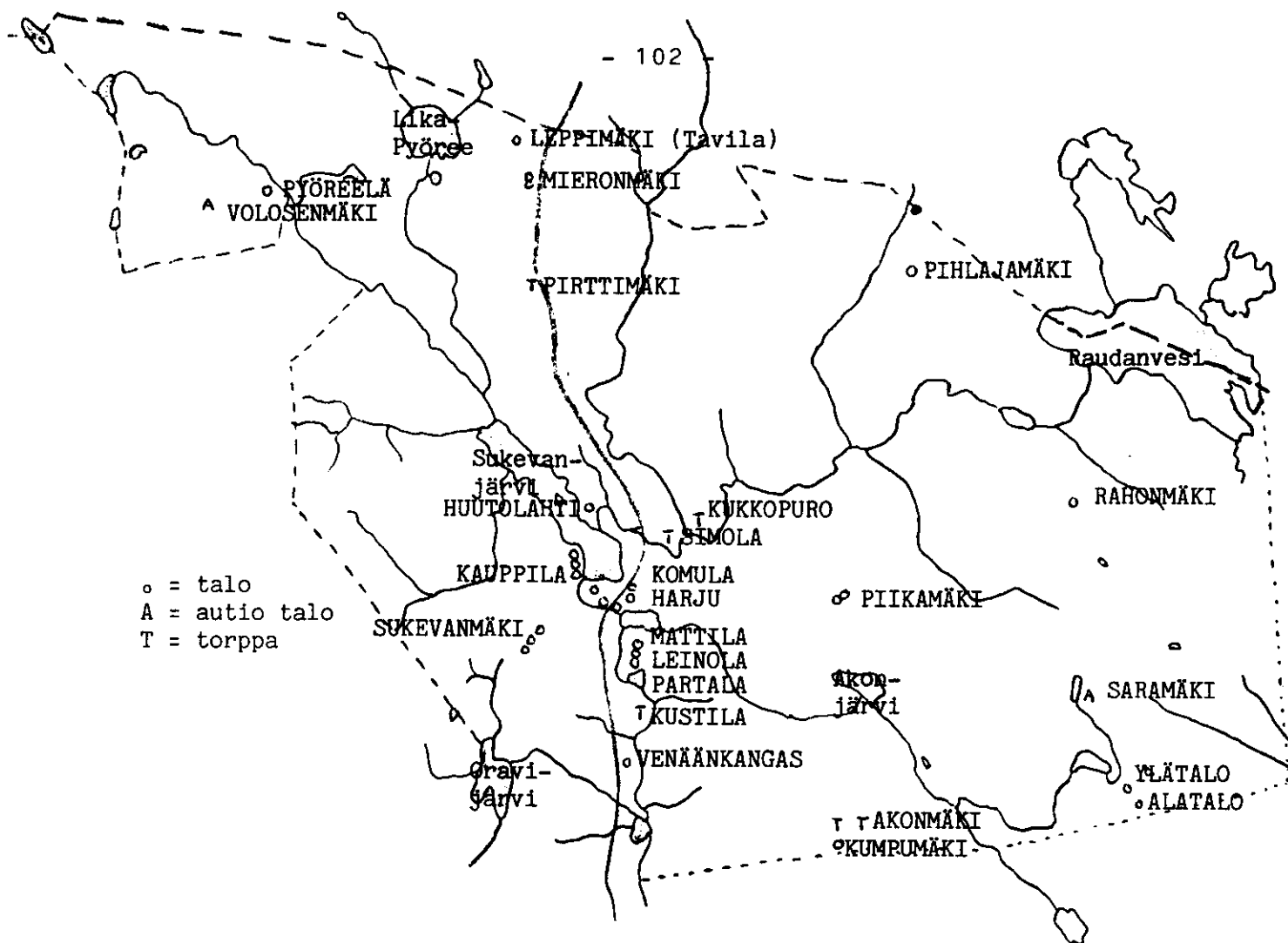
Sijainniltaan Sukevan talot keskittyivät Sukevanjärven ja Pienenveden luo sekä näitä ympäröiville mäille sitä selvemmin, mitä pitemmälle 1800-luku kului. Sen sijaan monet syrjempänä olleet talot pysyivät pitkiä aikoja autioina, kuten melkein kaikki alueen luoteisosan uudistilat, tai joutuivat toisten talojen sivutiloiksi, kuten Saramäki (Haapajärven sydänmaa 6). Nekin Sukevan laitaosien maakirjatalot, joissa asuttiin jatkuvasti, säilyivät yleensä jakamattomina pitkälti 1900-luvun puolelle.

Vuosina 1800 - 1820 (vrt. tämän sivun karttaa sivulla 94 olevaan) Sukevalle syntyi uutta talollisasutusta mm. Piika-

mäkeen, Sukevanmäelle ja nykyiselle Lapinkylälle. Kahdessa viimeksimainitussa oli aikaisemmin ollut torppa. Myös Pihlajamäellä oli muutaman vuosikymmenen tauon jälkeen taas talo. 1820-, 1830- ja 1840-luvulla taloja perustettiin Sukevanmäelle (Uudispiha, Heinämäki), Kauppilanrannalle (nykyinen Huusko), Lapinkylälle (Partala), Kauppilan- eli Tenetinjoen varteen (Tenetti), Pihlajamäelle, Piikamäkeen (Toinenpiha) ja Mieronmäkeen. Leppimäkeen ilmaantui asukas vuonna 1844 tilan oltua autiona perustamisestaan eli vuodesta 1788 lähtien.

1800-luvun puolivälin jälkeen alkoi ilmaantua oireita kehityksen suunnan muuttumisesta. Sukevan talollistalouksien määrä

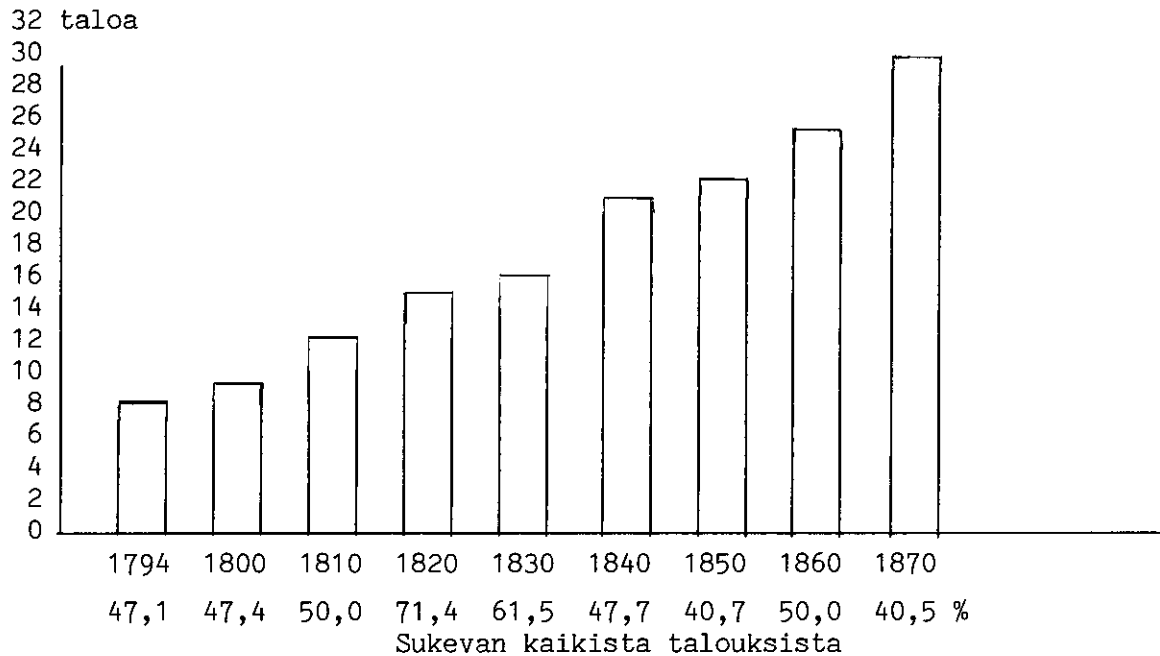
Sukevan asutuksen levinneisyys vuonna 1870.

Kartasta puuttuvat kuitenkin kaikki mäkituvat, ja torpistakin on pystytty paikantamaan vain osa.

tosin kasvoi tasaisesti noin vuoteen 1870 asti, mutta niiden rinnalle kehittyi melko huomattava vuokratiljelijäasutus (ks. s. 111). 1850- ja 1860-luvun uudet talot perustettiin Venäänkankaalle (nyk. Suomenkangas), Kauppilanrannalle (nyk. Sirviö) sekä Sukevanjärven ja Pienenveden väliselle kannakselle (nyk. Tenetti).

Sukevan savuluku kasvoi ripeimmin 1800-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä sekä 1830- ja 1860-luvulla. 1820- ja 1840-luvulla kasvu oli sen sijaan vähäistä. Vaihtelu johtui ainakin osaksi talouksien koosta. Kun talossa asui useita veljeksiä ja

Sukevan taloluvun (savuluvun) kehitys vuosina 1794 - 1870. Huomioon on otettu vain asutut savut.

näiden lisäksi vielä ehkä kaukaisempia sukulaisia ja palvelusväkeä, paine erillisten talojen perustamiseen oli suuri. On kuitenkin korostettava vielä kerran, että kaikki 1800-luvun tilanjaot Sukevalla olivat 1870-luvulle asti sopimusjakoja. Maakirjaan ei uusia taloja vielä merkitty.¹

5.2. Vuokraviljelijäasutus: aallonpohjasta uuteen nousuun

Enemmistö Sukevan talouksista oli 1700- ja 1800-luvun vaihteessa vuokraviljelijäperheitä. Esimerkiksi vuonna 1794 niitä oli 53 prosenttia kaikista talouksista ja vuonna 1800 vain muutamia prosentin kymmenesosia vähemmän. Vuokraviljelijäväes-

1. VA ja MMA henkik. 1794 - 1870; VA ja IKA RK:t 1805 - 1870; KMMK Sonkaj. maarekisteri.

tön määrä alkoi kuitenkin vähentyä 1800-luvun alussa. Kun henkikirjaan merkittiin vielä vuonna 1800 kaksi lampuotia, kolme torpparia ja viisi mäkitupalaista, niin vuonna 1820 kylässä asui vain yksi lampuoti ja kaksi torpparia. Kehityksen suunta näkyy yhtä selvästi myös rippikirjojen merkinnöistä, joten kyseessä ei siis ollut henkirahan perimiseen liittynyt verotustekninen vääristymä (vrt. s. 35). Rippikirjojen mukaan Sukevalla oli 1810- ja 1820-luvun vaihteessa vain kaksi asuttua torppaa.¹

Vuokraviljelijäväestön väheneminen 1810- ja 1820-luvulla ei ollut maakunnallinen eikä edes pohjoissavolainen ilmiö. Wirilanderin mukaan torppien määrä kasvoi tänä aikana Pohjois-Savon ylemmässä rovastikunnassa selvästi.² Torppien ja mäkitupien autioituminen lieneekin johtunut Sukevalla osittain siitä, että kylään ja varsinkin sen ympäristöön perustettiin isonjaon yhteydessä runsaasti uudistiloja. Sukevan torppareita todella hakeutui näille tiloille itsenäisiksi talollisiksi. Niinpä esimerkiksi Sukevanmäen torppaa muutama vuoden ajan isäpuolensa Olli Partasen kuoleman jälkeen hallinnut Juho Kauppinen oli 1810-luvun alussa uudistilallisenä Kaarakkalan Talvimäessä. Samalla suunnalla koetti hieman myöhemmin onneaan myös Eljas Roth, Pihlajamäen entinen torppari, ja toinen entinen pihlajamäkeläinen, Antti Hjort, oli jonkin aikaa Saramäen uudistilan isäntänä. Hjort kuitenkin palasi sittemmin Pihlajamäen mökkiläiseksi.³

1. VA 8984: 1578, 1640, 1644 (henkik. 1794); VA 9033: 1996, 2010, 2074, 2078 (henkik. 1800); VA henkik. 1820: 644, 724, 730; VA RK 1805 - 1815: 434-436, 448, 466; VA RK 1816 - 1826: 23, 25-26, 508-513, 535-536. - Henkikirjan lampuoti on merkitty rippikirjaan talolliseksi.

2. Wirilander 1960: 98, 103.

3. VA 9072: 284, 322, 374, 428, 524 (maak. 1805); KMMK Sonkaj. 2:1- ja 16:1- sekä Vieremä 5:1- (isojako); VA 8999: 1520 (henkik. 1796); VA 9048: 3469 (henkik. 1802).

Torppari- ja mäkitupalaisväestön vähenemisen muita syitä voi vain arvailla. Jotkut torpparit, kuten Pihlajamäen Juho Partanen, vajosivat loisiksi, mikä saattoi johtua köyhtymisestä.¹ On myös mahdollista, että jo 1700-luvun lopulla vallinnut kaskimaan vähyys olisi pakottanut talolliset pyrki-
mään eroon mökkiläisistään. Tämä ei kuitenkaan tunnu oikein uskottavalta. Kylän viljelytavat ja -mahdollisuudet tuskin ehtivät muuttua paljonkaan 1820-luvun loppuun mennessä, jolloin mökkiläistalouksien määrä kääntyi uuteen kasvuun.²

Kuitenkin Sukevalle perustettiin 1800-luvun alkuvuosina myös uusia torppia. Raudanjoen alajuoksulla nykyisen Kannaksen itäpuolella oleva Simola on peräisin ainakin 1800-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulta. Nimensä se on saanut siinä vuosina 1845 - 1870 asuneesta Simo Härmästä, mutta sen ensimmäinen asukas näyttää olleen Juho Valjus, joka tuli Huutolahden talon torppariksi vuonna 1807.³ Sukevan pohjoisosassa oleva Pirttimäki on yhtä vanha kuin Simola. Ennen metsänvartijantorpaksi muuttumistaan (ks. s. 161) se oli kuitenkin pitkiä aikoja autiona.⁴

1820-luvun puolivälin aallonpohjan jälkeen Sukevan torppien ja mäkitupien määrä alkoi taas kasvaa, ja olipa kylässä ajoittain jokunen lampuotikin. Yleensä lampuodeiksi on tie-

-
1. VA henkik. 1810: 708; VA henkik. 1815: 897; VA RK 1805 - 1815: 448; VA RK 1816 - 1826: 509. - Henkikirjojen mukaan Sukevan loisväestö ei kasvanut merkittävästi vuoteen 1825 mennessä. Tämä ei näytä pitävän paikkaansa, sillä rippikirjojen mukaan kylässä asui 1820-luvun puolivälissä ainakin viisi tai kuusi loisperhettä. Johtuisiko henki- ja rippikirjojen välinen ero taas kerran siitä, että köyhimmät on "unohdettu" pois henkikirjoista, kun heiltä ei saatu mitään perityksi?
 2. Pihlajamäen alueen isojakopöytäkirjoista saa käsityksen, että sukevalaisten viljelymenetelmät eivät olleet muuttuneet olennaisesti vielä 1830- ja 1840-luvullakaan (KMMK Sonkaj. 16:59-).
 3. MMA henkik. 1807: Sukeva 1, Vänninmäki 1; KMMK Sonkaj. 16:59- (isojako); VA RK 1839 - 1850: 1201; MMA henkik. 1870: Sukeva 11; Paikannimikeräelmä: Hilja Partanen.
 4. VA Metsäh. Ej 2 (katselmuspöytäk. 14.10.1910).

teellisissä esityksissä kutsuttu kokotilanvuokraajia, ja ilmeisesti osa Sukevan lampuodeista olikin sellaisia. Kuitenkin esimerkiksi Juho Ryhänen asui 1840-luvulla Harjun (Karjalan) tilalla yhdessä sen omistajan kanssa, samoin Jahvetti Partanen 1860-luvun alussa Venäänkankaalla. Tämä selittyy luontevimmin siten, että isännät olivat vuokranneet lampuodeilleen vain osan tilasta.

Jos 1700- ja 1800-luvun vaihteen uudisasukaslampuodit (ks. s. 55) jätetään tästä tarkastelusta sivuun, muille Sukevalla vuosina 1795 - 1870 asuneille lampuodeille oli yhteistä se, että he olivat oman pitäjän miehiä ja useimmiten Sukevan ja sen lähikyläen talollissukujen jäseniä. Silti vain Venäänkankaan Pekka Sirviöstä tuli lampuotiajan päätyttyä pitkäaikainen talollinen. Myös Kauppilanrannan Matti Kauppinen oli 1860-luvulla jonkin aikaa itsenäisenä talollisena Mieronmäessä. Edellämainittu Juho Ryhänen muutti 1840-luvun lopulla Sotkamoon, eikä hänen myöhemmistä vaiheistaan ole tietoa. Muut lampuodit olivat sittemmin torppareina Sukevalla ja ympäristön kylissä.¹

Vielä 1800-luvunkin mökkiläisasutus voidaan paikantaa tarkasti vain poikkeustapauksissa, sillä torppien ja mäkitupien nimet puuttuvat henki- ja kirkonkirjoista edelleen. Syykin on selvä: sekä taloja että mökkejä kutsuttiin useimmiten asukkaan mukaan. Kun asukas vaihtui, vaihtui samalla nimikin. Sitä paitsi ei ole aina edes varmaa, onko mökkiläiset sijoitettu henkikirjoihin oikean talon yhteyteen. Rippikirjojen merkinnät tuntuvat vielä sattumanvaraisemmilta.²

1. VA RK:t 1805 - 1860; IKA RK 1861 - 1870; VA henkik. 1795 - 1860.

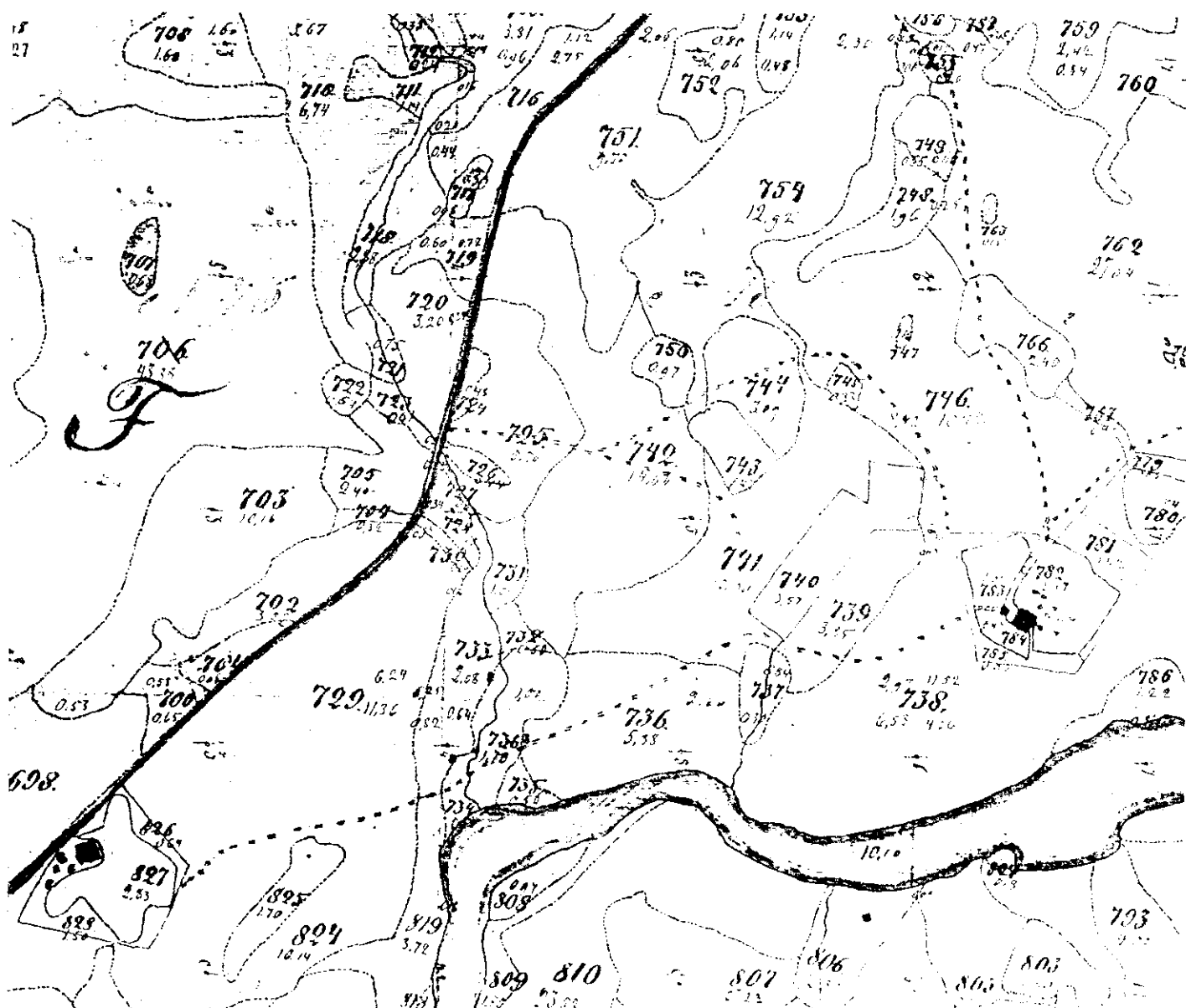
2. 1900-luvun alussa, josta on säilynyt myös ensikäden muistitietoa, mökkejä näyttää merkityn väärin talojen alustalaiseksi. Jos tämä pitää todella paikkansa, näin on varmasti käynyt myös aikaisemmin. Maakirjaj numero lienee sentään merkitty oikein.

Sukevan vanhimpiin paikannettaviin torppiin kuuluvat edellämainittujen Simolan ja Pirttimäen ohella Kukkopuro ja Akonmäki. Samannimisen puron alajuoksulla sijainnut Kukkopuro oli alkuaan Pihlajamäen Mulareiden torppa. Se jäi kuitenkin isossajaossa liikamaalle, ja siitä tehtiin 1860-luvun alussa metsänvartijantorppa. Kukkopuro on perustettu erään metsähallituksen asiakirjan mukaan vuonna 1810, mutta edellä on todettu näillä seuduilla olleen asutusta jo 1780-luvun lopulla (ks. s. 59).¹ Kumpumäen talon itäpuolella oleva Akonmäki oli puolestaan Toivakon Löytölänmäen Eskelisten maalla. Sen tunnistaminen ilman suoranaisia asiakirjaviitteitä perustuu kahteen seikkaan. Ensinnäkin torpassa tapahtui 1880-luvulla murha, johon liittyvä tarina tunnetaan myös Sukevan ulkopuolella. Lisäksi Akonmäen torpparit vaihtuivat epätavallisen harvoin: vuosina 1854 - 1920 paikalla ehti asua vain kahta sukua.²

Muita, ehkä 1800-luvun puolivälistä peräisin olevia, vaikeammin tunnistettavia torpanpaikkoja ovat Tenetinsillan korvassa oleva nykyinen Kervinen sekä Kustila ja Kumpumäen Akula. Näistä Kustila, joka sijaitsee Matkusjoen Lahnakosken luona, on nykyisessä muodossaan Suomenkankaan tytärtila. Paikalla on ollut kuitenkin jo ennen Sirviöitä torppa. Sirviöissä ei ole ollut Kustia, eikä heillä ole ollut henkikirjojen mukaan edes tämännimistä mökkiläistä. Venäänkangas (Suomenkangas) ja Partala kuuluvat kumpikin 8-numeroon, ja Partalan torpparina oli 1830-luvun alusta 1850-luvulle Kusti Hatunen. Ilmeisesti Kustila on saanut nimensä tästä Kustista. Talojen väliset sopimusrajat ovat saattaneet kulkea eri ta-

1. VA Metsäh. Ej 2; KMMK Sonkaj. 16:59- (isojako).

2. Paikannimikeräelmä: mm. Risto Karppinen, joka itse asuu Akonmäessä; VA RK 1851 - 1860: 2288; IKA RK 1881 - 1890: 1118. - Tarinassa mainitaan, että murhattu torppari oli Mähönen. Antti Mähönen oli tullut kirkonkirjojen mukaan Akonmäkeen vuonna 1854. Torpan nimeä ei ole tietenkään merkitty kirkon- eikä henkikirjoihin.

Vanhin karttatieto Kustilasta on 1870-luvun lopulta, mutta todennäköisesti paikalla oli torppa jo useita vuosikymmeniä aikaisemmin. (KMMK Sonkaj. 16:10-.)

voin kuin vuoden 1886 tilanhalkomisessa vahvistetut rajat, tai sitten Kustila on sijoitettu henkikirjoissa väärään kohtaan.¹

1. VA RK 1827 - 1838: 707; VA RK 1839 - 1850: 2225; IKA RK 1861 - 1870: 897; VA henkik. 1833: 986; MMA henkik. 1868: Sukeva 8; Paikannimikeräelmä: mm. Martti Sirviö.

Niemen talolla oli 1800-luvulla perätysten kaksi pitkäaikaista mökkiläistä, Reittu Jääskeläinen ja Matti Kauppinen. Viimeksimainittu asui Tenetinvirran etelärannalla nykyisen Kervisen paikalla. Koska näyttää siltä, että Kauppinen otti haltuunsa Jääskeläiseltä autioksi jääneen mökin, olisi Tenetinvirrallakin asuttu 1850-luvun puolivälistä saakka. Joka tapauksessa paikalla oli torppa viimeistään 1870-luvun lopulla (ks. sivulla 146 olevaa karttaa).¹ Akulan ensimmäinen asukas taas oli perimätiedon mukaan Heikki Halonen. Kumpumäen Hynysillä oli tämänniminen torppari vuosina 1853 - 1870. Akulassakin väki vaihtui melko harvoin.²

Muiden Sukevalle vuosina 1795 - 1870 perustettujen torppien paikantaminen on mahdotonta käytettävissä olleen lähdeaineiston avulla. Esimerkiksi Komulalla ja lapinkyläläisillä oli tänä aikana useita mökkiläisiä.³

Torpparit olivat lampuotien tavoin enimmäkseen oman kylän väkeä, joko sinne syntyneitä tai ainakin siellä jo pitkähkön aikaa asuneita. Heidän taustansa vaihteli kuitenkin enemmän kuin lampuotien. Jotkut heistä olivat entisiä talollisia, kuten Kumpumäen Ville Repo tai Lapinkylän Nikkarisen Aappo Karjalainen. Moni oli ollut ennen torppariksi ryhtymistään mökkiläisenä muualla, kuten Juho Valjus, joka oli ensin Komulan mäkitupalaisena ja sitten Huutolahden torpparina. 1800-luvun puolivälistä lähtien ei ollut enää harvinaista sekään, että loismies yritti mökkiläisenä oloa. Muutamilta, kuten

-
1. Paikannimikeräelmä; VA RK 1851 - 1860: 2223; IKA RK 1881 - 1890: 1068; MMA henkik. 1888: Sukeva 7; KMMK Sonkaj. 16:10 -. - Paikan nykyinen virallinen nimi on Pienitalo.
 2. Paikannimikeräelmä: Väinö Flygare; VA ja MMA henkik. 1860 - 1920: Sukeva 4. - Virallinen nimi Ländemäki.
 3. VA ja MMA henkik. 1796 - 1870.

Huutolahden Simo Härmältä, se onnistui hyvin, lukuisilta muilta huonommin.

Olipa osa torppareista isäntätaloon sukuakin, joko suoraan tai avioliiton kautta. Esimerkiksi Matti Tervo oli isäntänsä Alatalon eli Koiramäen Juho Kotilaisen lanko (ks. alaluvun lopussa olevaa taulua); Reittu Jääskeläinen - vanhempi kahdesta samannimisestä mökkiläisestä - oli puolestaan Lapinkylän Nikkaristen vävy. Talonväen ja torpparin välinen sukulaisuus näyttää kuitenkin olleen Sukevalla pikemmin harvinaista kuin yleistä.¹

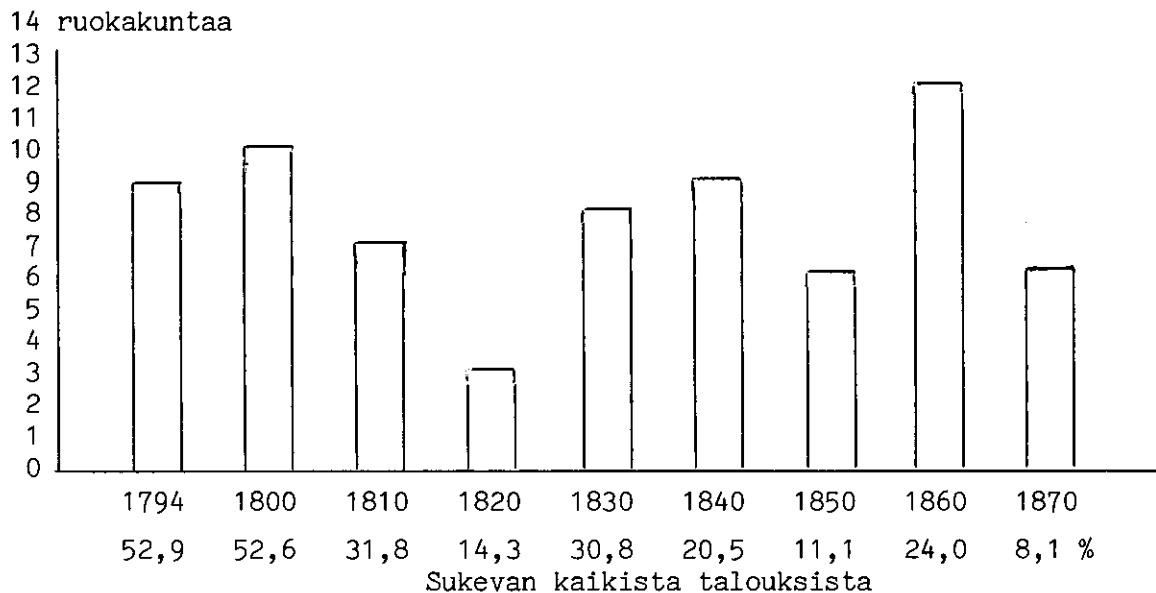
Mäkitupalaisista ei ehtinyt tulla Sukevalla vielä vuoteen 1870 mennessä merkittävää väestöryhmää. Kylässä asui vuosina 1825 - 1870 vain kaksi mäkitupalaisperhettä, ja nämäkin olivat lyhytaikaisia käypäläisiä.²

Sukevan vuokraviljelijäväestön määrä vaihteli 1800-luvun seitsemän ensimmäisen vuosikymmenen aikana suhteellisesti paljon, vaikka absoluuttiset erot olivatkin kylän pienuuden vuoksi melko vähäisiä. Edellä on osoitettu, miten Sukevan torpat ja mäkituvat autioituivat 1820-luvulla miltei tyystin. Torppariasutuksen uusi nousu koitti 1820- ja 1830-luvun vaihteessa, ja kylässä oli 1840-luvun lopulle asti seitsemästä kahdeksaan mökkiläistaloutta. 1850-luvun alun taantuman jälkeen Sukevan torppien määrä nousi 1860-luvulla toiselle kymmenelle. Uusi, pitkäaikainen autioituminen alkoi kuitenkin jo saman vuosikymmenen lopulla. Sen näyttää panneen alulle talven 1867 - 1868 nälänhätä. Nälän mukana Sukevalle tuli lavantautiepidemia, joka vei väkeä taloistakin, mutta

1. VA ja IKA RK:t 1805 - 1870; VA ja MMA henkik. 1796 - 1870.

2. VA henkik. 1845: 220, 222.

Sukevan vuokraviljelijätaloudet vuosina 1794 - 1870. Vrt. tätä kuvaa sivulla 103 olevaan.

joka kuitenkin kuritti ankarimmin köyhää kansaa. Nekin torpparit, jotka selviytyivät nälästä ja taudeista, joutuivat siis muutamaa poikkeusta lukuunottamatta luopumaan vuokraoikeudestaan. He olivat vuosikymmenen päätyessä loisia Sukevan ja sen lähiympäristön taloissa.¹

Vuokraviljelijäväestön osuus Sukevan kaikista talouksista ei kohonnut 1800-luvulla enää lähellekään 1790-luvun korkeita lukemia (ks. yllä olevaa kuvaa). Torppareita ja lampuoteja oli esimerkiksi vuonna 1830 vajaat 31 prosenttia, vuonna 1850 11 prosenttia, vuonna 1860 24 prosenttia ja vuonna 1870 vain runsaat 8 prosenttia kaikista ruokakunnista. Kun verrataan lampuoti- ja torppariperheiden jäsenlukua kylän koko asukasmäärään, havaitaan, että nämä olivat edelleen pienempiä kuin kylän perheet keskimäärin. Niinpä vuonna 1830 kuului vuokra-

1. VA henkik. 1794 - 1860; MMA henkik. 1864, 1866, 1868 ja 1870; VA HK kuolleet 1866 - 1870.

Sukevan lampuodit, torpparit ja mäkitupalaiset vuosina 1795 - 1870¹

Maakirja- kylä	N:o	Asui n. vuosina	Asukkaan nimi ja vuokra- suhteen laatu (L, T, M)	Huomautuksia (asuinpaikka ym.)
Sukeva	1 ^V	1794-1802	Sakari Komulainen M	Komulan
		1803-1807	Juho Valjus M	Lesken 2. mies
	1 ^V	1812	Aatami Lind T	Komulan
	2 ^V	-1812	Eerikka Nikkarinen L	Lapinkylä. Uudisasukas?
	2 ^V	-1802	Matti Lind L, M	
	2 ^V	-1800	Olli Partanen M	Kauppilan. Sukevanmäki?
		1800-1802	Juho Kauppinen M	Edellisen poikapuoli.
	2 ^V	1804-1807	Aatami Lind M	Sukevanmäki?
Haapajärvi	2 ^V	1810	Paavo Määttä T	
	2 ^V	1800	Juho Vatanen M	Saramäki?
Vänninmäki	1 ^V	1796-1812	Eljas Roth T	
	1 ^V	-1798	Lassi Partanen T	
		1798-1810	Juho Partanen T	Edellisen poika.
	1 ^V	1802-1807	Antti Hjort M	
	1 ^V	1810	Matti Piippo T	
	1 ^V	1812-1817	Jaakko Hatunen T	Pirttimäki
	1 ^V	1820-1825	Sakari Utriainen T	Pirttimäki?
	1 ^V	1807-1837	Juho Valjus T	Huutolahden. Simola?
Sukeva	1	1827-1842	Mooses Partanen T	
	1	1845-1848	Salomo Kakkinen T	
	1	1855-1866	Pekka Mähönen T, M	
	1	1855	Olli Kärnä T	
	1	1856-1860	Joonas Partanen T	
	1	1852-1854	Pekka Utriainen T	
	3	1833-1860	Joonas Lind T	
	3	1840-1848	Juho Ryhänen L	
	3	1866-1867	Pekka Leinonen T	

L = lampuoti, T = torppari, M = mäkitupalainen, ^V = vanha maakirjanumero

1. VA ja MMA henkik. 1794 - 1870; VA ja IKA RK:t 1805 - 1870.

Maakirja- kylä	N:o	Asui n. vuosina	Asukkaan nimi ja vuokra- suhteen laatu (L, T, M)	Huomautuksia (asuinpaikka ym.)
Sukeva	4	1840-1844	Paavo Laukkanen T	
	4	1845	Paavo Kvist M	
	4	1847-1853	Ville Repo T	
	4	1853-1870	Heikki Halonen T	Akula
	4	1854-1860	Juho Tikkanen T	
	4	1864-1870	Ville Lind T	
	4	1870-1873	Hermann Mähönen T	
	5	1855-1863	Matti Kauppinen L	
	7	1830-1833	Reittu Jääskeläinen T	Nikkarisen vävy
	7	1835-1837	Aappo Karjalainen T	Nikkarisen
	7	1840-1847	Pekka Karjalainen T	Nikkarisen
	7	1855-1888	Reittu Jääskeläinen T	Pienitalo? Niemen
	8	1830-1833	Pekka Halonen T	Revon
	8	1833-1868	Kusti Hatunen T	Kustila? Partasen
	8	1835-1837	Henrik Leinonen T	Revon
	8	1840-1848	Reittu Halonen T	Revon
	8	1850	Kaisa Partanen T	Pekka Revon leski Huttusen
	8	-		
	8	1857	Antti Jääskeläinen T	K.P:n 2. mies
	8	1850-1856	Joonas Partanen T	Partasen?
	8	1855-1864	Juho Korhonen T	Partasen
	8	1858-1860	Jooseppi Parkkinen T	Huttusen
	8	1860	Anna Moisanen T	Juho Jääskel. leski Huttusen
	8	-		
	8	1868	Ville Lappalainen T	A.M:n 2. mies
	8	1859-1863	Jahvetti Partanen L	Venäänkankaan
	8	1870-	Pekka Sirviö L	Venäänkankaan
	9	1807-1837	Juho Valjus T	Simola?
	9	1840	Ville Hjort T	
	9	1845-1870	Simo Härmä T	Simola
	11	1835-1837	Anna Hjort T	Rippikirjan mukaan v:een 1849

L = lampuoti, T = torppari, M = mäkitupalainen

Maakirja- kylä	N:o	Asui n. vuosina	Asukkaan nimi ja vuokra- suhteen laatu (L, T, M)	Huomautuksia (asuinpaikka ym.)
Sukeva	kr	1858-1870 1870-1882	Esa Mähönen mvart Pekka Härmä mvart	Kukkopuro
	kr	1858-1865 1865-1870	Mooses Karjalainen mvart Matti Hiltunen mvart	Pirttimäki
Haapaj. sydänmaa	4	1833-1845	Matti Tervo T	
	4	1856-1860	Nuuti Kakkinen T	Rippikirjan mukaan v:een 1869.
	6	1849-1850	Heikki Partanen L	
	6	1853-1860	Juho Ville Eskelinen L	
	6	1866-1870	Lassi Komulainen L	
Toivakko	2	1854-1884	Antti Mähönen T	Akonmäki

L = lampuoti, T = torppari, M = mäkitupalainen, mvart = metsänvartija,
kr = kruununmaa

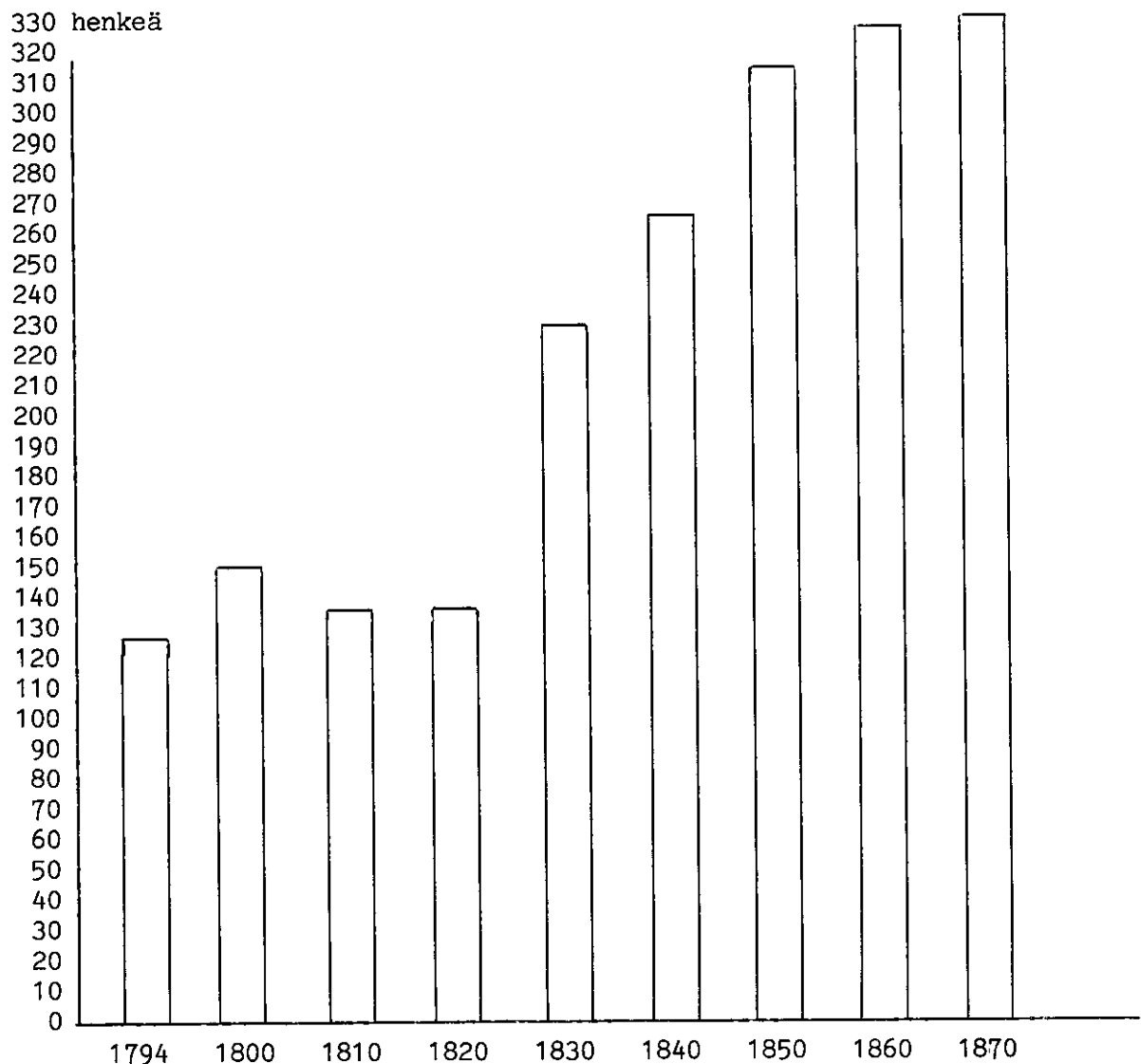
5.3. Väkiluvun kehitys vuosina 1794 - 1870

Suomen sodan ja katovuosien aiheuttamia tilapäisiä poikkeuksia lukuunottamatta savolaisten syntyvyys pysyi myös 1800-luvulla korkeana. Wirilander mainitsee, että vuonna 1864 - suurten nälkävuosien kynnyksellä - maakunnassa syntyi 9429 lasta, mikä jäi hänen tutkimansa ajan (1721 - 1870) huippuluvuksi. Syntyvyys oli tuolloin vain Pohjanmaalla vielä runsaampaa kuin Savossa.

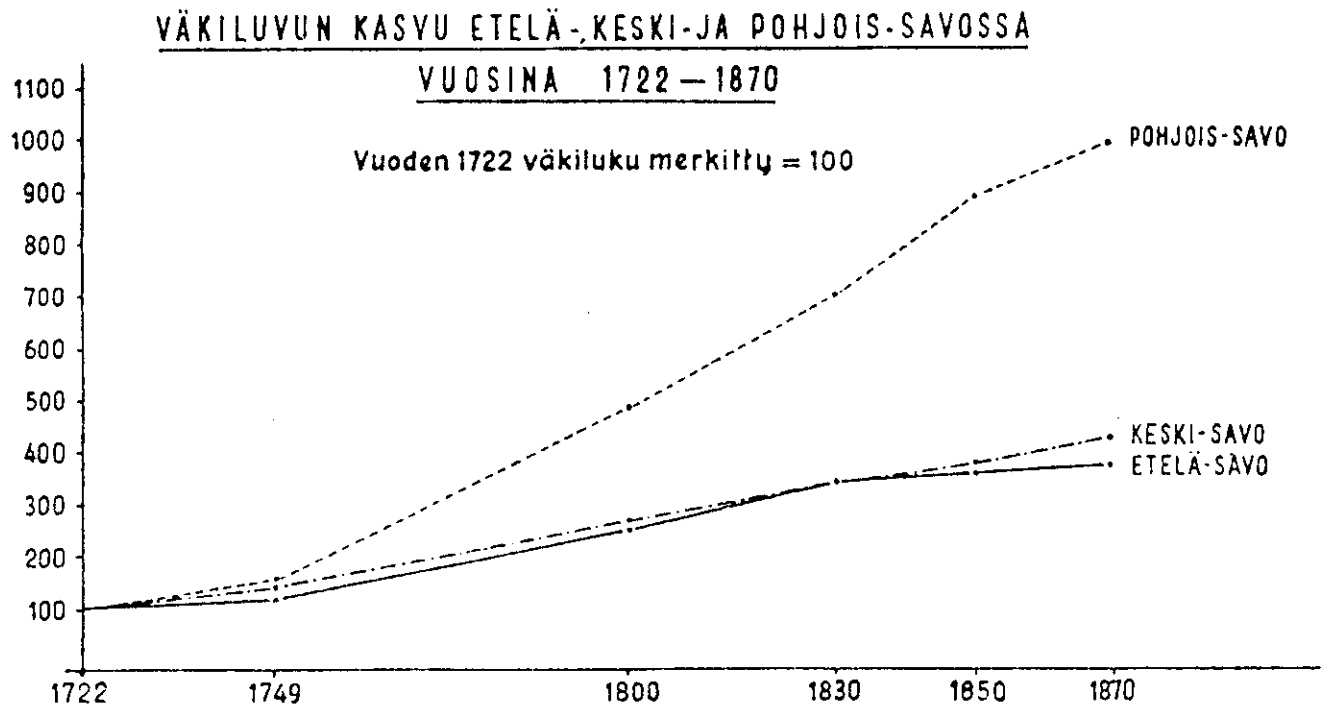
Maakunnan väkiluku kasvoi hyvin ripeästi varsinkin 1700- ja 1800-luvun vaihteessa, 1810-luvulla sekä 1840-luvun lopulla ja 1850-luvun alussa. Huomattavia taantumia tässä muuten positiivisessa väestökehityksessä esiintyi vain 1800-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulla (Suomen sota), 1830-luvulla (kulkutaudit) ja 1860-luvun loppupuolella (suuret nälkävuodet).

Korkean syntyvyyden vastapainoksi ihmisten keski-ikä oli nykyiseen verrattuna kovin lyhyt. Wirilanderin mukaan savolainen eli 1700-luvulla keskimäärin hieman yli 20-vuotiaaksi ja 1800-luvullakin vain noin 30-vuotiaaksi. Keski-ikää laski runsas lapsikuolleisuus.¹

Sukevan väkiluvun kehitys vuosina 1794 - 1870

1. Wirilander 1960: 53-54, 58-59, 69.

Väkiluvun kasvu Etelä-, Keski- ja Pohjois-Savossa vuosina 1722 - 1870 (Wirilander 1964: 546). Pohjois-Savon väkiluku lisääntyi erityisen voimakkaasti 1830- ja 1840-luvulla. Sukevalla voimakas kasvu alkoi jo 1820-luvulla (ks. edellisen sivun kuvaa).

Sukevan väkiluku kasvoi voimakkaimmin 1700-luvun loppuvuosina ja 1820-luvun puolivälistä noin vuoteen 1850, kun taas 1850- ja 1860-luvulla kasvu oli vähäistä. 1800-luvun kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä väki jopa väheni. Voimakas kasvu johtui 1820-luvulla talollis- ja torppariväestön lisääntymisestä; kahdella seuraavalla vuosikymmenellä kasvoi voimakkaimmin loisiväki. Vuosisadan alun taantuma puolestaan näyttää aiheutuneen osittain Suomen sodasta, mutta osittain myös muuttotappioista. Osuihan torppien autioituminen (ks. s. 104) juuri tähän aikaan. 1860-luvulla väestönkasvua rajoittivat suuret nälkävuodet.

Sukevan väkiluku hieman yli kaksinkertaistui vuosina 1800 - 1870 ja noin kymmenkertaistui vuosina 1722 - 1870.¹ Väestönkasvu oli siten suunnilleen samaa luokkaa kuin Pohjois-Savossa yleensä (ks. yllä olevaa kuvaa), mutta varsinkin aika-

1. VA ja MMA henkik. 1722 - 1870.

välillä 1722 - 1870 se oli selvästi voimakkaampaa kuin koko maakunnassa keskimäärin.¹

6. SUKEVAN MÖKKILÄISTYMINEN

Sukeva oli vielä 1800-luvun lopulla melko tyypillinen, harvaanasuttu yläsavolainen kylä. Vaikka asutus olikin Sukevanjärven kaakkoispäässä tiheämpää kuin muualla, minkäänlaisesta taajamasta tai Pyhämaan Kettelin tapaisesta ryhmäkylästä ei voinut puhua.²

Kuitenkin pelkästään henkikirjoja selaamalla voidaan todeta, että Sukeva oli itsenäisyydenajan alussa asutustyyppiltään, ulkonäöltään ja väestörakenteeltaan erilainen kylä kuin 1860-luvun suurten nälkävuosien jälkeen. Muutos oli varsin nopea, ja siihen vaikuttivat sekä yleiset että paikalliset syyt. Ensimmäisimpiin kuului mm. voimakas väestönkasvu ja tästä aiheutunut tilattoman väen lisääntyminen, jälkimmäisiin taas valtion ja puutavarayhtiöiden suuri maaomaisuus, rautatien tulo kylään sekä sahan ja vankilan perustaminen.

6.1. Tilakehitys

1800-luvun jälkipuoliskolla tapahtui kaksi Sukevan talojen myöhemmän kehityksen kannalta tärkeää seikkaa: ne kaikki os-

1. Wirilander 1964: 546; Wirilander 1960: 69.

2. Vrt. Ketteli eilen ja tänään: 53. - Naapurikylään Jyrkkään verrattuna Sukeva oli pikkukylä, vaikka Sukevalla oli enemmän taloja. Jyrkälle oli perustettu 1830-luvun alussa rautaruukki (Rissanen 1927: 450-451), jonka ympärille muodostuneessa, "Tienpääkaupungiksi" kutsutussa yhdyskunnassa kerrotaan olleen parhaimmillaan noin kolmesataa asukasta (Paikannimikeräelmä: Lauri Eskelinen).

tettiin perinnönluontoisiksi, ja tilanjakoja koskevat rajoitukset alkoivat vähitellen poistua. Vaikka Sukevalla suoritettiin yksittäisiä perinnöksiöstöjä jo 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alkupuolella, niiden pääosa ajoittui kuitenkin vuosiin 1853 - 1894¹. Siksi ne on käytännöllisintä ottaa puheeksi yhdellä kertaa tässä luvussa. Tilanjaot pääsivät puolestaan alkamaan kunnolla vasta 1880-luvulla. Esimerkiksi Sukevan maakirjakylään ei perustettu liki sataan vuoteen yhtään maakirjaan merkittyä uutta tilaa. Käyntiin päästyään jakoprosessi tuotti koko Sukevalle maarekisteriin merkityt rautatiealueet ja palstatilat mukaanlukien nelisenkymmentä tilaa jo vuoteen 1920 mennessä.²

6.1.1. Kruununtilasta perintötilaksi

Käsiteltäessä 1600- ja 1700-luvun vaihteen tapahtumia on edellä todettu, että Uudenkaupungin rauhan jälkeen Sukevan kaikki kolme maakirjataloa olivat kruununluontoa. Kuitenkin vain Pihlajamäki oli kruununtila alkuaan. Komula ja Kauppi-la olivat menettäneet perintöoikeutensa verorästien takia. Seuraavilla sivuilla tarkastellaan ensin lyhyesti maanluontojen teoreettisia perusteita ja historiaa ja sitten Sukevan kruununtilojen muuttumista perintötiloiksi.

Feodaalisen käsityksen mukaan talonpoika ei omistanut viljelemäänsä maata. Kruunun väitettiin omistaneen alkuaan kaiken maan, mutta luovuttaneen sitten sen nautintaoikeuden talonpojille. Perintötalonpojalla ollut oikeutta asua tilalla ja viljellä sitä nimitettiin käyttöoikeudeksi (dominium utile). Sen ulkopuolelle jäänyttä osaa omistusoikeudesta, jolla tar-

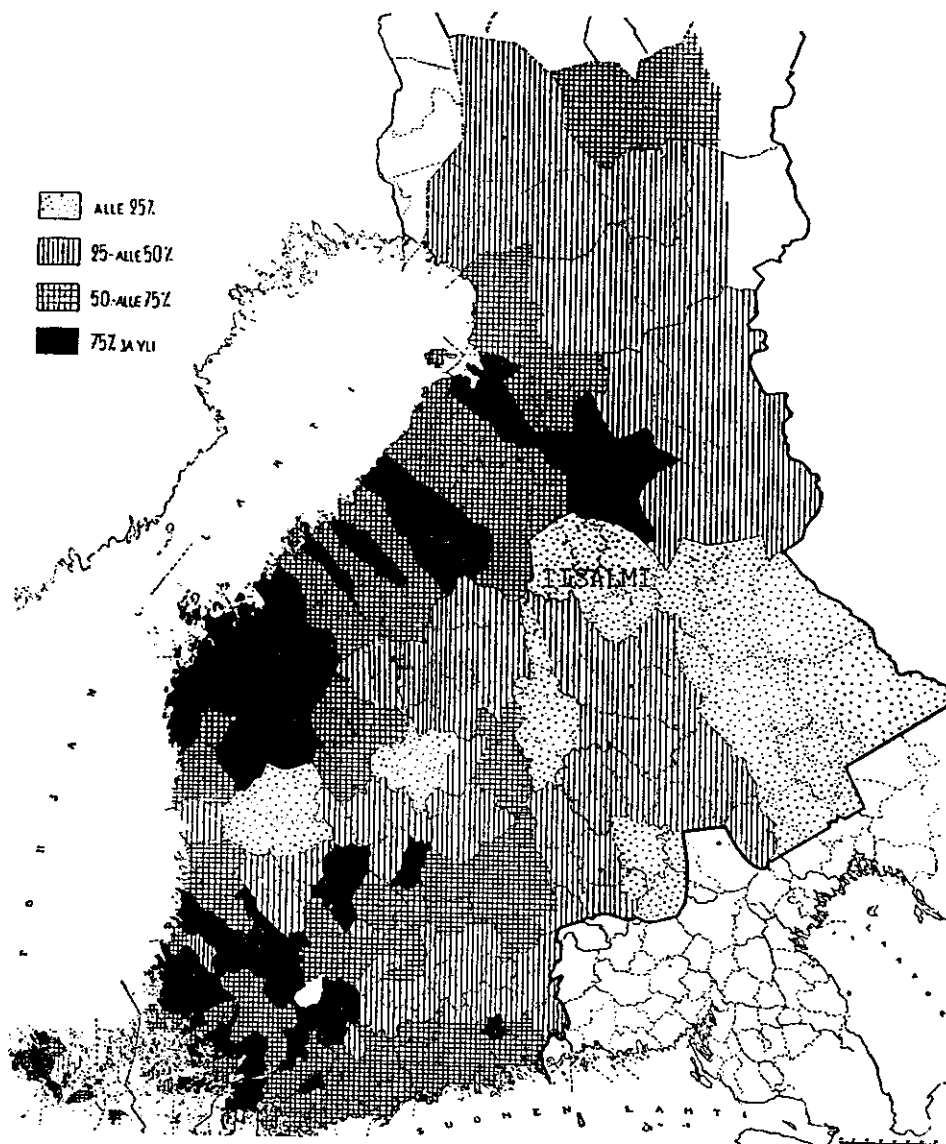
1. VA maak. 1875.

2. KMMK Sonkaj. maarekisteri.

koitettiin tavallisesti oikeutta maan tuottoon, kutsuttiin varsinaiseksi omistusoikeudeksi (*dominium directum*). Tämän käsityksen mukaan perintöoikeus oli siis käytännössä vain oikeus hallita ja viljellä toisen omistamaa tilaa tietyin ehdoin. Kruununtilojen puolestaan katsottiin kuuluvan kokonaan kruunulle; kruununtalonpoika oli oikeastaan lampuoti, joka voitiin häätää tilalta milloin tahansa.

Vuoden 1723 asetuksen mukaan oli perintöoikeutta myytäessä suoritettava arviointi, ja hinnan tuli vastata ainakin kuuden vuoden maaveroa. Myöhemmin hintaa alennettiin puoleen. Perintöoikeuden saattoi lunastaa kuka tahansa, yhtä hyvin tilan asukas kuin joku ulkopuolinenkin. 1700-luvulla ostaja oli useimmiten ulkopuolinen, tavallisesti säätyläinen. Talonpojat eivät vielä oikein ymmärtäneet perintöoikeuden merkitystä, ja myös hinta oli toimituskuluneen liian korkea. Kun vieras säätyläinen sai tilan perintöoikeuden haltuunsa, luuli talonpoika sen merkitsevän vain sitä, että hänen aikaisemmin kruunulle maksamansa verot menisivät tästä lähin säätyläiselle. Tämä sai kuitenkin korottaa veroa mielin määrin ja halutessaan jopa häätää talonpojan pois tilalta.

Kustaa III:n vallankaappaus katkaisi vuonna 1772 perintöoikeuksien myynnin melkein kahdeksi vuosikymmeneksi. Myynti alkoi uudelleen vuonna 1789 ja jatkui sittemmin keskeytyksittä. Talonpojat saivat myös kauan kaipaamansa privilegiot vuoden 1789 Yhdistys- ja vakuuskirjassa. Niissä taattiin muun muassa, että talolliset saivat pitää luonaan niin monta perheeseen kuuluvaa tai vierasta kuin oli tarpeen, että uudisviljelykset olivat verottomia ja että maaveroa voitaisiin korottaa vain perustuslakia muuttamalla. Viimeksimainittu määräys mahdollisti talonpoikaissäädyn taloudellisen nousun 1800-luvun lopulla.

Perintötilojen osuus perintö- ja kruununtilojen yhteenlaskestusta määrästä vuonna 1805 (Jutikkala 1958: 299). Iisalmen pitäjän tiloista oli tuohon aikaan perinnönluontoisia vain alle neljännes. Useimmat perinnöksiostot tapahtuivatkin Ylä-Savossa vasta 1800-luvun puolivälin jälkeen.

Sekä perintö- että kruununtalallisen oikeus viljelemäänsä maahan laajeni Yhdistys- ja vakuuskirjan tultua voimaan. Edellisellä oli nyt tilaansa eräin rajoituksin samanlainen

omistusoikeus kuin rälssillä, ja jälkimmäisen nautintaoikeus vastasi suunnilleen entistä perintötilallisen dominium utilia. Ja kun kruununtilallinen oli jo aikaisemmin ollut käytännössä perintövuokraaja, hänestä tuli nyt sellainen muodollisestikin. Myös hänen mahdollisuuksiaan lunastaa tilansa perinnönluontoiseksi parannettiin.¹

Perinnöksiostot sujuivat Savossa hitaasti koko 1700-luvun ja Pohjois-Savossa vielä seuraavan vuosisadan alkupuolenkin. Tämä johtui edellämainitun tietämättömyyden lisäksi käteisen rahan puutteesta ja byrokratian aiheuttamista lisäkustannuksista. Perinnöksiostoon liittynyt tilanarviointi tosin poistettiin vuonna 1793, mutta silti toimituskuluihin hupeni Wirilanderin mukaan ainakin neljän vuoden vero. Siten ei ole ihme, että esimerkiksi Iisalmen pitäjän tiloista vain alle neljäsosa oli Ruotsin vallan lopulla perinnönluontoa (ks. edellisen sivun karttaa). Sen sijaan vauraammassa Länsi-Suomessa olivat perintötilat tällöin jo enemmistönä, ja Varsinais-Suomessa oli tapahtunut suoranainen omistusolojen mullistus (Jutikkala).

Varsinainen perinnöksiostojen kausi alkoi Pohjois-Savossa 1840-luvun jälkipuoliskolla ja saavutti huippunsa 1860-luvun alkupuolella. Omistusolojen mullistuksesta oli Savossakin kyse. Kun maakunnan kaikista manttaaleista oli 1720-luvun loppupuolella ollut 70 prosenttia kruununluontoa, niistä oli vuonna 1875 jo 73 prosenttia perinnönluontoa.²

Sukevan ensimmäinen perinnöksiosto tapahtui johonkin tarkemmin määrittlemättömään aikaan vuosien 1765 ja 1780 välil-

1. Jutikkala 1958: 142-145, 222-223, 229-230, 293-295, 299, 388; Wirilander 1960: 146.

2. Wirilander 1960: 147-149; Jutikkala 1958: 298-299.

Sukevan kruununtilojen perinnöksiostot isonjaon jälkeen

Maa- kirja- kylä	N:o	Mones- ko osa	Nykyinen nimi	Ostettu perinnök- si	Perinnöksiostaja(t)
Hjsm.	1	1/2	Rahonmäki	24. 7.1856	Pekka Eskelinen
	4	1	Koiramäki	24. 7.1856	Juho Kotilainen
	5	1	Viilomäki	26. 8.1859	Taavetti Makolin
	6	1	Saramäki	26. 8.1859	Taavetti Makolin
Kaarakkala	19	1	Volo	5. 7.1880	..
	20	1	Pyöreelä	15.10.1867	Tahvo Hyvärinen
	21	1	Ylemmäinen	8. 8.1871	Paavo Kattainen
	24	1	Joutsenmäki	9.10.1872	Johan Koliis
	25	1	Keskimmäinen	8. 8.1871	Paavo Kattainen
	26	1	Leppimäki	21. 8.1860	Juho Laukkanen
Sukeva	1	1	Komula	22. 7.1854	Eljas Komulainen
	2	1/2	Piikamäki	25. 7.1860	Matti Komulainen
		1/2	..	22. 8.1860	Pekka Komulainen
	3	1/2	Harju	15. 6.1860	Heikki ym. Heiskanen
		1/2	Tenetti	8. 5.1860	Ville ja Juho Alander
	4	1	Kumpumäki	8.12.1853	Paavo Hynynen
	5	1	Kauppila	30. 1.1894	..
	6	1	Vanhapiha (Sukevanmäki)	30. 1.1894	..
	7	1/2	Niemi	30. 3.1860	Pekka Väisänen sekä Tahvo Hyvärinen ja vaimo Maria Väisänen
	7	1/2	Mattila	25. 7.1860	Juho ja Paavo Juho Nikkari
	8	1/2	Leinola	24. 7.1856	Tuomas ja Lassi Huttunen
	8	1/4	Partala	18.10.1861	Aaro ja Aku Partanen
	8	1/4	Suomenkangas	17. 5.1862	Pekka Sirviö
	9	1	Huutolahti	30. 1.1894	..
	10	1	Mieronmäki	30. 1.1894	..
	11	1/2	Pihlajamäki	15. 6.1860	Matti ja Heikki Mulari
	11	1/2	..	14. 2.1862	Juho Mulari

lä. Kauppilan Kauppiiset lunastivat näet tällöin osuutensa Sukevan maakirjatalosta 2 perinnönluontoiseksi. Tämä käy ilmi isonjaon asiakirjoihin liittyvästä vuoden 1780 maakirjan jäljennöksestä.¹ Kauppisten toinen sukuhaara osti puolestaan osuutensa Pihlajamäen maakirjatalosta perinnöksi vuonna 1821. Koska edellämainitut perinnöksiostot tapahtuivat ennen isoajakoa, Sukevalle syntyi sikäli erikoinen tilanne, että neljän talon manttaalit olivat osaksi perinnön- ja osaksi kruununluontoa. Vuoden 1780 verollepanossa Pohjois-Savon taloille määrätty korotusosa oli nimittäin kruununluontoa, kun taas alkuaan perinnönluontoinen tai sellaiseksi ennen isoajakoa lunastettu vanha manttaali säilyi tietysti perinnönluontoisena.²

Pääosa Sukevankin kruununtilojen perinnöksiostoista tapahtui vasta 1800-luvun puolivälin jälkeen (ks. seuraavan sivun asetelmaa). Huippu osui täällä vuosiin 1853 - 1865. Maakirjataloja ei suinkaan lunastettu kokonaisina, vaan kukin isäntä osti perintöoikeuden ajallaan. Niinpä esimerkiksi Sukevan maakirjakylän numerossa 8 ostettiin päätalo Leinola perinnöksi vuonna 1856, Partala 1861 ja Venäänkangas 1862. Kruununluontoisia manttaaleja säilyi Sukevalla pisimpään edellämainituissa "sekamanttaalisissa" taloissa; ne muutettiin perinnönluontoisiksi senaatin päätöksellä vasta vuonna 1894.³

6.1.2. Tilaluvun kasvu

Lait ehkäisivät tilojen osittamista 1880-luvulle asti ja tuonnempana selitettävin poikkeuksin vielä myöhemminkin.

1. KMMK Sonkaj. 16:1- (isojako). - Alkuperäinen maakirja on kadonnut.

2. KMMK Sonkaj. 16:59- (isojako); VA maak. 1855: 134-136.

3. VA maak. 1875: 9-10, 22-23, 112-113.

Koska rajoituksilla oli ilmeisen suora vaikutus myös Sukevan asutuskehitykseen, niitä on syytä tarkastella tässä hiukan lähemmin.

Kruunun tulojen turvaamiseksi kiellettiin jo vuonna 1684 halkomasta tiloja neljännesmanttaalia pienempiin osiin, ja kielto uusittiin vuonna 1721. Vuonna 1747 annetun asetuksen mukaan oli tilojen halkominen kahdeksasosamanttaaliakin pienempiin osiin luvallista, jos niiden veronmaksukyky ei siitä kärsinyt. Vuodesta 1811 lähtien voitiin kruununtila halkoa asukkaan vaihtuessa, jos se muuten täytti vuoden 1747 asetuksen edellytykset. Vuoden 1852 halkomisasetus salli perintötilan vapaan jakamisen silloin, kun kunkin osan suuruudeksi jäi vähintään neljännesmanttaali. Muussa tapauksessa tilalla oli suoritettava tarkastus ja varmistettava, että osatilat kykenivät verojen, syytinkien ja eläinten ruoan vähentämisen jälkeen elättämään ainakin viisi työkykyistä aikuista. Sama päti kruununtiloihinkin, mutta ilman manttaalirajoitusta. Vuodesta 1864 lähtien riitti, että tila elätti kolme aikuista.

Vuoden 1864 asetuksessa otettiin käyttöön uusi maanositusmuoto, erottaminen. Se oli luonteeltaan lohkomista. Kun halkomisessa tilan omistusoikeus jaettiin ensin osakkaiden kesken tasaisiin murto-osiin ja maat jaettiin vasta sitten näiden suhteessa, käytätti lohkomisessa henkilö, joka halusi kappaleen tilasta, osatilalle ensin rajat, ja vasta sitten laskettiin, monesko osa kantatilasta oli joutunut hänen haltuunsa ja millä osuudella uuden tilan oli osallistuttava kantatalon veroihin ja rasituksiin. Erottamisessa syntyi palstatiloja, joilla ei ollut omaa verolukua ja jotka eivät maksaneet suoraan kruunulle mitään veroa. Sen sijaan ne osallistuivat kantatalon rasituksiin suorittamalla sen isännälle ns. palkinto-veroa. Palstatiloja voitiin erottaa vain perintötiloista, ja niiden minimikooksi määrättiin neljä tynnyrinalaa (vajaat

kaksi hehtaaria). Poikkeustapauksissa suostuttiin kuitenkin pienempienkin maakappaleiden erottamiseen. Kantatalon piti tässäkin tapauksessa pystyä ylläpitämään kolmea aikuista myös osituksen jälkeen.

Vuoden 1883 asetus mahdollisti perintötilan lohkomisen nykyisessä mielessä. Talosta voitiin siis lohkoa nyt uusi tila, joka sai oman veroluvun ja maksoi veronsa suoraan kruunulle. Kantatalon osalta jäi voimaan vuoden 1864 määräys kannattavuudesta, ja myös lohkotilan tuli olla niin suuri, että se kannatti itse itsensä. Kruununtilat saivat oman asetuksensa vuonna 1886. Niitä voitiin lohkoa samoin ehdoin kuin muitakin tiloja, mutta palstatilojen erottaminen niistä oli luvallista vain kruunua itseään varten.

Vuoden 1895 asetuksesta tuli vihdoin tilanosituksen käännekohta. Halkomalla ja lohkomalla muodostettavan tilan sekä palstatilan emätilan vähimmäiskooksi määrättiin 1/300 mantaalia ja viisi hehtaaria veronkannattavaa maata. Palstatile sai olla enintään kymmenen hehtaarin suuruinen; vähimmäiskoko jäi sen sijaan vapaaksi.

Autonomianajan lopulla, vuonna 1916, poistettiin loputkin tilojen halkomista ja lohkomista rajoittaneet esteet. Vain eräät palstatilojen erottamista koskeneet rajoitukset jäivät vielä voimaan, mutta nekin menettivät pian merkityksensä, kun palstatilajärjestelmä lakkautettiin 1920-luvulla.¹

Sukevalla oli 1880-luvun alkupuolelle asti yhtä poikkeusta lukuunottamatta vain ne 20 maakirjaan merkittyä taloa, jotka sinne oli muodostettu isossajaossa. Tuo ainoa poikkeus

1. Jutikkala 1958: 302-305; Wirilander 1960: 217. - Sisältyipä vuoden 1747 asetukseen sellainenkin määräys, että aiotun osatilan haltijan oli "taivuttava aviokäskyyn", ellei hän ollut jo ennestään naimisissa. Valtiovallalla oli tuohon aikaan kova huoli maan väkiluvusta ja varsinkin sen lisäämisestä.

oli Rahonmäki (Haapajärven sydänmaa 1), joka oli halottu Eskelänniemen maakirjatalosta vuonna 1877. Vasta vuoden 1883 asetus alkoi varsinaisesti purkaa tilanjakopainetta, jota oli kertynyt vuosikymmenien ajan. Niinpä esimerkiksi Leinolan maakirjatalo (Sukeva 8) halottiin vuonna 1886 juuri niiksi kolmeksi taloksi, joiksi se oli ollut käytännössä jakautuneena jo 1830-luvulta asti. Seuraavana vuonna halottiin samalla tavoin osakkaiden kesken Komula (Sukeva 1) ja Kauppila (Sukeva 5). Karjala eli Harju (Sukeva 3), Mattila eli Niemi (Sukeva 7) ja Huutolahti (Sukeva 9) halottiin puolestaan 1910-luvulla.

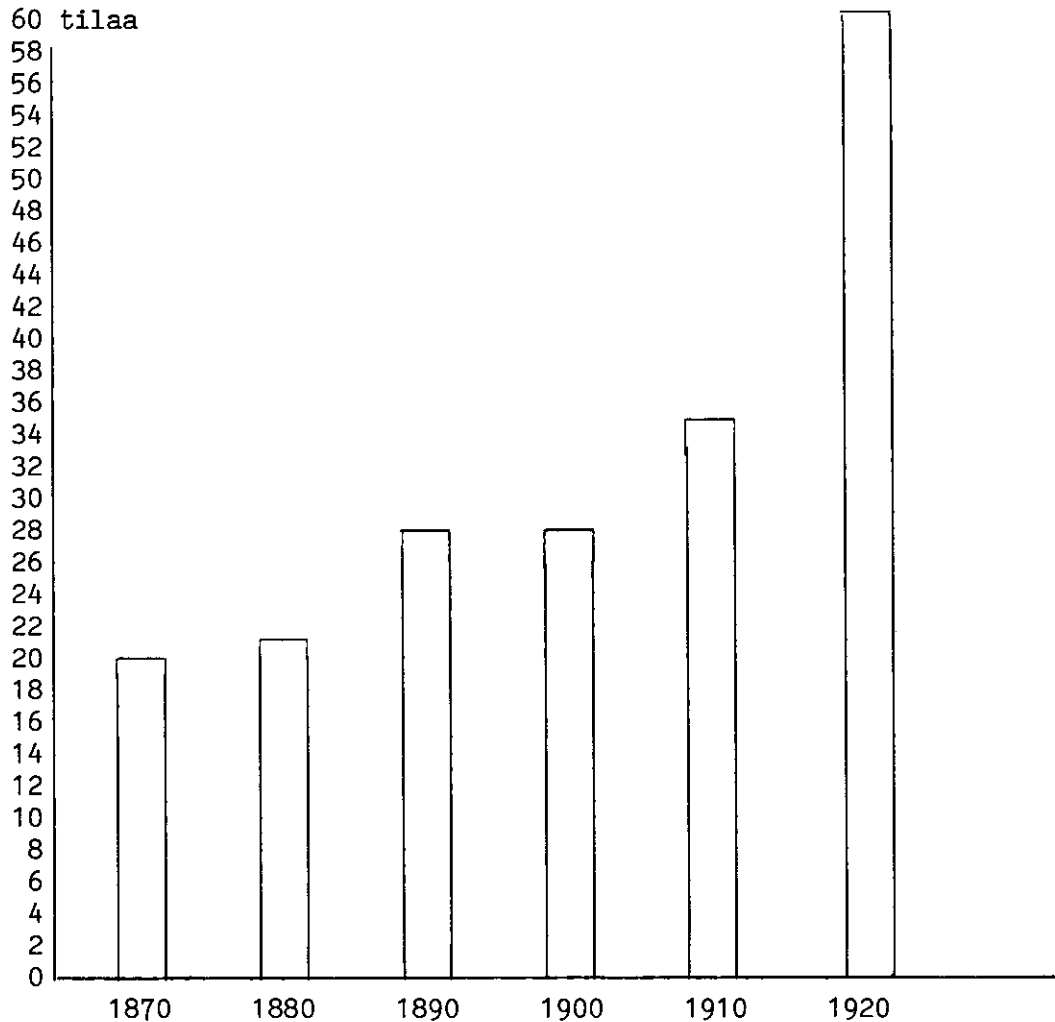
Kun otetaan huomioon myös Iisalmen - Kajaanin rautatietä varten pakkolunastetut alueet, joita joutui luovuttamaan mm. Pihlajamäki (Sukeva 11), oli Sukevalla vielä vuonna 1920 yksitoista jakamatonta kantataloa. Useimmat niistä sijaitsivat syrjässä pääkylältä, ja monet olivat asumattomiakin (ks. tarkemmin sivulta 133 alkavasta taulukosta).

Sukevan kantataloista jakautui vuoteen 1920 mennessä pisinimmälle Kauppila, josta tuli pääpaikan lisäksi kaksitoista muuta tilaa. Mattilan maakirjatalo jaettiin yhdeksään osaan, joista yksi oli rautatiepalsta, ja Huutolahti kuuteen, joista niin ikään yksi oli rautatietä varten pakkolunastettu alue. Laadultaan vuosien 1877 - 1920 tilanositukset jakautuivat seuraavasti:

halkomisia	11
lohkomisia	8
erottamisia	<u>3</u>
	22

Lisäksi edellämainittua rautatietä varten pakkolunastettiin seitsemän maakappaletta.

Sukevalta maakirjaan tai maarekisteriin merkittyjen tilojen lukumäärän kehitys vuosina 1870 - 1920

On kuitenkin korostettava, että vaikka Sukevalla suoritettiin useita tilanhalkomisia jo 1880-luvulla, ei kylään muodostettu vuosina 1888 - 1911 yhtään uutta talonpoikaistilaa. 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen "pyrähdys" oheisessa piirroksessa johtuu vuonna 1905 pakkolunastetuista rautatiepalstoista. Tilanjaot pääsivätkin kunnolla alkuun vasta 1910-luvulla.

Vuoteen 1920 mennessä halotut, lohkotut tai erotetut tytärtilat olivat kooltaan hyvin erisuuruisia. Edellämainittu Rahonmäki oli niistä ylivoimaisesti suurin (1370,07 hehtaaria), ja Tenetistä (Sukeva 3) vuonna 1914 erotettu Mäkelän palstatila oli niistä vastaavasti pienin (1,3 hehtaaria). Pienin täysin itsenäinen tila oli kuitenkin Siltapuro (Sukeva 5), jolla oli pinta-alaa 3,44 hehtaaria.¹

Tilanositukset eivät olleet enää 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa tyypillisiä sukulaisjakoja, kuten sopimusrajojen aikaan, vaan tytärtilan omistaja oli yhä useammin joku ulkopuolinen henkilö. Kanta- ja tytärtilojen omistajien sukulaisuussuhteista vuosina 1870 - 1920 saadaan aikaan seuraava asetelma:

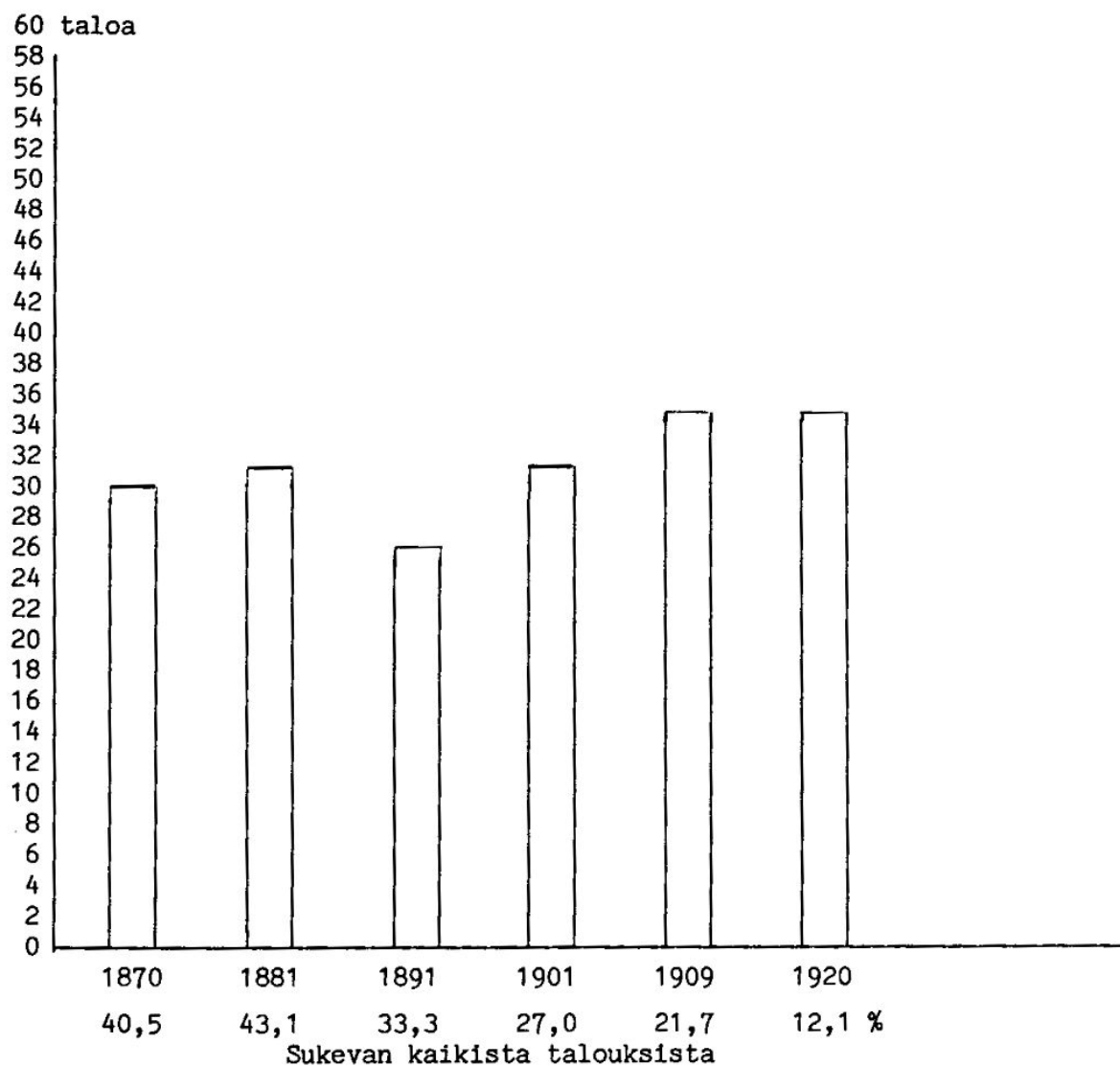
TYTÄRTILAN OMISTAJA KANTATILAN OMISTAJALLE OSITUKSEN AIKAAN							
poika	veli	vävy	lanko	muu omainen	omaisia yhteensä	ei sukua	YHTEENSÄ
-	4	-	-	6	10	32	42
0 %	9,5 %	0 %	0 %	14,3 %	23,8 %	76,2 %	100 %

Varsinaisia veljesjakoja oli vain kaksi, nimittäin Uudentalon halkominen Komulasta (Sukeva 1) ja Kustilan halkominen Suomenkankaasta (Sukeva 8). Silti myös Autioniemen ja Väliahon muodostaminen voitaneen lukea tähän ryhmään. Vaikka Huutolahden maakirjatalo (Sukeva 9) halottiinkin suoraan neljään osaan, olivat pääpaikan Korhoset ja Mattilan Komulaiset asuneet jo 1870-luvulta asti omina taloinaan. Autioniemi ja Väliaho oli asutettu 1900-luvun alussa Mattilasta käsin, ja niiden isännät olivat Mattilan isännän veljiä.²

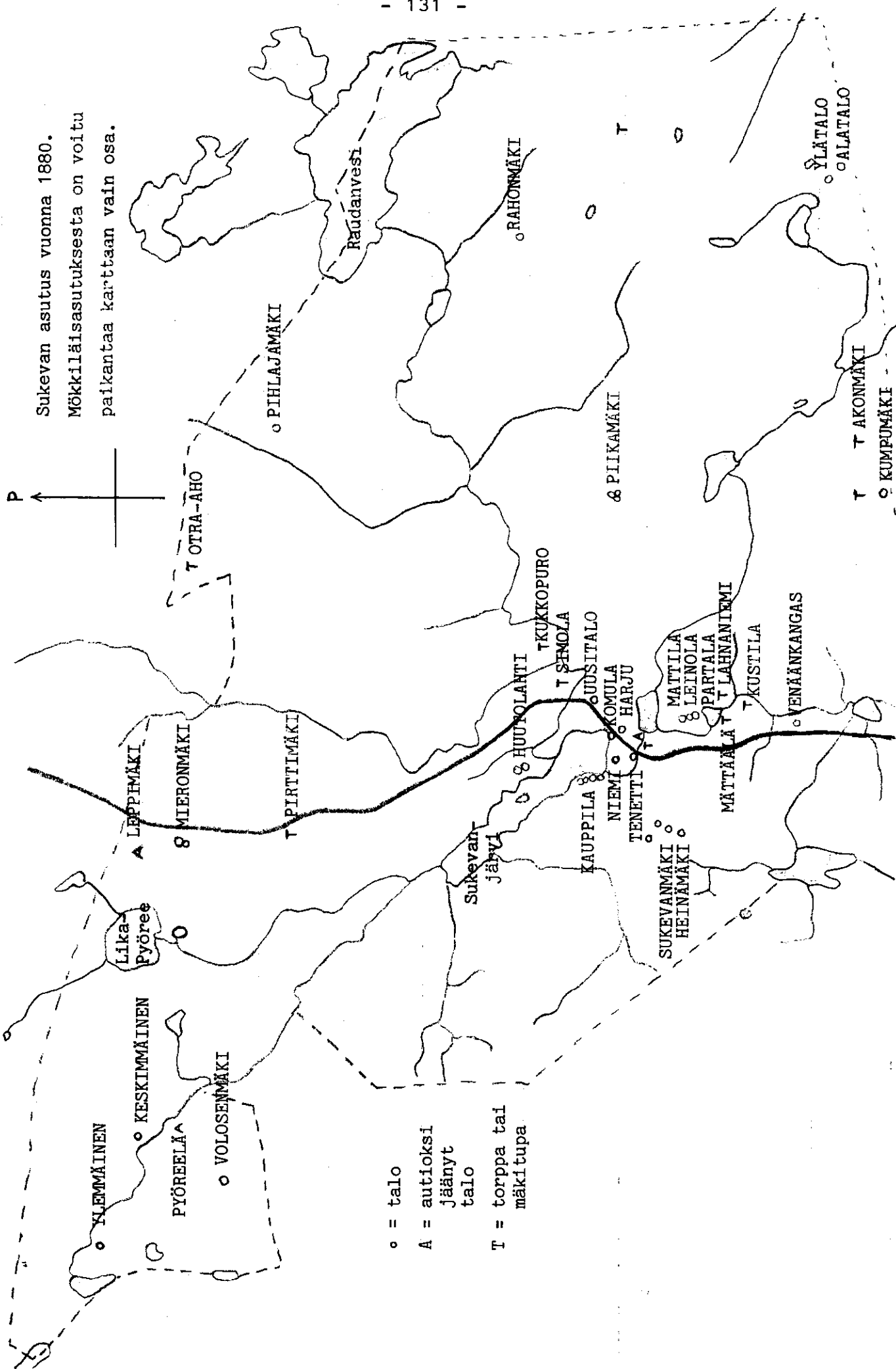
1. KMMK Sonkaj. maarekisteri.

2. KMMK Sonkaj. maarekisteri; VA ja MMA henkik. 1870 - 1920; VA ja IKA RK:t 1860 - 1920.

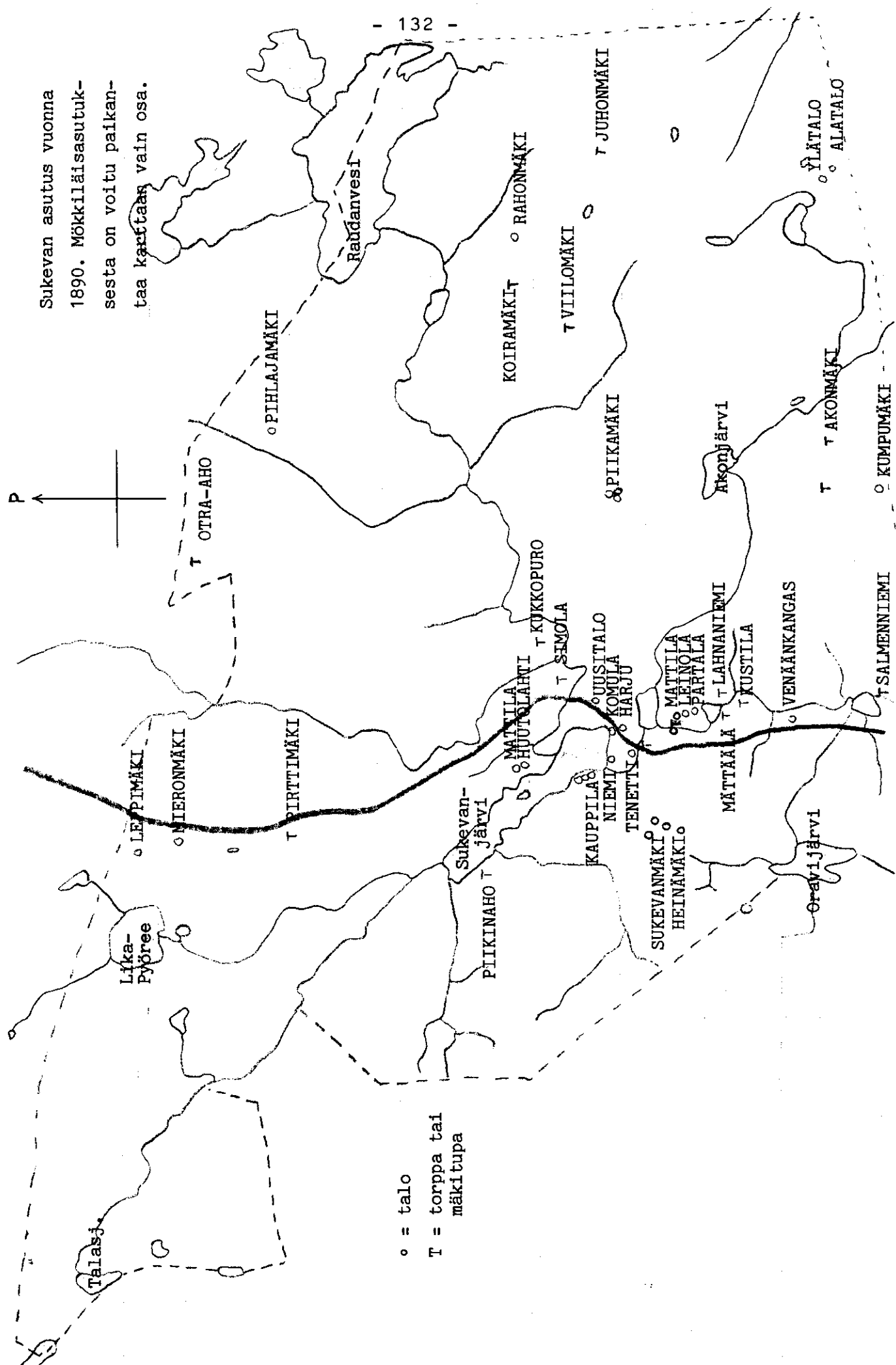
Sukevan taloluvun (savuluvun) kehitys vuosina 1870 - 1920. Huomioon on otettu vain asutut savut.

Talonsavujen eli itsenäisten talonpoikaistalouksien määrä kehittyi 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa eri tavoin kuin maarekisteriin merkittyjen tilojen määrä. Se ei näet kasvanut vuoteen 1900 mennessä juuri lainkaan, ja 1900-luvun puolellakin kasvu jäi vähäiseksi. Merkittäviä vuoden 1870 jälkeen perustettuja taloja olivat mm. edellämainitut Uusitalo ja

T = torppa tai
mäkitupa

Kustila sekä Myllymäki (Sukeva 7). Talollistalouksien osuus Sukevan kaikista ruokakunnista oli vielä 1880-luvun alussa varsin suuri, yli 40 prosenttia. Se alkoi kuitenkin tämän jälkeen pienentyä nopeasti ja oli vuonna 1920 enää 12 prosenttia.

Edellisen sivun diagrammissa on otettu huomioon vain asutut talonsavut. Niiden lisäksi Sukevalla oli myös pysyvästi tai tilapäisesti autioita taloja. Edellisiin kuuluivat Kaarakalan maakirjatalot Leppimäkeä lukuunottamatta ja jälkimmäisiin mm. Piikamäki (Sukeva 2), Rahonmäki (Haapajärven sydänmaa 1) ja Saramäki (Haapajärven sydänmaa 6). Saramäessä tosin asui vain lampuoteja ja torppareita. Jotkut pitkäaikaiset autiopaikat, kuten Kauppilanrannan Autio (Sukeva 5), on asutettu uudelleen vuoden 1920 jälkeen.

Seuraava luettelo perustuu henkikirjoihin ja maarekisteriin. Siihen on koottu Sukevalla vuonna 1920 olleet talonsavut ja kaikki itsenäiset tilat. Koska kaikki yksityisomistuksessa ollut maa oli tuolloin jo perinnönluontoa, sitä ei ole erikseen merkitty.

Sukevan talot ja itsenäiset tilat vuonna 1920

Maakirja- kylä	N:o	Monesko osa	Pinta- ala ha	Merkitty maarek.	Nykyinen nimi	Asukas 1920
Sukeva	1	0,5000	308		*Komula	valtion tila
	1	0,5000	312	1887	Uusitalo	Partanen
	2	1,0000	762		+Piikamäki	Kotilainen
	3	0,5000	394		ØHarju	Heiskanen
	3	0,0230	37	1914	Hietalahti	Komulainen
	3	0,2270	257	1912	Karjala	-
	3	0,2500	167	1912	Tenetti	Ålander
	3		1	1914	Mäkelä, pt	Vartiainen
	4	1,0000	1571		+Kumpumäki	Ahlströmin tila

Maakirja- kylä	N:o	Monesko osa	Pinta- ala ha	Merkitty maarek.	Nykyinen nimi	Asukas 1920
Sukeva	5	0,0972	134		*Kauppila	Kauppinen
	5	0,0555	63	1916	Hietaniemi	Kauppinen
	5	0,0278	32	1916	Puutteela	Halonen
	5	0,0278	35	1916	Lähtölä	Makkonen
	5	0,0417	63	1916	Hiekkala	Tikkanen
	5	0,0625	62	1916	Saarenlahti	Halonen
	5	0,1875	222	1887	Kauppila	Huusko
	5	0,1201	110	1887	Kauppilanranta	Sirviö
	5	0,1201	111	1920	Hatula	Hatunen
	5	0,1763	202	1887	Autio	-
	5	0,0112	6	1918	Pajuniemi	-
	5	0,0050	3	1919	Siltapuro	-
	5	0,0723	67	1915	Mustikka	-
	6	1,0000	949		+Sukevanmäki	Vidgrenin tila
	6			-	Mäenpää	Ruotsalainen
	6			-	Heikkilä	Venäläinen
	6			-	Kettula	Kettunen
	6			-	Heinämäki	Kauppinen
	6			-	Uudispiha	Tuorilainen
	6			-	Kupeela	Tuorilainen
	7	0,5000	319		◇Niemi	Väisänen
	7	0,2527	219	1919	Mattila	valtion tila
	7	0,0844	53	1919	Myllymäki	Nikkarinen
	7	0,0833	57	1919	Ahola	-
	7	0,0312	18	1919	Koivula	Hintikka & Komulainen
	7	0,0195	23	1920	Pappilanpuro	-
	7	0,0195	10	1920	Virranniemi	-
	7	0,0094	8	1920	Onnela	-
	8	0,5000	442		◇Leinola	Eskelinen
	8	0,2464	206	1886	Partala	Partanen
	8	0,1250	134	1886	Suomenkangas	Sirviö
	8	0,1250	117	1920	Kustila	Sirviö
	8	0,0036	4	1916	Suonsyrjä, pt	..
	9	0,4965	259		*Huutolahti	Partanen
	9	0,1666	74	1913	Mattila	Komulainen
	9	0,1667	101	1913	Autioniemi	Komulainen
	9	0,1667	82	1913	Väliaho	Komulainen
	9	0,0035	2	1914	Raudanjoki, pt	-
	10	1,0000	671		◇Mieronmäki	Huusko
	11	1,0000	1924		◇Pihlajamäki	Gutzeitin tila
Haapajärven sydänmaa	1	0,2500	681	1877	Rahonmäki	-
	1	0,2500	712	1920	Hakamaa	-

Maakirja- kylä	N:o	Monesko osa	Pinta- ala ha	Merkitty maarek.	Nykyinen nimi	Asukas 1920
Haapajärven sydänmaa	1	0,0183	13	1907	Juhonmäki	Juutinen
	1	0,0668	93	1920	Laminsalo- Metsola	-
	4	1,0000	1318		◇Koiramäki	Kotilainen
	5	1,0000	612		◇Viilomäki	Partanen
	6	1,0000	803		◇Saramäki	Partasen tila
Kaarakkala	19	1,0000	599		+Volo	Hallan tila
	20	1,0000	895		+Pyöreelä	Hallan tila
	24	1,0000	806		+Joutsenmäki	Ahlströmin tila
	26	1,0000	508		+Leppimäki	Hallan tila

Monesko osa = monesko osa isonjaon maakirjatalosta, merkitty maarek. = merkitty maarekisteriin (isonjaon jälkeen muodostetuista taloista),
 * = ennen vuotta 1664 perustettu talo, ◇ = vuoden 1664 jälkeen, mutta en-
 nen isoavihaa perustettu talo, + = isonjaon uudistila, pt = palstatila.
 Pinta-alat pyöristetty lähimpään hehtaariin.

Luettelosta puuttuu muutamia tiloja. Ylemmäinen ja Keskim-
 mäinen (Kaarakkala 21 ja 25) liitettiin vuonna 1895 Sukevan
 kruununpuistoon ja poistettiin maakirjasta. Niitä ei ole mer-
 kitty myöskään maarekisteriin. Iisalmen - Kajaanin rautatietä
 varten pakkolunastetut palstat on samoin jätetty luettelosta
 pois, koska niillä ei ole asutustutkimuksen kannalta käytän-
 nön merkitystä.¹

6.1.3. Metsäyhtiöiden tulo Sukevalle

Kruunulla oli Sukevan pohjoisosassa isonjaon jäljiltä huo-
 mattava metsäomaisuus, jota se vielä kartutti ostamalla Ylem-

1. MMA henkik. 1870 - 1920; KMMK Sonkaj. maarekisteri; VA maak. 1875:
 9-10, 22-23, 112-113; Paikannimikeräelmä.

mäisen (Kaarakkala 21), Keskimmäisen (Kaarakkala 25), Komulan (Sukeva 1) ja Mattilan (Sukeva 7) tilat 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Kylän runsaat metsät alkoivat houkutella myös yksityisiä puutavara-alan yrittäjiä. Aikoinaan asuttamatta jäänyt Joutsenmäki (Kaarakkala 24) oli kuulunut jo 1850-luvulta saakka kauppias Thomas Kolisille ja sitten Söderman- ja Rundgrén-nimisille sahanomistajille.¹ Varsinaisesti liikkeelle ennätti kuitenkin ensimmäisenä kauppias Juho Puustinen 1880- ja 1890-luvun vaihteessa.

Puustisella oli Iisalmen Luuniemellä mylly ja saha, ja hän onnistui saamaan Sukevalta haltuunsa kolme jakamatonta maakirjataloa, nimittäin Volon (Kaarakkala 19), Pyöreelän (Kaarakkala 20) ja Leppimäen (Kaarakkala 26). Näistä Leppimäki oli kaupantekohetkellä asuttu, ja entinen omistaja sai jäädä tilalle eläkeläiseksi. Puustisen kuoltua perikunta myi tilat Halla-yhtiölle. Leppimäessä asui sitten yhtiön lampuoti, mutta muut kaksi tilaa olivat edelleen asumattomia.²

Myös Sukevan suurimpien tilojen omistajat vaihtuivat. Pihlajamäen Mularit myivät talonsa (Sukeva 11) Gutzeitille 1900-luvun alussa ja muuttivat Sonkajärven Saviniemelle. Samoihin aikoihin osti asioitsija Chr. Holmsén Kumpumäen talon (Sukeva 4) Hynysiltä. Kumpumäki joutui aikanaan Holmsénilta Ahlström-yhtiölle. Sekä Pihlajamäellä että Kumpumäessä asui yhtiöiden lampuoteja. Myös Rahonmäki (Haapajärven sydänmaa 1) kuului 1910-luvulla vieraspaikkakuntalaisille metsänhankkijoille. Antti Hyttinen ja Bruno Hellstén

1. VA henkik. 1855: 200; MMA henkik. 1881: Kaarakkala 24. - Myöhemmin tila kuului Kauppahuone P. Wahl & Co:lle ja sitten A. Ahlström Oy:lle (MMA henkik. 1909 ja 1912: Kaarakkala 24).

2. MMA henkik. 1890, 1897, 1905 ja 1907: Kaarakkala 19, 20 ja 26; Rissanen 1927: 451.

omistivat sen ensin yhdessä, mutta jakoivat sen keskenään vuosikymmenen lopulla.¹

Rissanen mukaan puutavarayhtiöille kuului 1910-luvun puolivälissä melkein kuudesosa Iisalmen pitäjän manttaaleista.² Sukevalla oli yhtiöiden maata tuntuvasti keskimääräistä enemmän, noin kolmasosa manttaaleista. Niiden haltuun joutuneet tilat olivat lisäksi kylän suurimpia pinta-alaltaan. Kuitenkaan tilanne ei kehittynyt Sukevalla yhtä pahaksi kuin esimerkiksi Jyrkällä, missä metsäyhtiöt haalivat itselleen käytännöllisesti katsoen kaiken talonpoikaisomistuksessa olleen maan.³

6.2. Vuokraviljelijäasutuksen huippukausi

Tämän esityksen mittaan on käynyt ilmi, että Sukevan vuokraviljelijäasutuksen laajuus on vaihdellut hyvinkin huomattavasti. Huippukausia ovat seuranneet aallonpohjat 1820-luvun puolivälissä ja 1860-luvun lopulla, ja niinpä esimerkiksi vuonna 1870 Sukevalla asui vain kuusi vuokraviljelijäperhettä (ks. s. 140).

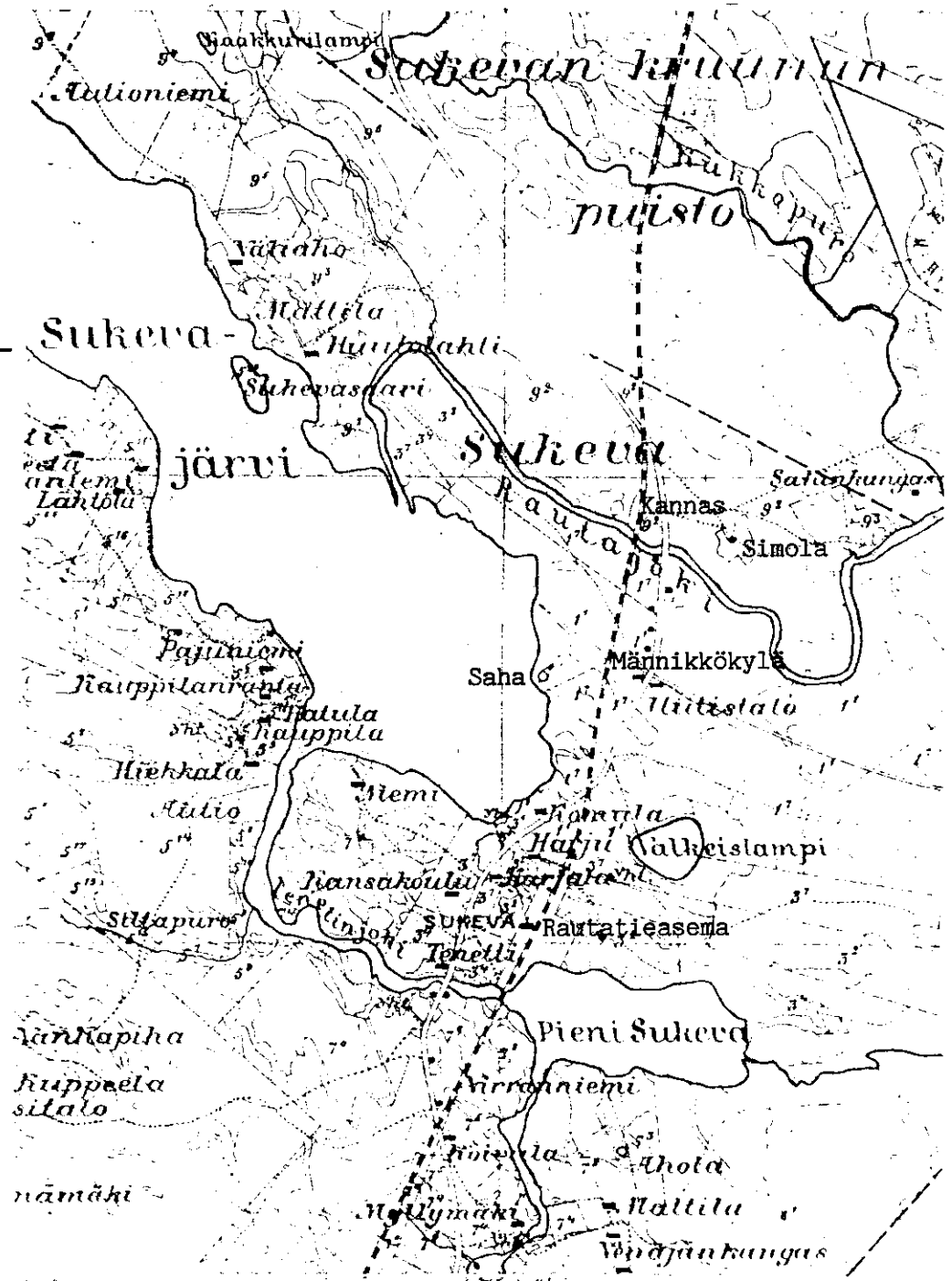
Torppien ja mäkitupien määrä alkoi kuitenkin kasvaa voimakkaasti 1870-luvun lopulta lähtien. Samaan aikaan mökkläisasutuksen laadussa ja sijainnissa tapahtui muutoksia. Kun vuokramaata viljelevät olivat aikaisempina vuosikymmeninä olleet yleensä torppareita, yhä suurempi osa heistä oli nyt mäkitupalaisia. Pienasutus alkoi myös entistä selvemmin

1. MMA henkik. 1901: Sukeva 11; IKA RK 1901 - 1910: 1014; MMA henkik. 1907 ja 1912: Sukeva 4; MMA henkik. 1916 ja 1920: Haapaj. sydänmaa 1.

2. Rissanen 1927: 452.

3. MMA henkik. 1916: Haajaissydänmaa, Haapaj. sydänmaa, Kaarakkala, Sukeva, Toivakko, Uura; Paikannimikeräelmä.

Sukevan keskustaa 1920-luvulla. Sukevalle syntyi 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa runsaasti mökkiläis-asutusta (mm. Kannas), josta tähän karttaan on kuitenkin merkitty vain osa. (KKTK Sonkaj. pitäjänkartta, pienennös.)

keskittyä Sukevanjärven kaakkoispäähän ja Raudanjokisuulle. Raudanjoen maantiesillan pohjoispuolelle jopa syntyi Kannas-niminen mökkikylä.¹

1. MMA henkik. 1870 - 1920; Paikannimikeräelmä.

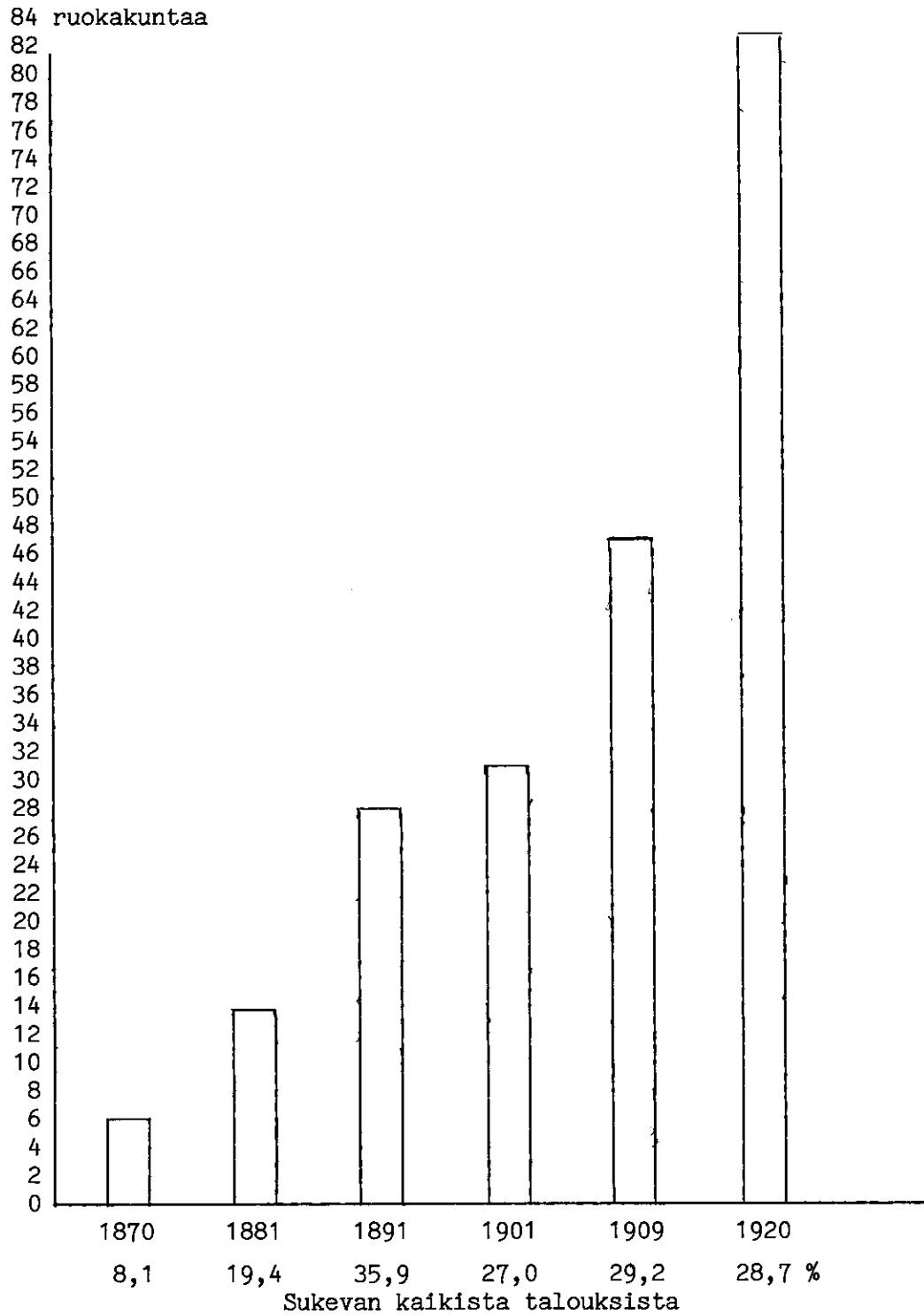
6.2.1. Mökkiläisasutuksen kasvu ja sen syyt

Edellä on todettu, että Sukevan mökkiläisasutus joutui uuteen aallonpohjaan vuoden 1867 - 1868 nälkätalven jälkeen. Siitä toipuminen kesti varsin pitkään, sillä 1870-luvun puoliväliin asti kylässä oli vain muutamia torppia ja mäkitupia, ja niistäkin kahdessa asui kruununmetsänvartija. Mökkiläistalouksien lukumäärä alkoi kuitenkin osoittaa kasvun oireita vuosikymmenen loppupuolella, ja vuonna 1881 Sukevalla oli jo 14 torppaa tai mäkitupaa. 1880-luvulla määrä kaksinkertaistui. Seuraavalla vuosikymmenellä kasvunopeus hiljensi lisääntyäkseen taas 1900-luvun alussa. Varsinkin 1910-luvulla Sukevalle perustettiin runsaasti uusia torppia ja mäkitupia, joista monet sittemmin itsenäistyivät. (Ks. seuraavan sivun diagrammia.)

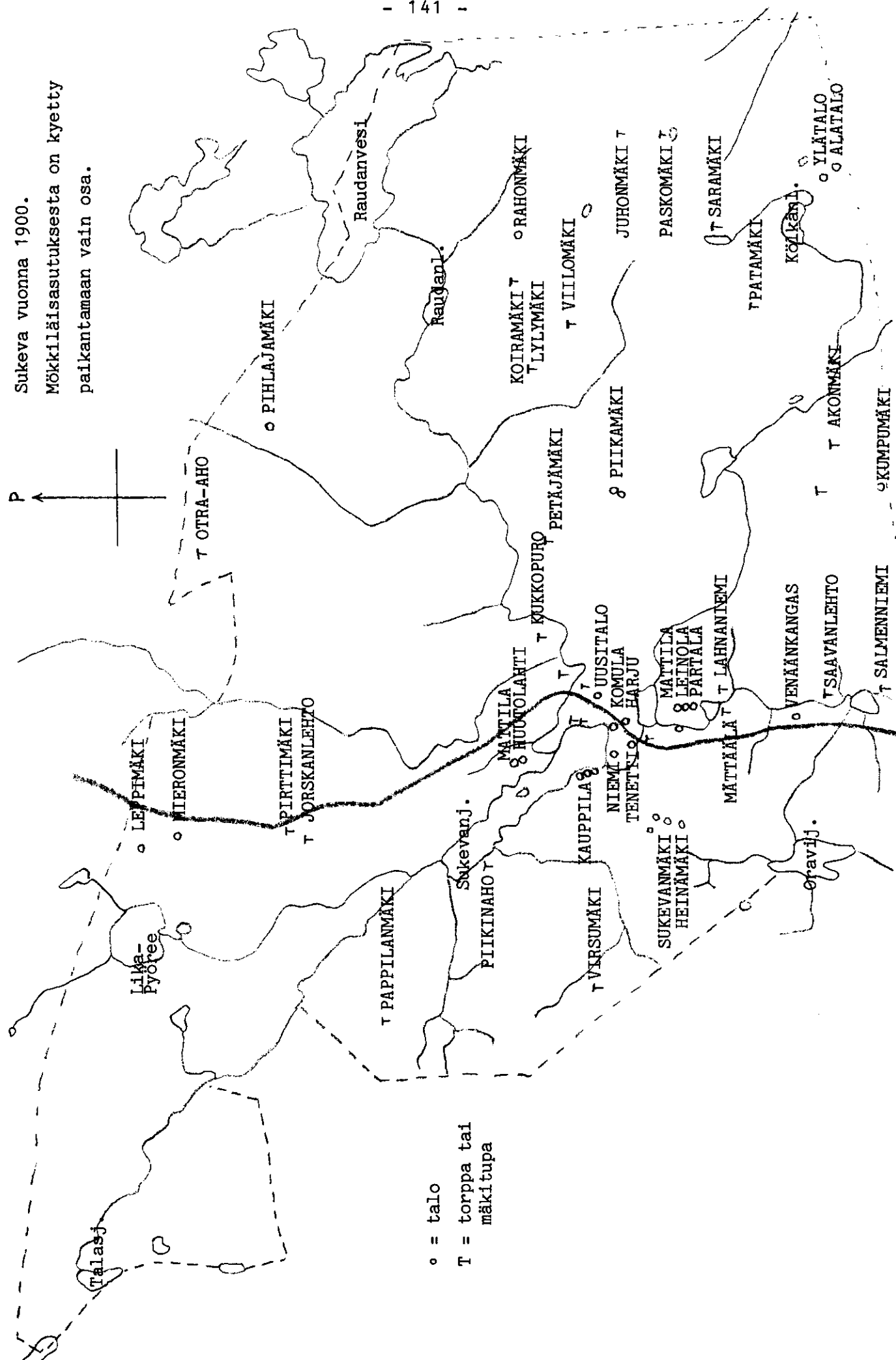
Vuokraviljelijätalouksien suhteellinen osuus Sukevan kaikista ruokakunnista kehittyi toisella tavoin kuin niiden absoluuttinen määrä. Sekin kyllä kasvoi voimakkaasti 1890-luvun alkupuolelle asti, mutta vakiintui sitten hieman alle 30 prosenttiin. Syynä siihen, että osuuden kehitys ei vastannut määrän kasvua oli irtaimen väen (= muiden kuin talollisten ja vuokraviljelijöiden) räjähdysmäinen lisääntyminen etenkin 1910-luvulla.

Mökkiläistymisen näkyvimpänä syynä oli Sukevan väkiluvun voimakas kasvu 1900-luvun alussa, mihin palataan tuonnempana. Luonnollinen väestönkasvu ei olisi mitenkään kyennyt kaksinkertaistamaan kylän väkilukua hieman yli vuosikymmenessä (695 asukasta vuonna 1909, 1241 asukasta vuonna 1920), mutta muuttoliike oli samaan aikaan hyvin voimakasta. Päinvastoin kuin aikaisemmin, Sukevalle tuli väkeä Etelä-Suomea myöten. Uudet kyläläiset tarvitsivat tietysti katon pänsä päälle, ja ratkaisu löytyi niistä monista mäkituvista, jotka perustettiin nykyiselle pääkylälle juuri 1910-luvulla.

Sukevan vuokraviljelijätaloudet vuosina 1870 - 1920

T = torppa tai
mäkitupa

Mikä sitten veti väkeä Sukevalle? Ensinnäkin on muistettava, että valtiolla ja puutavarayhtiöillä oli paljon maata ja siten potentiaalisia torpanpaikkoja. Yhtiöt eivät kuitenkaan vaikuttaneet henkikirjojen mukaan ratkaisevasti Sukevan asutuskehitykseen. Ahlströmillä oli tosin mökkiläisiä Juhonmäessä (2), Akonmäessä (2) ja Kumpumäessä (3), Gutzeitilla Pihlajamäellä (2) ja Vihkurissa (2), mutta Hallalla oli vain yksi lampuoti Leppimäessä. Sitä paitsi monet mökeistä oli perustettu jo 1800-luvun puolella.

Valtion omistusten laita oli toisin. Pirttimäessä ja Kukkopurolla oli ollut metsänvartijantorppa jo 1860-luvun alusta saakka, ja 1880-luvulta lähtien valtio näyttää suhtautuneen suopeasti uusien torppien ja mäkitupien perustamiseen Sukevan kruununpuistoon. Niiden määrä kehittyi seuraavasti:

Sukevan valtiorppat ja -mäkituvat 1870 - 1920

Vuosi	Torppia	Mäkitupia	YHTEENSÄ	Osuus kylän kaikista
1870	2	-	2	33,3 %
1881	2	-	2	14,3 %
1891	2	3	5	17,9 %
1901	7	-	7	22,6 %
1909	7	8	15	31,9 %
1920	11	7	18	21,7 %

Osuus kylän kaikista = osuus kylän kaikista lampuoti-, torppari- ja mäkitupalaistalouksista (ks. s. 140).

Kruununpuisto siis mökkiläisti Sukevaa merkittävästi varsinkin juuri 1900-luvun alussa. Kuitenkin on vaikea päätellä, missä määrin valtion mökkiläiseksi ryhtyminen houkutteli väkeä paikakunnalle.

Valtio vaikutti Sukevan asutuskehitykseen myös muilla tavoin. Iisalmen - Kajaanin rautatie oli niistä yksi. Ratatyömaa houkutteli seudulle väkeä melko kaukaakin, ja eräät rakentajista jäivät sittemmin pysyvästi Sukevalle.¹ Rautatie valmistui liikennöitäväksi lokakuussa 1904.²

Jos rautatien vaikutus kylän ja sen väestön muotoutumiseen jäi alkuaikoina sittenkin melko vähäiseksi, samaa ei voi sanoa valtion sahalaituksen merkityksestä. Hyödyntääkseen runsaita metsävarojaan valtio perusti nimittäin vuonna 1909 Sukevanjärven itärannalle sahan (ks. karttaa s. 138).³ Sen ammattityövoima tuli muualta, ja muutenkin sahalaisia oli kylän kanta-väestöön verrattuna paljon. Sahan lähistölle rakennettiin työmiehiä varten Männikkökylän asuntolat, mutta näyttää siltä, että myös useimmat lähitienoon mökkiläisistä olivat oikeastaan sahan työläisiä. Laitoksen päästyä 1910-luvulla kunnolla käyntiin muutti kylään väkeä ympäri Suomea.⁴ Saha lopetti kuitenkin toimintansa jo vuonna 1924.⁵

Sukevalle perustettiin vuonna 1913 myös vankisiirtola. Sen ensimmäinen, siviilityövoimalla pystytetty rakennus valmistui vuoden 1914 alussa, ja jo saman vuoden huhtikuussa sinne tuotiin Helsingin kuritushuoneesta ensimmäiset 15 vankia. Metsän-

1. Paikannimikeräelmä.

2. Polvinen 1962: 103.

3. Paikannimikeräelmä; Rissanen 1927: 451.

4. MMA henkik. 1912, 1914, 1918 ja 1920: Sukeva 1; Paikannimikeräelmä. - Männikkökylän taloilla oli nimetkin: Hongisto, Kaarnala, Käpylä, Latvala, Mäntylä ja Tyvelä (Paikannimikeräelmä: Juho Alander).

5. Rissanen 1927: 451-452. - Vahvistamatta jääneen tiedon mukaan saha pysäytettiin siksi, että herrat varastivat liikaa! (Paikannimikeräelmä.) Kilpailulla lieenee kuitenkin ollut oma osuutensa, sillä Sukevan saha ei ollut suinkaan ainoa alansa yritys Ylä-Savossa. Iisalmen Luuniemellä oli ollut saha toiminnassa vuodesta 1891 saakka, ja 1920-luvulla Ylä-Savoon perustettiin vielä kaksi muuta sahaa. (Rissanen 1927: 451.)

kuivatus ja halonhakkuu olivat alkuvuosina vankilan pääasialliset työt; sen sijaan suonraivaus oli melko vähäistä. Vankisiirtolasta tuli vuonna 1919 itsenäinen varavankila, ja siinä oli silloin 105 vankia ja 16 vartijaa.¹ Jo vartijamäärästä voi päätellä, että vankilalla ei ollut aluksi kovinkaan suurta vaikutusta kylän oloihin. Myöhemmin se on kyllä ollut tärkeä työllistäjä ja antanut oman panoksensa nyky-Sukevan muotoutumiseen.²

Sukevan yletön mökkiläistyminen sai siis alkunsa Sukevan kruununpuistosta jo 1890-luvulla. Kylän luonne alkoi kuitenkin muuttua varsinaisesti vasta rautatien valmistuttua. Jo rautatien rakentaminen sinänsä toi Sukevalle jonkin verran uusia asukkaita, ja ainakin muutamat näistä päätyivät mökkiläisiksi. Kuljetusyhteyksien parantuminen mahdollisti sahan perustamisen muutamia vuosia myöhemmin. Juuri saha pani alulle väkiluvun voimakkaan kasvun, sillä se tarvitsi runsaasti työvoimaa. Seurauksena oli kylän keskustan mökkiläistyminen. Muutosprosessi oli nopea, ja sen tulokset säilyivät, vaikka saha sittemmin lopetti toimintansa.

6.2.2. Mökkiläisasutuksen sijainti

Sukevan keskustan eli pääkylän määrittely on varsin pitkälle makuasia. Useimmat paikkakuntalaiset näyttävät pitävän sen pohjoisrajana Raudanjokea, länsirajana Sukevanjärveä ja etelärajana Tenetinjokea (ks. s. 138). Itäraja voidaan vetää Pienestävedestä Valkeislammin kautta Raudanjokeen Mataraniityn luo. Mutta vaikka esimerkiksi kannakselaiset eivät pidäkään itseään pääkyläläisinä, on tässä esityksessä kuitenkin tarkoituksenmukaisinta lukea keskustaan myös Raudanjoen poh-

1. Suomen vankilat: 49-50. - Varavankilasta tuli keskusvankila vuonna 1939.

2. Paikannimikeräelmä.

joispuoli siten, että rajapisteinä ovat Huutokoski, nykyinen Uusikylä ja Kukkopuron suu.¹

Sukevan asutuksen keskittyminen edellä rajatulle alueelle voimistui 1900-luvun alussa. Se oli erityisesti pienasutuksen keskittymistä, sillä tänne ei perustettu autonomianajan lopulla yhtään mainitsemissen arvoista taloa. Kehityksen kulua kuvaa hyvin se, että kun 1800-luvun loppupuolella vain noin joka kuudes sukevalainen vuokraviljelijäperhe asui keskustassa, osuus oli vuonna 1909 jo neljännes ja vuonna 1920 runsas kolmannes.² Keskittyminen johtui, kuten edellä on todettu, pohjimmaltaan siitä, että Iisalmen - Kajaanin rautatie linjattiin kulkemaan Sukevan kautta. Rautatie puolestaan toi mukanaan uusia elinkeinoja, jotka mullistivat siihen asti täysin maatalousvaltaisen yhdyskunnan olot. Sukevasta olisi epäilemättä tullut suuri kylä ilman rautatietä, sahaa ja vankilaakin, mutta kehityksen kulku olisi ollut yksityiskohdissaan kokonaan toisenlainen. Pääkylä saa kiittää olemassaolostaan edellämainittuja valtion laitoksia.

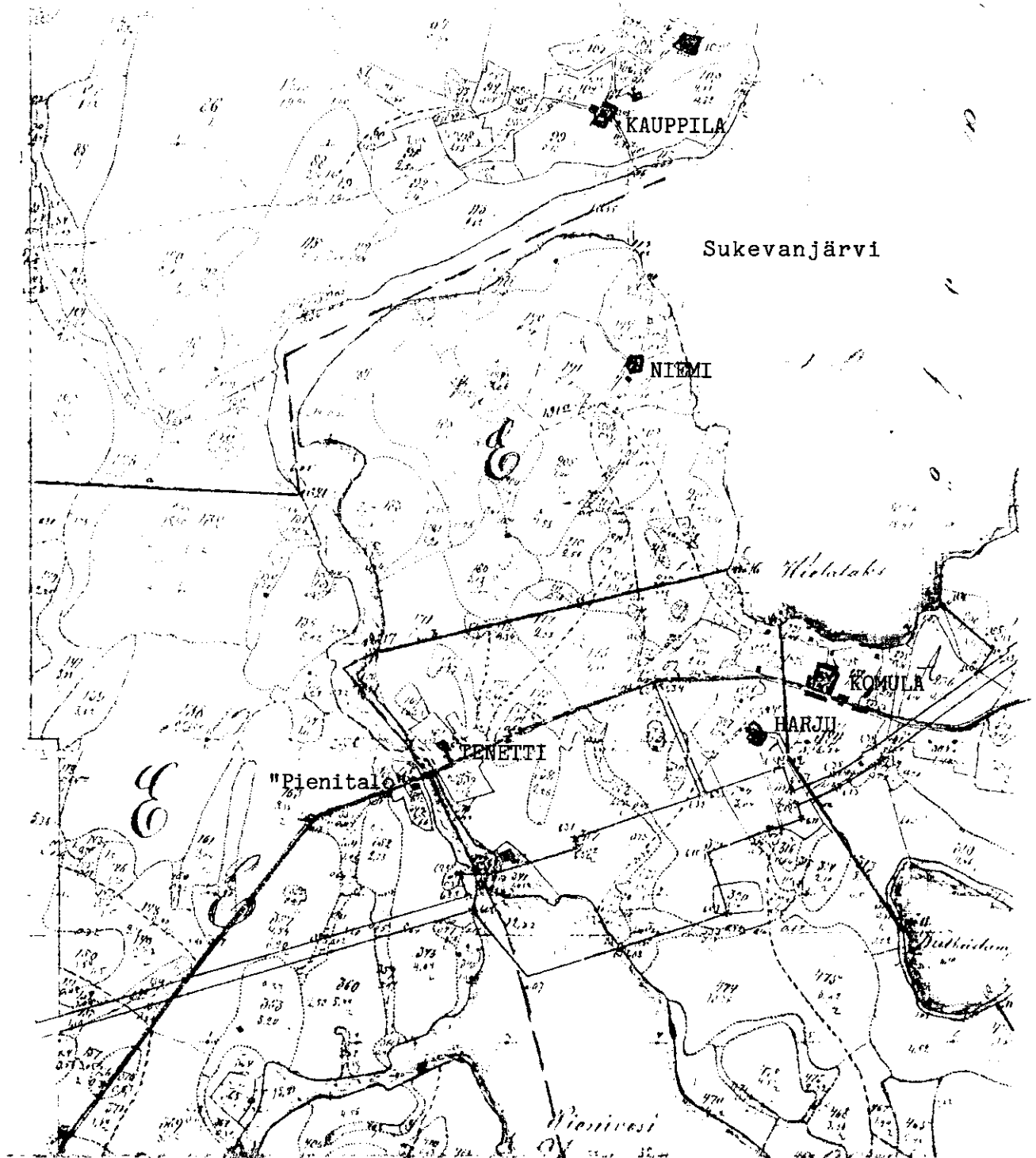
Tässä ei ole tarpeen käsitellä Sukevan kaikkia torppia ja mäkitupia, sillä niistä on tuonnempana (s. 154) luettelo. On kuitenkin paikallaan tarkastella muutamia varmimmin paikannettavia mökkejä ja varsinkin niitä, jotka ovat sittemmin itsenäistyneet. Paikannusvaikeudet ovat edelleen samoja, joihin on viitattu jo aikaisemmin (esim. sivulla 58). Vain valtion-torpilla oli viralliset nimet ja kirjalliset vuokrasopimukset.

6.2.2.1. Talojen ja yhtiöiden mökkiläiset

Komulan maalla (Sukeva 1) oli pihasta pohjoiseen kolme mäkitupaa, jotka perustettiin 1890-luvulla ja jotka itsenäis-

1. Paikannimikeräelmä.

2. MMA henkik. 1870 - 1920.

Sukevan keskustaa 1870- ja 1880-luvun vaihteessa. Karttaan on merkitty vain yksi torppa ("Pienitalo" Tenetinsillan korvassa), vaikka mökkiläis-asutusta oli keskustassa todennäköisesti enemmänkin. Tenetinhoen suulle rautatiesillan yläpuolelle merkitty talo lienee entinen Ville Ålanderin talo (Sukeva 3), joka jäi autioksi 1860-luvun suurten nälkävuosien jälkeen ja joutui sittemmin Harjun omistukseen. Se lienee ollut karttaa laadittaessa autiona. (KMMK Sonkaj. 16:10-.)

tyivät 1920- ja 1930-luvun vaihteessa nimillä Kalevanniemi, Raudanjoki ja Raudanniemi (ks. seuraavan sivun karttaa). Komulalla oli myös muita mökkiläisiä, mutta näiden asuinpaikoista ei ole tarkempaa tietoa. Läheisellä Uudellatalolla (Sukeva 1) oli parhaimmillaan kymmenkunta mäkitupaa. Pitkäikäisimmistä voidaan tunnistaa maarekisterin avulla kuusi. Niistä viisi sijaitsi Männikkökylän liepeillä, ja kuudes oli Raudanjoen maantiesillan korvassa. Myös Harjun ja Tenetin (Sukeva 3) maalla oli muutama mäkitupa, mutta niiden sijaintia ei voida enää määrittää.¹

Keskustasta itään olevaan Piikamäkeen (Sukeva 2) syntyi mökkiläisasutusta verraten myöhään. Piikamäen vanhimman mäkituvan, Petäjämäen, perusti Lassi Eskelinen 1890-luvulla. Se ja kolme muuta lähistöllä ollutta mökkiä itsenäistyivät toisen maailmansodan jälkeen.²

Kumpumäessä (Sukeva 4) oli kaksi vakituista torpanpaikkaa, nykyiset Lähdemäki ja Laurila. Ensimmäinen, jota paikkakuntalaiset ovat kutsuneet Akulaksi ja Flygareksi, sijaitsee jonkin matkaa Kumpumäen talosta pohjoiseen. Siinä asui 1800-luvun jälkipuoliskolla ja 1900-luvun alussa perätysten useita mökkiläisiä, kunnes Aku Flygare lunasti sen itsenäiseksi 1920-luvulla. Jälkimmäinen torppa oli lähempänä itse Kumpumäkeä, ja siinä asui 1910-luvulla Pekka Hynynen. Todennäköisesti tälläkin paikalla on ollut mökki jo 1800-luvun puolella. Myös Ala-Venäjänjärven Iloniemessä näyttää asuneen joku mökkiläinen jo 1900-luvun alussa, mutta tästä ei ole varmaa tietoa.³

1. MMA henkik. 1870 - 1920; KMMK Sonkaj. maarekisteri; KMMK Sonkaj. 16:52- (tilanjakokartta); Paikannimikeräelmä. - Pienenveden pohjoispuolella Harjun maalla oli mökki, jossa asui samoja Heiskasia kuin Harjullakin. Henkikirjoista on kuitenkin vaikea päätellä, oliko mökin asukas tilanosakas vai torppari, sillä kumpaakin nimitystä on käytetty vuorotellen.

2. MMA henkik. 1870 - 1920; KMMK Sonkaj. 16:131- (tilanjakokartta).

3. MMA henkik. 1870 - 1920; KMMK Sonkaj. maarekisteri; Paikannimikeräelmä.

Kauppilanrannalla (Sukeva 5) ja Sukevanmäellä (Sukeva 6) oli varsin vähän pienasutusta ilmeisesti siksi, että siellä oli taloja viljelyskelpoisen maan määrään verrattuna tiheämmässä kuin Sukevanjärven itäpuolella. Nykyisen Hietaniemen luona oli kuitenkin Röhöläksi kutsuttu mäkitupa, jonka pitkäaikaissimpia asukkaita oli Oskari Hatunen. Mikko Kuokkasen mökki oli puolestaan Puutteen erillispalstalla Kauppilanrannan eteläpäässä. Sukevanmäen harvoista mökeistä voidaan varmimmin paikantaa nykyinen Nurkkala, jonka perusti Niilo Moilanen aivan 1900-luvun alussa.¹

Niemi (Sukeva 7) sijaitsee Komulan, Uudentalon, Harjun ja Tenetin tavoin Sukevan keskustassa, mutta sen pihapalstalla eli itse Sukevanniemellä ei tiedetä olleen mökkiläisasutusta. Sen sijaan Tenetinvirran eteläpuolella mökkejä oli useita. Niistä todennäköisesti vanhin oli nykyinen Kervinen (Pienitalo) Tenetinsillan korvassa. Siinä asui pitkään Matti Kauppinen, joka lunasti paikan itsenäiseksi 1920-luvun alussa. Torpan näyttää perustaneen Reittu Jääskeläinen jo 1800-luvun puolivälissä (ks. s.109), ja joka tapauksessa Kauppinen ei ollut sen ensimmäinen asukas. Kallion paikalla toisella puolen Kajaanintietä oli myös mökki viimeistään 1900-luvun alusta saakka. Kalliolta Sukevan eteläiselle tasoristeykselle päin oli vielä kaksi muuta mökkiä, joista toisessa asui Emil Flygare. Tasoristeyksen takana oli viides, Joonalaksi kutsuttu mökki, jossa asui Komulaisia ja sitten Nikkarisia.²

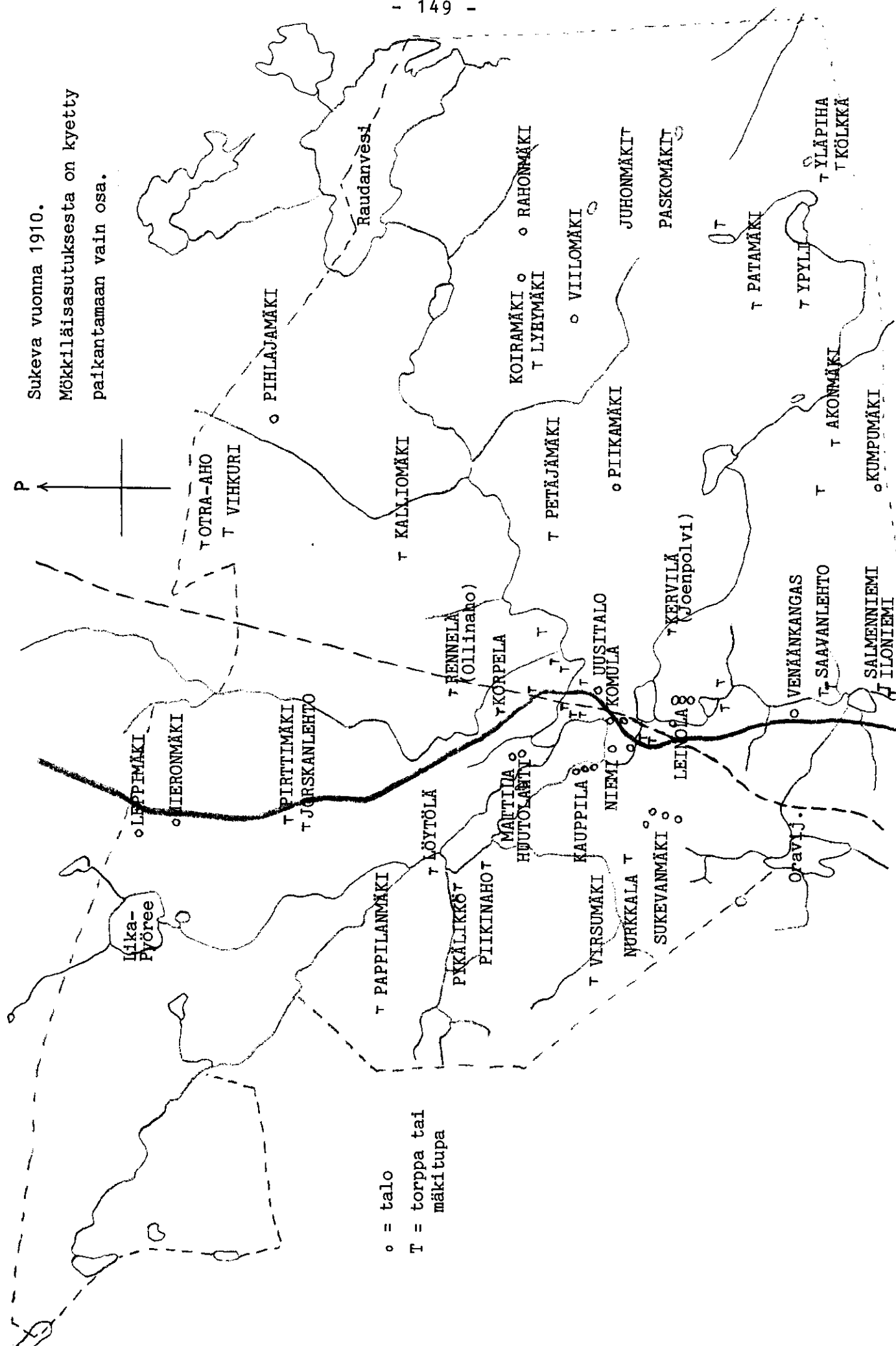
Lapinkylän Mattilan maalla (Sukeva 7) oli muutama mäkitupa, joista voidaan varmimmin paikantaa Aku Partasen 1910-luvun puolivälissä perustama Syrjälä. Myllymäen (Sukeva 7) mökeistä parhaiten tunnettu on Lautala, joka oli Sukevan ensimmäisiä lautarakenteisia asumuksia. Oravijärvellä päin aivan erillään

1. MMA henkik. 1870 - 1920; Paikannimikeräelmä.

2. MMA henkik. 1870 - 1920; KMMK Sonkaj. maarekisteri; KMMK Sonkaj. 16:31- (tilanjakokartta); Paikannimikeräelmä.

T PAPPILANMÄKI

4

muusta asutuksesta oli Tahvo Hirvosen mäkitupa. Hirvonen oli Mattilan mökkiläinen, ja hän näyttää tulleen asumaan tälle sittemmin Hirvosenahoksi kutsutulle paikalle 1910-luvun lopulla.¹

Lapinkylän Leinolalla (Sukeva 8) oli kaksi pitkäikäistä torppaa, Lahnaniemi ja Salmenniemi. Matkusjoen Lahnakosken luona olleen Lahnaniemen perusti Taavetti Halonen noin vuonna 1880. Hänen jälkeensä siinä asui Eerikka Ruotsalainen. Ruotsalaisten muutettua 1920-luvulla Sukevanmäelle paikka on ollut autiona. Ala-Venäjänjärven niemessä oleva Salmenniemi on muutamia vuosia nuorempi kuin Lahnaniemi. Sen ensimmäinen asukas oli Taavetti Huttunen. Noin vuodesta 1910 asti paikalla on asunut Halosia, ja torppa itsenäistyi vuonna 1930.

Leinolan maalla oli muitakin mökkejä. Matkusjoen Myllykosken luona olevalla Räättälinaholla kerrotaan asuneen räättälin, mutta paikannimihaastatteluissa kukaan ei muistanut tämän nimeä. Sittemmin on käynyt ilmi, että kyseinen räättäli on ehkä ollut Lassi Partanen, joka oli Leinolan mökkiläisenä 1890-luvulla. Ylä-Venäjänjärven Saavanniemessä on ollut myös mökki. Sen asukkaista ei ole säilynyt minkäänlaista perimätietoa, ja paikka lieneekin autioitunut jo 1800-luvun puolella.²

Lapinkylän Partalalla (Sukeva 8) oli 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alussa vain yksi torppa. Tämän Mättääläksi kutsutun mökin perusti Lahnalammen etelärannalle edellämainittu Taavetti Huttunen 1870-luvun jälkipuoliskolla, ja myöhemmin siinä asui Halosia ja Komulaisia. Torppa autioitui 1910-luvun lopulla.³

1. MMA henkik. 1920; Paikannimikeräelmä; KMMK Sonkaj. maarekisteri.

2. MMA henkik. 1870 - 1920; KMMK Sonkaj. maarekisteri; KMMK Sonkaj. 16:10- (tilanjakokartta); Paikannimikeräelmä.

3. MMA henkik. 1870 - 1920; Paikannimikeräelmä.

Edellä on jo mainittu, että Raudanjoen maantiesillan pohjoispuolelle syntyi 1910-luvulla mökkikylä, jota alettiin kutsua Kannakseksi. Alue oli Huutolahden talon (Sukeva 9) maata, ja sen tuntumassa oli ollut jo 1800-luvun alkupuolelta asti Simolan torppa (ks. s.105). Vaikka itse Kannaksella-kin oli asutusta jo 1800-luvun puolella, mökkikylän kasvu käynnistyi varsinaisesti vasta vuoden 1910 paikkeilla.

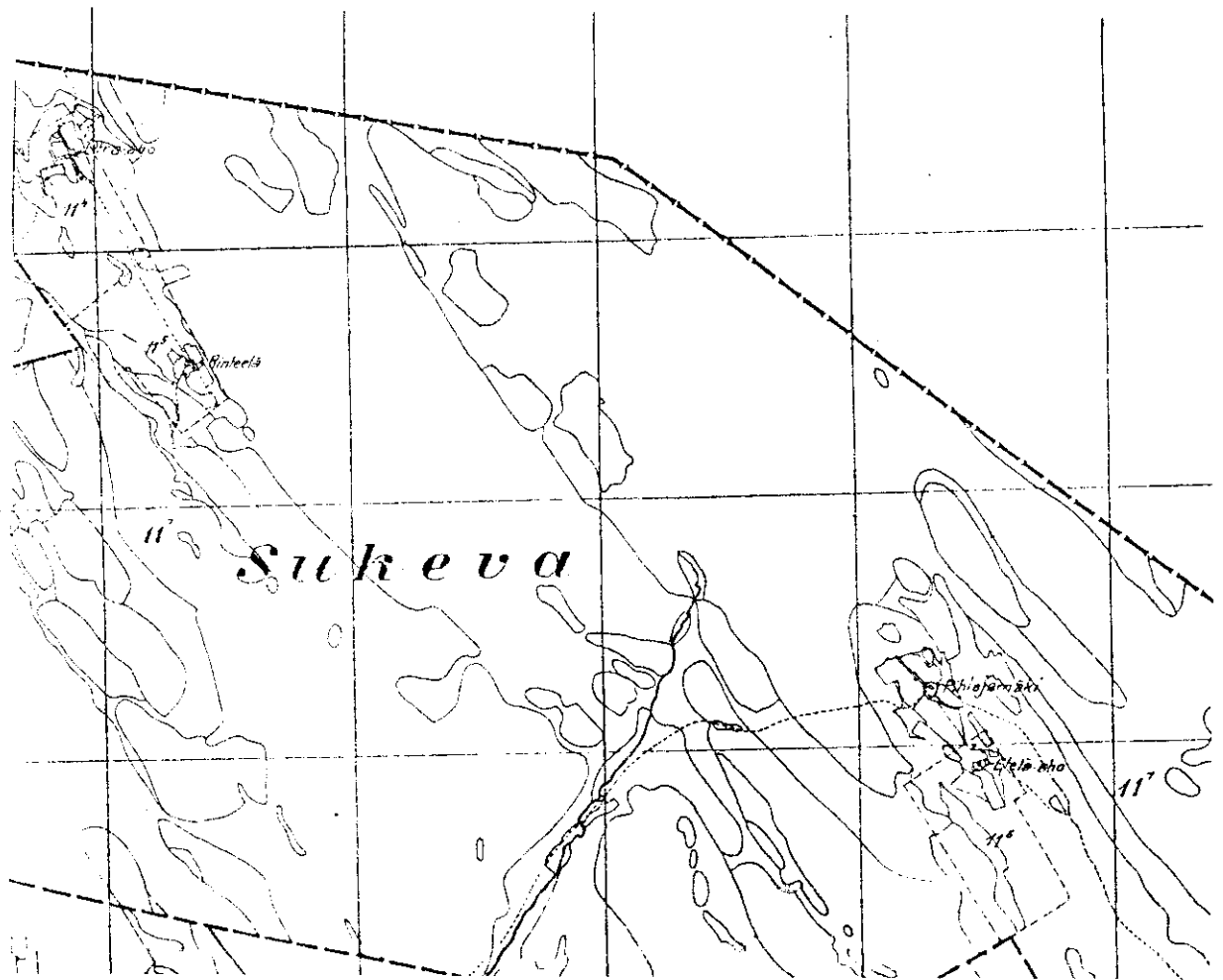
Monet Kannaksen mökeistä olivat hyvin lyhytikäisiä. Tästä voidaan tehdä kaksi johtopäätöstä. Ensinnäkin vain vuoden tai kaksi käytössä olleet mökit eivät voineet olla rakenteeltaan muuta kuin tilapäisasumuksia. Toiseksi asukkaiden nopea vaihtuminen tuntuu viittaavan siihen, että osa kannakselaisista-kin oli Sukevan sahan työmiehiä. Huutolahden muilla taloilla oli vähän mökkiläisiä. Teodor Flygare oli Autioniemen mäkitypalainen ja asui Haukiniemellä Huutolahdenrannan pohjoispäässä. Pekka Väisäsen mökki oli puolestaan Väliahon maalla.¹

Pihlajamäki (Sukeva 11) joutui 1900-luvun alussa Gutzeitin omistukseen, ja sen pääpaikalla asui yhtiön lampuoti, viimeksi Antti Nenola. Pihlajamäen maalla oli lisäksi kolme torppaa, Eteläaho, Otraho ja Vihkuri (Rinteelä). Ne itsenäistyivät 1930-luvulla.²

Sukevan itälaidalla Juhonmäessä oli kaksi Honkamäen talon (Haapajärven sydänmaa 2) mökkiä. Niistä vanhemman, Juhonmäen torpan, perusti Pekka Halonen 1870- ja 1880-luvun vaihteessa. Paavo Kananen tuli Paskomäkeen parikymmentä vuotta myöhemmin. Nämäkin mökit ovat sittemmin itsenäistyneet, ja niistä Juhonmäessä asutaan yhä. Kolkka ja Natula olivat puolestaan Koira-

1. MMA henkik. 1870 - 1920; Paikannimikeräelmä; Kirjeet: Paavo Partanen, Urho Komulainen, Arttu Komulainen.

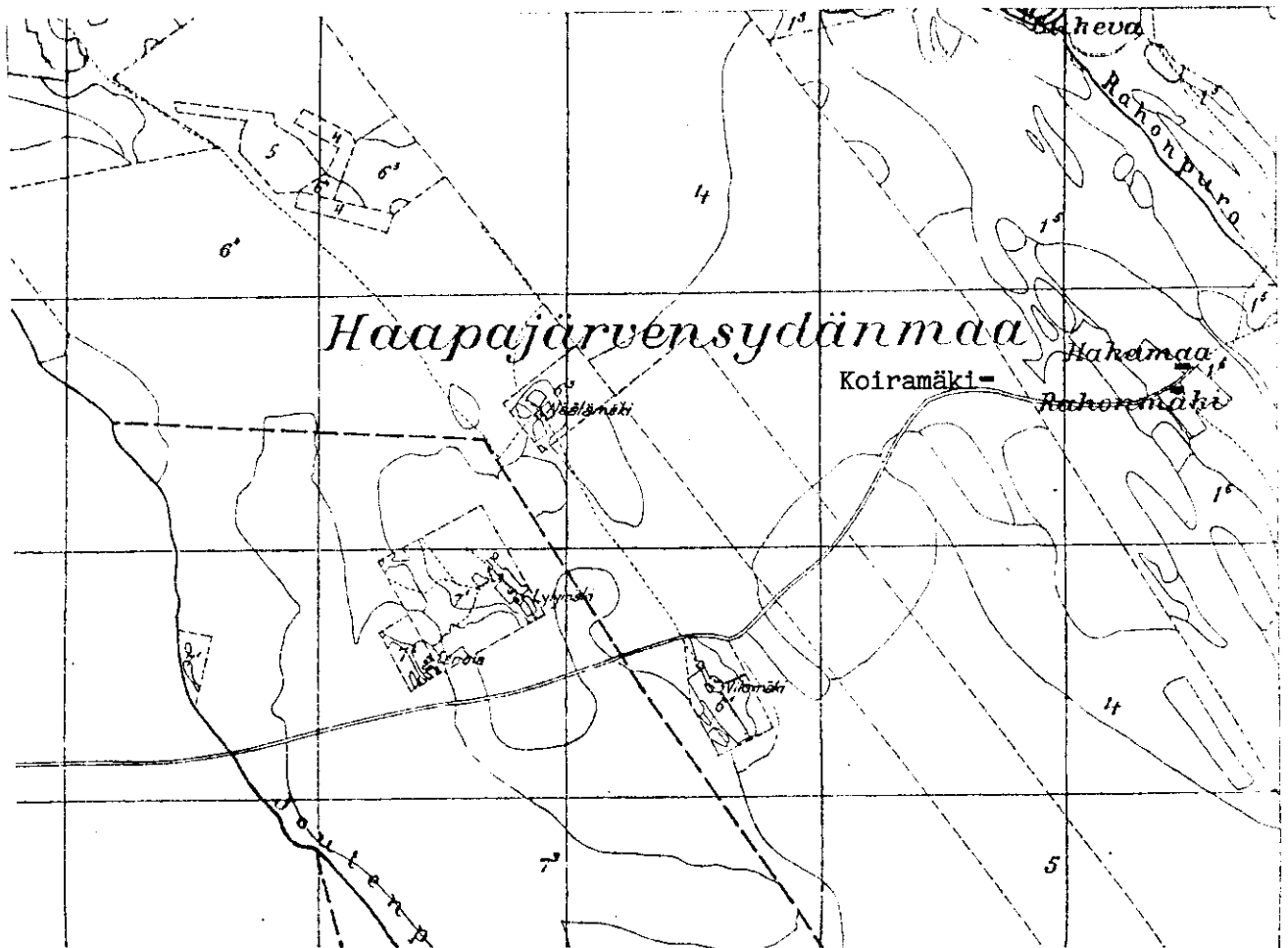
2. MMA henkik. 1870 - 1920; KMMK Sonkaj. maarekisteri; Kirjeet: Hilma Vatanen; Paikannimikeräelmä.

Pihlajamäen talon entisiä torppia: Otraho, Rinteelä (ent. Vihkuri) ja Eteläaho, jotka itsenäistyivät vuonna 1934. Pihlajamäen pääpaikalla asui Gutzeit-yhtiön lampuoti. (KKTK Sonkaj. pitäjänkartta.)

mäen (Haapajärven sydänmaa 4) mökkejä. Edellinen sijaitsi Kolkänmäessä entisen Alatalon paikalla (ks. s.154) ja jälkimmäinen Koiramäen länsirinteellä. Molemmat itsenäistyivät vuonna 1934.

Kolkänmäessä oli Viilomäen (Haapajärven sydänmaa 5) puolella toinenkin mökki. Sitä kutsuttiin Yläpihaksi, ja siinä asui 1900-luvun alussa Hynysiä. Paikka jäi sittemmin autioksi. Viilomäkeläisillä oli mökkiläisiä myös Näätämässä ja Saramässä. Viimeksimainitut torpat itsenäistyivät vuonna 1934.

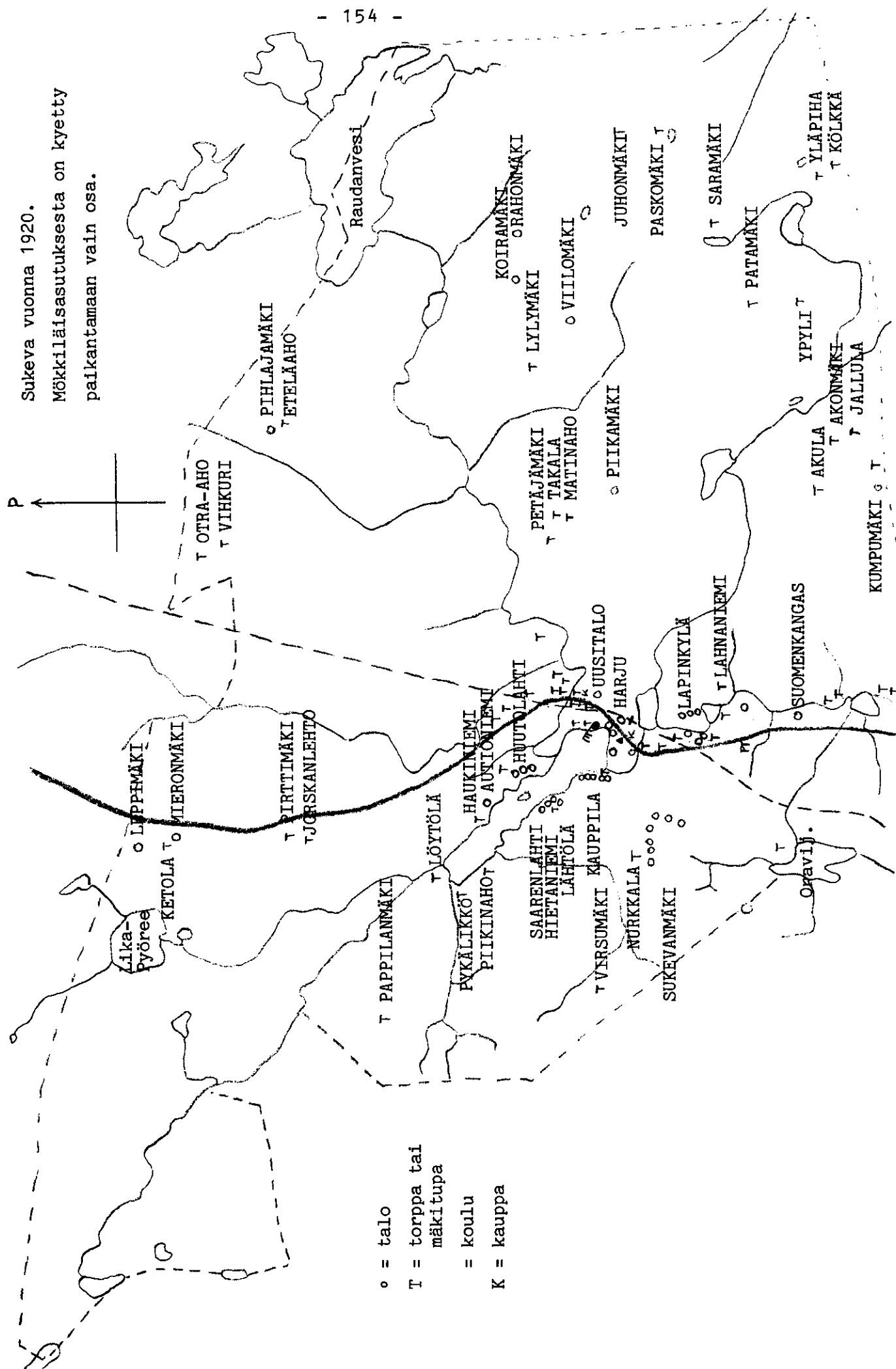

Näätämäki oli Viilomäen torppa; Lylmäki sen sijaan oli Löytölänmäen Partalan maalla. Molemmat torpat lienee perustettu aivan 1900-luvun alussa. (KKTK Sonkaj. pitäjänkartta.)

Akonmäessä oli Löytölänmäen talon (Toivakko 2) torppa jo 1800-luvun puolivälissä. Siinä asui ensin Mähösiä ja sitten Karppisia. Jalmari Kauppinen perusti 1910-luvulla Akonmäen luo Jallulaksi kutsutun mökin. Nämä kumpikin itsenäistyivät vuonna 1924. Myös Löytölänmäen Partalan (Toivakko 7) maalla oli kolme mökkiä, Patamäki, Lylmäki ja Ypyli. Näistä Ypyli perustettiin noin vuonna 1910 ja muut kaksi ilmeisesti jonkin verran aikaisemmin.¹

1. MMA henkik. 1870 - 1920; KMMK Sonkaj. maarekisteri; Paikannimikeräelmä.

Sukeva vuonna 1920.
Mökkiläisasutuksesta on kyetty
paikantamaan vain osa.

Sukevan talojen mökkiläiset vuosina 1870 - 1920 maakirjanumeroittain

Maakirja- kylä	N:o	Asui n. vuosina	Asukkaan nimi ja vuokra- suhteen laatu (L, T, M)	Huomautuksia (asuinpaikka ym.)
Sukeva	1	1879-1893	Heikki Kauppinen M	Kom
	1	1886	Akseli Lohtaja M	Uud
	1	1890-1893	Mikko Hiljanen M	Kom
	1	1890-1891	Akseli Lohtaja M	Kom
	1	1891-	Juho Kauppinen M	Kom Raudanniemi
	1	1892-	Lassi Kauppinen M	Kom Kalevanniemi
	1	1898-1907 1907-1916 1920	Ville Lohtaja M Juho Leinonen M Topi Leinonen M	Kom Raudanjoki
	1	1905-	Ales Moilanen M	Uud Sillankorva
	1	1905	Juho Tarvainen M	Uud
	1	1907-	Ville Komulainen M	Uud
	1	1907-1915	Taneli Kauhanen M	Uud
	1	1907	Paavo Eskelinen M	Uud
	1	1912-1915	Kalle Nieminen M	Kom
	1	1912-1920	Taavetti Huttunen M	Kom
	1	1914-	Eero Kaikkonen M	Kom
	1	1915-1916	Pekka Kinnunen M	Uud
	1	1915-1920	Jooseppi Ryytty M	Uud
	1	1916-	Juho Tiitinen M	Uud Tiitilä
	1	1916-1920	Juho Petter Laukkanen M	Uud
	1	1918-	August Kuronen M	Uud
	1	1918-	Pekka Ronkainen M	Uud
	1	1920	Taavetti Vehviläinen M	Kom
	1	1920-	Eero Pikkarainen M	Uud Kukka-aho
	1	1920-	Heikki Ollikainen M	Uud Ollikkala
	1	1920	Antti Juutinen M	Uud

L = lampuoti, T = torppari, M = mäkitupalainen, Kom = Komulan, Uud = Uuden-
talon.

Maakirja- kylä	N:o	Asui n. vuosina	Asukkaan nimi ja vuokra- suhteen laatu (L, T, M)	Huomautuksia (asuinpaikka ym.)
Sukeva	2	1877-1883	Lassi Komulainen L	Piikamäki?
	2	1890-1899	Antti Pellikka M, 1895- T	Piikamäki?
	2 §	1897-	Lassi Eskelinen M	Petäjämäki
	2 §	1915-	Paavo Heiskanen M	Takala
	2 §	1918-	Ananias Kauhanen M	Matinaho
	2	1920	Samuli Komulaisen leski Heta M	Pennelä? Toinenpiha?
	3	1899-1903	Taavetti Komulainen L	Kar
	3	1899-1905	Pekka Sirviö M	Kar
	3	1907	Ville Lohtaja M	Ten
	3	1912	Jopi Kauppinen M	Ten
	3	1915	Israel Hujanen M	Ten
	3	1915	Taneli Kauhanen M	Ten
	4	1870-1873	Hermann Mähönen T	
	4	1877-1879	Juho Heikkinen M	
	4	1881	Lassi Eskelinen M	Akula (Lähdemäki)
		1893-1907	Juho Heikki Korhonen M	
		1912-	Aku Flygare M	
	4	1885	Juho Mulari T	
	4	1893-1907	Tuomas Hynynen T	
	4	1899	Antti Härkönen T	
	4	1905-1910	Jooseppi Makkosen leski Liisa T	
	4	1910-	Risto Hynynen L	Kumpumäki
	4	1910-	Oskari Eskelinen T	Iloniemi
	4	1912-	Petter Hynynen T	Laurila
	5	1891-1901	Niilo Moilanen M	Kau
	5	1891-1895	Ville Lohtaja M	Huu
	5	1901	Pekka Halonen M	Kau

L = lampuoti, T = torppari, M = mäkitupalainen, Huu = Huuskon, Kau = Kaup-
pilan, Kar = Karjalan (Harjun sivutilan), Ten = Tenetin.

Maakirja- kylä	N:o	Asui n. vuosina	Asukkaan nimi ja vuokra- suhteen laatu (L, T, M)	Huomautuksia (asuinpaikka ym.)
Sukeva	5	1903-1905	Antti Halonen M	Loh
	5	1912	Anna Oikarinen M	Hie Röhölä
		1916-	Oskari Hatunen M	
	5	1916-	Tuomas Hynynen M	Hie
	5	1916-	Mikko Kuokkanen M	Puu Alajoki
	5	1916-	Teodor Niskanen M	Läh
	6	1886-1900	Juho Kerman M	Van
	6	1890-1893	Antti Leinonen M	Van
	6	1901-1907	Sylvi Ruotsalainen L	Vanhapiha
		1907-	Aku Kauppisen leski Maria L	
	6	1907-	Niilo Moilanen M	Mäe Nurkkala
	6	1918-	Paavo Ruotsalainen M	Tuo
	7	1855-1888	Reittu Jääskeläinen T	Nie Pienitalo?
		1891-1901	Matti Kauppinen M	Nie Pienitalo?
		1905-	Matti Kauppinen M, 1909- T	Nie Pienitalo
	7	1886-1899	Jopi Kauppinen M	Mat
	7	1891-	Juho Vinberg M	Nie
	7	1905-	Taavetti Halonen L	Myl
	7	1903	Matti Kauppinen L	Mat
	7	1907	Anton Granberg T	Nie
	7	1909-	Akseli Lohtaja M	Nie
	7	1910-	Emil Flygare M	Nie Tuomela
	7	1912	Juho Nikkarinen M	Myl
	7	1916-	Aku Partanen M	Mat Syrjälä
	7	1916-1918	Pekka Kvist M	Myl
	7	1916-	Aku Komulainen M	Nie
	7	1920	Tahvo Hirvonen M	Mat Hirvosenaho

L = lampuoti, T = torppari, M = mäkitupalainen, Hie = Hietaniemen, Loh = Lohtajan, Läh = Lähtölän, Mat = Lapinkylän Mattilan, Myl = Myllyn, Mäe = Mäenpään, Nie = Niemen, Puu = Puutteen, Tuo = Tuorilaisen, Van = Vanhapihan.

Maakirja- kylä	N:o	Asui n. vuosina	Asukkaan nimi ja vuokra- suhteen laatu (L, T, M)	Huomautuksia (asuinpaikka ym.)
Sukeva	8	1870	Petter Sirviö L	Suomenkangas (ent. Venäänkangas)
	8	1877-1890 1890-1905 1905 1909-1915 1915-1920	Taavetti Huttunen T Heikki Halonen M, 1903- T Akseli Lohtaja T Joonas Komulainen T Juho Komulainen T	Par Mättäälä
	8	1881-1905 1905-	Taavetti Halonen M, 1901- T Eero Ruotsalainen T	Lei Lahnaniemi
	8 §	1890-1909 1909-	Taavetti Huttunen T Taavetti Halonen T	Lei Salmenniemi
	8	1890-1895	Lassi Partanen M	Lei Räätälinaho?
	8	1918-	Eero Hatunen M	Suo
	9	1893-1905	Taavetti Komulaisen leski Tiina Hyvärinen M	Mat?
	9	1909-	Aleksanteri Tarnanen M	Huu Kolmikulma
	9	1912-	Juho Kerman M	Huu
	9	1912-1918 1918-	Pekka Vatanen M Taavetti Kauppisen leski Vappu M	Huu Aatunaho
	9	1912-	Janne Kerman M	Huu
	9	1916-	Pekka Väisänen M	Väl Väisäsenmökki
	9	1916-	Aku Puustinen M	Huu
	9	1916-	Juho Ryhänen M	Huu
	9	1916-	Eljas Lohtaja M	Huu
	9 §	1918-	Teodor Flygare M	Aut Haukiniemi
	9	1918-	Simo Nikkarinen M	Huu
	9	1918-	Olli Hartikainen M	Huu
	9 §	1918-	Esko Halonen M	Huu Eskola
	9	1920	Aku Kervinen M	Huu

L = lampuoti, T = torppari, M = mäkitupalainen, Aut = Autioniemen, Huu = Huutolahden, Lei = Leinolan, Mat = Huutolahden Mattilan, Par = Partalan, Suo = Suomenkankaan, Väl = Väliahon, § = sittemmin itsenäistynyt.

Maakirja- kylä	N:o	Asui n. vuosina	Asukkaan nimi ja vuokra- suhteen laatu (L, T, M)	Huomautuksia (asuinpaikka ym.)
Sukeva	9	1915-	Lassi Rönkkö M	Huu Simola
	10	1920	Pekka Kinnunen M	Ketola?
	11	1879	Antti Vimpari T	
	11	1881-	Pentti Vimpari M	
	11	1890-1903	Juho Väyrynen T	
	11	1899-1912	Hermann Nikkeri M	
	11	1905-1912	Aku Flygare T	
	11 §	1905-	Kaapro Puranen T	Vihkuri (Rinteelä)
	11 §	1905-	Kalle Vimpari T	Otra-aho
	11 §	1905	Otto Vimpari L	Pihlajamäki?
		1907-1909	Paavo Kettunen L	Pihlajamäki?
		1909-	Antti Nenola L	Pihlajamäki
	11 §	1912-	Jeremias Junkkarinen T	Eteläaho
Haapaj. sydänmaa	2 §	1881-1899	Pekka Halonen T	Juhonmäki
		1899-1916	Esko Halonen T	
	2 §	1897-	Paavo Kananen M	Paskomäki (Uudis- piha)
	2	1916-1918	Taavetti Rönkkö T	
	4	1879-1883	Nuuti Kakkisen leski Anna Kotilainen M	
		1883-1893	Juho Kakkinen M	
	4 §	1895-1901	Kusti Komulainen M	Kölkkä?
		1901-1905	Antti Lämsä M	Kölkkä?
		1905-	Reittu Kärkkäinen T	Kölkkä
	4 §	1918-	Tuomas Hynynen M	Natula
	5	1879-1891	Juho Heikki Vimpari M, 1885- T	
	5	1890-1903	Kalle Vimpari M	
	5	1893-1895	Taavetti Kauppinen M	
	5	1897	Taavetti Komulainen M	
	5	1897-1905	Aatu Niiranen M	

L = lampuoti, T = torppari, M = mäkitupalainen, Huu = Huutolahden, § =
sittemmin itsenäistynyt.

Maakirja- kylä	N:o	Asui n. vuosina	Asukkaan nimi ja vuokra- suhteen laatu (L, T, M)	Huomautuksia (asuinpaikka ym.)
Haapaj. sydänmaa	5	1903-1920 1920-	Juho Hynynen T Teodor Hynynen T	Kölkän Yläpiha
	5	1905-1907	Juho Heiskanen T	
	5	1905-1907	Otto Heiskanen T	
	5	1909-1912 1914-1920	Kalle Komulainen T Lassi Komulainen T	
	6	1893	Juho Hynynen M	
	6	1899-1901	Ananias Eskelinen T	
	6	1905-1912	Lauri Korhonen T	
	6	1914-	Niko Rönkkö T	
Toivakko	2 §	1854-1884 1884-	Antti Mähönen T Ananias Karppinen T	Akonmäki
	2 §	1920-	Jalmari Kauppinen M	Jallula (Kauppila)
	7 §	1877-1888 1888-1900 1900-	Antti Oikarinen T Juho Juutinen T Juho Komulainen T	Patamäki
	7 §	1897-1903 1903-	Lassi Juho Komulainen M Ananias Komulainen M	Lylymäki
	7 §	1910-	Otto Heiskanen M	Ypyli

L = lampuoti, T = torppari, M = mäkitupalainen, § = sittemmin itsenäistynyt.

Taulukko perustuu asuinpaikkojen osalta paikannimikeräelmään ja maarekisteriin ja muilta osin pääasiassa henkikirjoihin. Asuinvuodet ovat enimmäkseen vain suuntaa-antavia, sillä henkikirjoja ei ole voitu käydä läpi vuosi vuodelta. Näyttää myös siltä, että vapaavuosia (vapautusta vuokranmaksusta) nauttineet uudet mökkiläiset on merkitty henkikirjoihin loisiksi. Eräissä tapauksissa tämä on voitu ottaa huomioon taulukkoa laadittaessa. Myöhemmin itsenäistyneiksi on merkitty vain ne torpat ja mäkituvat, jotka mökkiläinen sai lunastaa itselleen.

6.2.2.2. Kruunun mökkiläiset

Talojen ja puutavarayhtiöiden mökkiläisten lisäksi Sukevala oli myös valtion torppareita ja mäkitupalaisia. Nämä eivät olleet vähäpätöinen väestöryhmä, sillä heitä oli esimerkiksi vuonna 1909 lähes kolmannes kylän kaikista mökkiläisistä (ks. tarkemmin s. 142)¹.

Sukevan valtiontorpista vanhin oli Mieronmäen eteläpuolella sijaitseva Pirttimäki, joka on 1900-luvun alusta peräisin olevan tiedon mukaan perustettu vuonna 1805. Kruunu ei vaikuttanut Pirttimäen ja sitä hieman nuoremman Kukkopuron torpan perustamiseen mitenkään; nämä tienoothan kuuluivat sitä paitsi 1800-luvun alussa vielä Pihlajamäen maakirjatalon tiluksiin. Ne joutuivat valtion omistukseen vasta isossajaossa 1840-luvulla.

Pirttimäki ja Kukkopuro määrättiin virallisesti metsänvartijantorpiksi 6.11.1861, mutta kummassakin asui kyllä metsänvartija jo 1850-luvun puolella. Ne muutettiin tavallisiksi metsätorpiksi 23.4.1913 niiden haltijoiden luovuttua metsänvartijan tehtävistä. Pirttimäki itsenäistyi vuonna 1934, ja siinä asuu viimeistä metsänvartijasukua vieläkin. Kukkopuro pysyi ainakin käytännössä torpparin hallinnassa 1930-luvun alkuun asti, vaikka sen vuokraoikeus myytiin Sukevan varavankilalle vuonna 1927. Torpan itsenäistämiseen ei suostuttu, sillä laajeneva vankila tarvitsi alueen omaan käyttöönsä.²

Metsänvartijantorppien lisäksi Sukevan kruununpuistoon perustettiin vuosina 1886 - 1908 kaikkiaan kolmetoista ns. valtionmetsätorppaa. Ne olivat seuraavat:

1. MMA henkik. 1910.

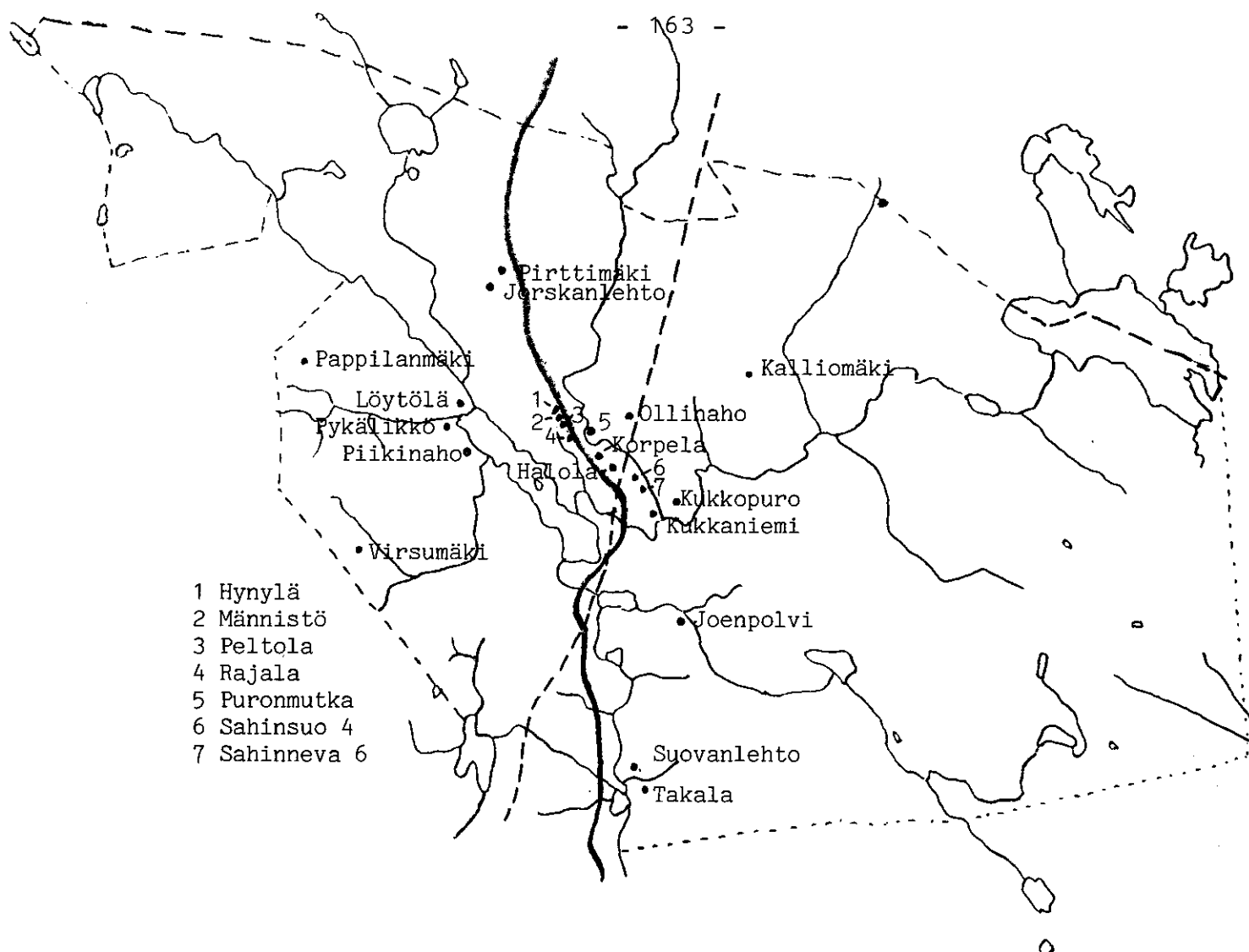
2. VA Metsäh. Ej 2; VA RK 1851 - 1860: 2229; VA henkik. 1860: Sukeva; KMMK Sonkaj. maarekisteri: Sukeva 46; VA Metsäh. Em 11; Paikannimikeräelmä.

Sukevan valtionmetsätorpat

Torpan nimi	Torppa perustettu	Vuokra alk. litraa		Torpan haltija(t) vuoteen 1920 asti	Torppa its.
Joenspolvi	17. 9.1906	1916	150	Juho Kervinen	1935
Jorskanlehto	8. 1.1889	1900	150	Tahvo Rönkkö Antti Pellikka Heikki Kaikkonen	1937
Kalliomäki	20. 4.1906	1916	170	Taavetti Kauppinen SVHH	-
Korpela	31. 7.1908	1916	155	Juho Väisänen	1935
Kukkaniemi	30.10.1905	1916	400	Juho Tarvainen	1935
Kukkopuro*	23. 4.1913	1914	396	Paavo Nikkarinen	-
Löytölä	21. 3.1905	1916	190	Jaakko Kemppainen	1935
Ollinaho	27.11.1904	1916	180	Renne Moilanen	1935
Pappilanmäki	8.10.1895	1905	65 130	Markus Kakkinen Leander Kakkinen	1938
Piikinaho	7. 1.1886	1905	82,4	Pekka Leinonen Paavo Kettunen	1934
Pirttimäki*	23. 4.1913	1914	585	Heikki Hatunen Taavetti Hatunen	1934
Pykälikkö	17. 6.1905	1916	160	Eljas Mulari Otto Halonen	1935
Suovanlehto	13.10.1888	1901	160	Lassi Mulari Aukusti Kauppinen	1935
Takala	5. 3.1906	1916	180	Taavetti Komulainen	1935
Virsumäki	6. 9.1894	1905 1909	72 144	Lassi Mulari	1934

Vuokra alk. = vuokra alkaen; Vuokra litraa = vuokra x litraa jyvää (ks. tarkemmin s. 166; Torppa its. = torppa itsenäistynyt; * = entinen metsänvartijantorppa (perustamisaika = päivämäärä, jolloin muutettu metsätorpaksi); SVHH = Suomen Vankeinhoitohallitus.

Näistä Joenspolvi sijaitsi Akonjokivarressa, Jorskanlehto jonkin matkaa Pirttimäestä etelään, Kalliomäki nykyisen keskusvankilan ns. päälaitoksen paikalla, Korpela nykyisellä Uudellakylällä, Kukkaniemi lähellä Kukkopuron suuta, Löytölä, Piikinaho ja Pykälikkö Järvenpäässä, Pappilanmäki Järvenpäästä luoteeseen,

Sukevan valtiorporpat ja -mäkituvat

Suovanlehto ja Takala Matkusjokivarressa ja Virsumäki Sukevanmäeltä luoteeseen. Kalliomäen torppa jäi sittemmin vankilan alueelle ja lakkautui Kukkopuron tavoin. Kaikki muut itsenäistyivät 1930-luvulla.¹

1. VA Metsäh. Bi 1; KMMK Sonkaj. maarekisteri: Sukeva; Paikannimikeräelmä. - Suovanlehto lienee ns. kirjuriinetyologia Saavanlehdosta, joka on paikan kansanomainen nimi (vrt. Saavankoski, Saavanniemi, jotka ovat läheisiä vesistöpaikkoja). Jorskanlehto tunnetaan Sukevalla nimellä Jorska, ja Joenpolvea on kutsuttu varsinkin aikaisemmin Kerviläksi. Ollinahon kansanomainen nimi on Rennelä. - Jaottelu torppiin ja mäkituoppiin perustuu tässä metsähallituksen omiin asiakirjoihin, ja se poikkeaa melkoisesti henkikirjoissa käytetystä luokittelusta.

Edellämainittujen torppien lisäksi Sukevan kruununpuistossa oli yhdeksän mäkitupaa eli metsähallituksen terminologian mukaan asuntotilaa. Ne olivat seuraavat:

Mäkituvan nimi	Mäkitupa perustettu	Vuokra alkaen markkaa		Mäkituvan haltija(t) vuoteen 1920 asti	Mäkitupa its.
Halola	8.12.1914	1918	35:00	Taavetti Halonen	1935
Hynylä	4.12.1917	1920	14:80	Aleksi Hynynen	1935
Lapinsalo		1919	10:50	Juho Nissinen	-
Männistö	21. 8.1917	1920	11:50	Eemil Tervo Pekka Kaarakainen	1935
Peltola	21. 8.1917	1920	12:00	Kalle Koskelo Jooseppi Linnanniemi Juho Vatanen	1935
Puronmutka	24. 2.1917	1920	21:50	Gabriel Tarnanen	1935
Rajala	4.12.1917	1920	19:52	Aukusti Kervinen Ilmari Kauppinen	1935
Sahinneva 6	17. 1.1916	1919	22:20	Juho Kerman	1948
Sahinsuo 4	28. 5.1915	1918	14:75	Gabriel Tarnanen Juho Kiiskinen	1951

Päinvastoin kuin torpat, jotka sijaitsivat hajallaan pitkin kruununpuistoa, pääosa mäkituvista perustettiin nykyiselle Kukkopuron alueelle. Vain Lapinsalo ja Halola olivat muista selvästi erillään: ensinmainittu Matkusjokivarressa päin ja jälkimmäinen Kannaksen luoteispuolella lähellä nykyistä Uutakylää.

Lapinsalon asuntotila lakkautettiin jo 1920-luvun alussa, eikä sinne ilmeisesti ehditty rakentaa mitään. Rajala ja Peltola yhdistettiin tiloja itsenäistettäessä Peltola-nimiseksi tilaksi, sillä niillä oli tuolloin sama vuokraaja. Sahinneva ja Sahinsuo itsenäistettiin vasta toisen maailmansodan jälkeen, kaikki muut jo 1930-luvulla. Sahinnevan itsenäistyminen yritet-

tiin estää sillä perusteella, että tilalla ei ollut koko vuokra-aikana asuttu, vaikka sopimus sitä nimenomaan edellytti. Valitus tuli kuitenkin käsittelyyn liian myöhään.¹

6.2.3. Vuokrasopimukset

Suurin osa Sukevan mökkiläisten vuokrasopimuksista näyttää olleen suullisia, eikä niiden sisällöstä ole jäänyt jälkipolville juuri minkäänlaista kuvaa.² Poikkeus kuitenkin vahvistaa tässäkin tapauksessa säännön. Ostaessaan Komulan talon (Sukeva 1) 1910-luvun alussa valtio sai sen mukana myös mökkiläisiä. Ainakin kolmella näistä oli kirjalliset sopimukset, joista on jäljennökset metsähallituksen asiakirjakokoelmissa valtionarkistossa. Koska tuntuu todennäköiseltä, että kontrahdit on tehty paikkakunnan yleisen tavan mukaan, niitä kannattaa tarkastella hieman lähemmin.

Vanhin sopimuksista on Raudanniemen mökin kontrahti. Se on laadittu joulukuussa 1891, ja sen oli määrä olla voimassa 25 vuotta. Mökkiläinen velvoitettiin siinä raivaamaan peltoa vuosittain kolme kapanalaa (noin 4,6 aaria) ja niittyä kolme ruonala. Peltoa sai tehdä mökin ympärille. Valmista niittyä oli latoala Raudanjokivarressa Saukkosuvannon luona; lisäksi mökkiläinen sai tehdä heinää Petäjäpurolta yhdeksänä kesänä. Ensinmainittuun paikkaan oli lupa raivata niittyä enemmänkin. Muta- ja savea mökkiläinen sai ottaa tarpeen mukaan lähiseudun muta- ja savipaikoista. Rakennus- ja polttopuuta oli Kajaanintien itäpuolella, mutta polttopuun otto lehto- ja halmemailta oli kiellettyä.

1. VA Metsäh. Bi 1; VA Metsäh. Em 11; KMMK Sonkaj. maarekisteri: Sukeva; Paikannimikeräelmä; MMA henkik. 1916 - 1920: Sukeva.

2. Paikannimikeräelmä; Kirjeet.

Raudanniemeläinen sai viljellä peltoa ensimmäiset kahdeksan vuotta maksutta. Seuraavina kahdeksana vuotena hänen oli suoritettava viljasta kymmenen silloista markkaa vuodessa ja viimeisinä yhdeksänä vuotena kunakin 25 markkaa. Lisäksi mökkiläisen oli tehtävä päivätöitä heinä- ja elonkorjuuaikana viikko kumpanakin. Mökkiläisen oli saatava suorittaa ne kerralla; isäntä ei siis esimerkiksi sateen sattuessa voinut lähettää taksvärkkiläistään kotiin. Mökkiläinen puolestaan sitoutui järjestämään itselleen sijaisen, ellei hän itse voinut hoitaa päivätövelvollisuuttaan.

Lopuksi sopimuksessa on lueteltu syyt, jotka saattoivat aiheuttaa sen irtisanomisen. Niitä olivat mm. velvollisuuksien laiminlyöminen ja huonomaineisten henkilöiden majoittaminen. Jos kontrahdin haltija teki mökkinsä hyväksi enemmän työtä kuin sopimus edellytti, hänelle luvattiin sopimuskauden päätyttyä korvaus ylittävistä osasta.¹

Kaikilla Sukevan valtionmökkiläisillä oli kirjalliset kontrahdit. Valtiontorppien vuokra oli määrätty jyvänä, tavallisesti puoliksi rukiina ja puoliksi ohrina (määriä ks. sivulta 162). Jyvävuokra voitiin suorittaa myös päivätöinä, jos vuokranantaja niin vaati. Siitä, miten usein näin kävi, ei ole tietoa. Sopimus velvoitti torpparin pitämään torppansa rakennukset kunnossa ja raivaamaan tietyn määrän peltoa ja niittyä. Karjanruoan, lannan, pehkujen (olkien) ja tarvepuiden vienti torpan alueelta oli kiellettyä. Torppari sai käyttää metsää omaan tarpeeseen rakennus- ja polttopuiksi vain metsänhoitajan osoittamista paikoista. Tämän lupa oli hankittava myös metsästykseen ja nuotta-, verkko-, rysä- ym. kalastukseen kruunun alueilla.

1. VA Metsäh. Hj 4. - Muut kaksi mökkiä olivat Raudanjoki ja Kalevanniemi. Jälkimmäisen vuokrasopimus on tehty tammikuussa 1892, ja se on melkein identtinen Raudanniemen kontrahdin kanssa. Raudanjoen vuokrasopimus on laadittu lokakuussa 1898. Sen kestoajaksi on määrätty 20 vuotta, ja se eroaa muista myös yksityiskohdissaan.

Jos torppari käytti luvattomasti metsää tai antoi torpan mennä rappiolle, päästi varomattomuuttaan kulovalkean irti, piti luonaan huonomaineisia ihmisiä, vaikka häntä oli siitä varoitettu, tai jos hänen havaittiin lyöneen laimin edellisessä katselmuksessa asetetut velvoitteet, kontrahti voitiin sanoa irti kesken sopimuskauden. Ellei kuitenkaan ilmennyt raskauttavia seikkoja, torpparilla oli oikeus lailliseen lähtöpäivään ja palkkioon torpassa yli kontrahdin tehdyistä töistä. Sopimus saattoi purkautua myös siksi, että torppari ei ollut ilmoittanut kruununmetsässä tapahtuneesta vahingon- teosta tai siellä syttyneestä palosta. Torpparilla oli siis valvontavelvollisuus, vaikka hän ei olisi ollutkaan metsän- vartija. Jos torppari tuomittiin törkeästä rikoksesta, hänen oli muutettava mökistä "ensitulevana puolipaastona" laillisen irtisanomisen jälkeen.

Jos torppari hoiti torppaansa hyvin ja täytti hänelle ase- tetut velvoitteet, kontrahtia voitiin sopimuskauden päätyttyä jatkaa samoin ehdoin yhtä pitkäksi ajaksi. Jos taas torppari kuoli kesken sopimuskauden, laillinen kontrahti oli tehtävä hänen leskensä tai hänen lastensa holhoojan kanssa. Torpan hallintaoikeutta ei saanut siirtää toiselle henkilölle ilman ylimetsänhoitajan lupaa.

Sukevan valtionmetsätorppien vuokra vaihteli Piikinahon 82,4 litrasta Pirttimäen 585 litraan jyviä (ks. s. 162). 1920- luvulla uusituissa kontrahdeissa vuokramäärät olivat useimmi- ten noin kaksinkertaisia 1910-luvulla sovittuihin verrattuina.

Myös valtion maalle perustetuilla mäkituvilla eli asunto- tiloilla oli kirjalliset vuokrasopimukset. Ne tehtiin 25 vuo- deksi. Asuntotilallisen oikeudellinen asema oli monessa suh- teessa heikompi kuin kruununtorpparin. Hänen oli esimerkiksi vuokra-ajan päätyttyä luovutettava palsta takaisin valtiolle ilman irtisanomista ja mitään korvausta. Jos hän halusi uusia

sopimuksen, sitä oli anottava erikseen. Silti näyttää siltä, että asuntotilallisten asema oli jonkin verran parempi kuin yksityistalojen mökkiläisten. Kun talojen maalle perustetut mäkituvat olivat monesti lyhytikäisiä, valtion asuntotilat olivat pysyvämpiä, ja niinpä ne voitiin aikanaan lunastaa itsenäisiksi yhtä lukuunottamatta.

Asuntotilojen vuokrat oli määrätty rahana ja porrastettu maanlaadun mukaan siten, että kangas- ym. paremmasta maasta oli Sukevalla maksettava 6 - 12 markkaa ja korpi-, räme- ym. huonommasta maasta 3 - 8 markkaa silloista rahaa hehtaarilta. Lapinsalon hehtaarivuokra oli pienin (6 mk paremmalta ja 3 mk huonommalta maalta) ja Hynylän ja Rajalan vuokra vastaavasti suurin (12 mk hyvältä ja 8 mk huonolta maalta).

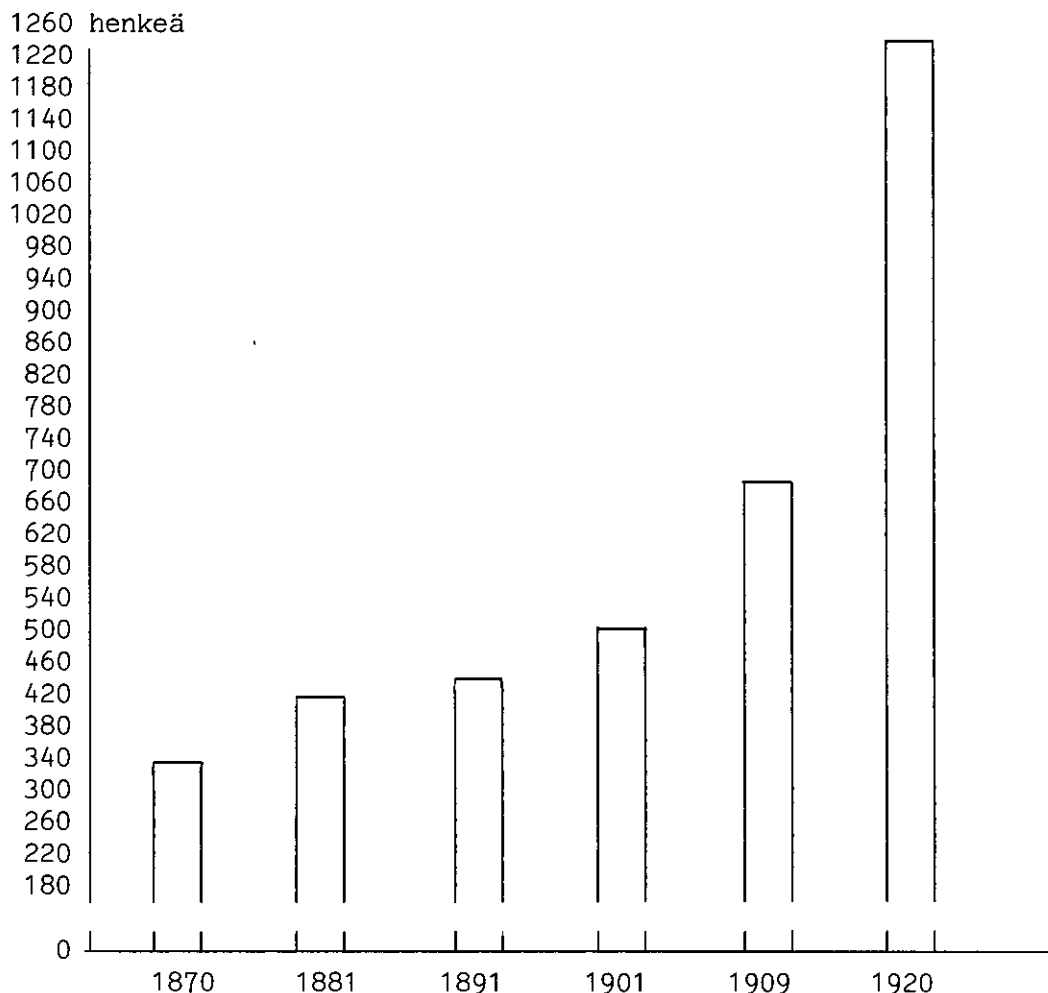
Vuokraaja velvoitettiin sopimuksessa hoitamaan maata hyvin, niin ettei varsinkaan kasvuvoimaa vähennetty uuvutusviljelyllä. Suomaan polttamiseen ja kaskeamiseen tarvittiin metsänhoitajan lupa. Asuntotilalla olevaa metsää sai käyttää vuokraan hyväksi, mutta ei myydä. Vuokraajalla ei ollut oikeutta saada puita kruununmetsästä maksutta, eikä hän saanut laiduntaa karjaansa tilan ulkopuolella. Kruununmaalla havaituista vahingoista ja vuokraajan laiminlyönneistä oli yhtä kovat määräykset kuin torppienkin vuokrasopimuksissa.¹

6.3. Väkiluvun kehitys suurten nälkävuosien jälkeen

Sukevan väkiluku moninkertaistui viimeisten viiden tässä tutkielmassa kuvattavan vuosikymmenen aikana. Kun kylässä oli vuonna 1870 runsaat 300 asukasta, heitä oli vuonna 1920 yli 1200 (ks. diagrammia sivulla 169). Väkiluvun kasvu ei ollut

1. VA Metsäh. Bi 1; VA Metsäh. Eh 17; VA Metsäh. Eh 18; VA Metsäh. Hj 4; VA Metsäh. Hk 3.

Sukevan väkiluvun kehitys 1870 - 1920

kuitenkaan tasaista. Se oli ripeätä 1870-luvulla, hidastui 1880-luvulla kiihtyäkseen taas 1890-luvulla. 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä kasvu oli vielä kohtuullista, mutta 1910-luvulla se oli miltei räjähdysmäistä. 1870-luvun kasvukausi johtui edellisen vuosikymmenen nälkävuosista. Väestönkasvuhan on yleensä voimakasta sotien ja muiden suurten yhteiskunnallisten koettelemusten jälkeen. 1890-luvulla väkilukua lisäsi mökkiläistyminen ja 1900-luvun puolella tilattomien tulomuutto Sukevalle paremman toimeentulon toivossa. Sen sijaan talollisväestön määrä ei kasvanut puolen vuo-

sisadan aikana käytännöllisesti katsoen lainkaan (ks. tarkemmin s. 130).

Viimeksi kuvatulle ajanjaksolle oli ominaista kylän sosiaalisen rakenteen muuttuminen. Vielä 1890-luvun alussa talolliset ja heidän palkollisensa olivat enemmistönä (55 prosenttia), mutta jo ennen Iisalmen - Kajaanin rautatien valmistumista heidän osuutensa oli laskenut alle 50 prosentin. Vuonna 1920 kuului talollistalouksiin vain 23 prosenttia sukevalaisista. Vuokraviljelijäväestön osuus säilyi 1880-luvun lopulta lähtien jokseenkin ennallaan. Sitä vastoin muun väestön (ennen kaikkea loisten ja irtolaisten) osuus kasvoi samaan aikaan hyvin voimakkaasti: runsaasta 14 prosentista vuonna 1890 hiukan alle 40 prosenttiin vuonna 1920. Sosiaalisen rakenteen muutos oli selvintä 1910-luvulla ja liittyi siten läheisesti sahalaitoksen toimintaan. Kehityksen suunta oli kuitenkin selvästi näkyvillä jo 1800-luvun lopulla.¹

7. SUURIA JA PIENIÄ TALOUKSIA

Perinteisen käsityksen mukaan Savo ja koko Itä-Suomi on ollut suurperheiden aluetta. Siksi on paikallaan tarkastella Sukevan asutuskehitystä kuvaavan tutkielman päätteeksi, missä määrin käsitys pitää paikkansa tässä osassa maakuntaa.

Henkikirjoista voidaan Wirilanderin mukaan päätellä, että Savossa pyrki pitkin 1700-lukua olemaan enemmän talollisperheitä kuin henkikirjaan merkittyjä taloja. Esimerkiksi vuonna 1760 asui savolaistalossa keskimäärin 1,8 perhettä. Samassa talossa saattoi toisin sanoen asua useampiakin perheitä kuin aviopari lapsineen. Suhdeluku jopa hieman kasvoi ajan mittaan.

1. MMA henkik. 1870 - 1920.

Saman katon alla asuneet perheet olivat usein - eivät siis suinkaan aina - sukua toisilleen. Rakenteeltaan nämä ryhmä- eli suurperheet olivat mitä erilaisimpia. Yksinkertaisimpia olivat isä - poika- ja veljesperheet. Toisena äärimmäisyytenä olivat monikymmenjäseniset ryhmäperheet, joissa sukulaisuus saattoi olla monipolvista ja -haaraista.

Ryhmäperheiden muodostumiseen erityisesti 1700- ja 1800-luvun vaihteessa vaikutti ilmeisesti jonkin verran isojako, joka oli tuolloin parhaillaan käynnissä. Talojen takamaiden raivaamisella ei pidetty kiirettä, koska ei vielä tiedetty, kuka minkäkin osan maista saisi. Isojako ei ollut kuitenkaan suurperheiden muodostumisen ainoa eikä ehkä tärkeinkään syy. Kookkaita talouksia oli muun muassa Sukevalla jo paljon ennen isonjaon alkamista ja vielä sata vuotta sen päättymisen jälkeen. Monipäisen perheyhteisön koossapysyminen takasi taloille halvan ja runsaan työvoiman. Ryhmäperheiden muodostuminen aiheutti kuitenkin muualla puutetta työntekijöistä, ja niin hallitusvalta pyrki ns. palkollissäännöillä ehkäisemään suur- talouksien syntymistä ja hajoittamaan jo muodostuneita.¹

Jo vuonna 1686 varsinaista Ruotsia varten annetussa palkollissäännössä oli rajoitettu talonpoikaistaloissa asuvan väen määrää. Tämä palkollissääntö tuli sittemmin vähitellen ja osittain käyttöön myös Suomessa. Vuonna 1723 annetussa uudessa palkollissäännössä kiellettiin talonpoikaa pitämästä enempää työvoimaa kuin kohtuudella tarvitsi peltojensa viljelyyn. "Kohtuus" tarkoitti käytännössä kokotilalla kahta täysikasvuista ja yhtä 15 - 21-vuotiasta renkiä sekä yhtä monta piikaa, mutta kolmannes- ja neljännestilalla vain yhtä 15 - 21-vuotiasta renkiä ja yhtä piikaa. Vain silloin, kun isäntä oli viimek-

1. Wirilander 1960: 85-86, 90; VA ja MMA henkik. 1766 - 1920; VA ja IKA RK:t 1732 - 1920.

simainitussa tapauksessa vanha ja työkyvytön, hänen sallittiin ottaa avukseen täysikasvuinen renki.

Vuoden 1686 asetuksella oli pyritty siihen, että liiat miespalkolliset pestettäisiin sotilaiksi. Piioille ei mitään enimmäislukua määrättykään. Vuoden 1723 asetuksen tarkoitus oli osaksi toinen. Tosin silläkin kyllä tähdättiin siihen, että ruodut tulisivat pitkän sota-ajan jälkeen taas täyteen, mutta suurin osa talonpoikaistalouksien liikaväestä joutui kuitenkin hakeutumaan pappiloihin ja kartanoihin. Tarkoituksena oli siis työvoiman hankkiminen säätyläisille. Myös ruukit ja sittemmin kaupunkien manufaktuurit kilpailivat työvoiman saannista. Palkollissääntö houkutteli ilmiantoihin, sillä ilmiantaja sai isännättömän palvelusvelvollisen työhön vähintään vuodeksi puolella palkalla.

Vuonna 1739 palkollissääntöä vielä jyrkennettiin. Jos isännällä oli täysikasvuisia lapsia, hän sai käyttää näitä työssä palkollisen sijasta, mutta vain yhtä poikaa ja yhtä tytärtä yli palkollissäännön salliman määrän. Jutikkala otaksuu, että vuoden 1739 palkollissäännön muotoutumiseen vaikutti ehkä Tanskassa samoihin aikoihin toimeenpantu eräänlainen maaorjuus (stavnsbaand).¹

Vuoden 1739 palkollissäännöllä ei ollut Savossa oikeastaan mitään vaikutusta ryhmäperheiden muodostumiseen. Ne syntyivät ja hajosivat omia aikojaan. Wirilander on kuitenkin osoittanut, että ryhmäperhe ei ollut Savossakaan yleinen perhetyyppi. Savolaisiin oli hänen mukaansa juurtunut erillään asuminen pyrky, jonka toteuttamiseen oli varhaisempina aikoina tilaa yllin kyllin. Maakunnan yleisin perhekoko olikin 3 - 5-jäseninen ja seuraavaksi yleisin 6 - 10-jäseninen. Varsinaisia

1. Jutikkala 1958: 237.

yli 16 henkeä käsittäviä suurperheitä oli esimerkiksi vuonna 1810 vain 3,4 prosenttia Savon talouksista, ja tähänkin lukuun on päädytty vasta laskemalla mukaan myös palvelusväki.¹

Myös Sukevalla perheet olivat 1700- ja 1800-luvulla pääasiassa tyyppiä aviopari ja lapset. Perheet olivat kyllä nykyisiin verrattuina varsin suuria, sillä lapsia oli paljon. Lisäksi useimmissa taloissa ja joissakin torpissakin oli yksi tai kaksi palvelijaa. Silti yli 16-jäseniset taloudet olivat kaskiviljelyn kulta-aikana 1700-luvulla harvinaisia, kuten oheisesta taulusta voidaan havaita. Niiden suhteellinen osuus

Sukevan talouksien jäsenmäärä 1722 - 1920

Vuosi	Talouksia, joiden lukumäärä oli					Tal. yht.
	1 - 2	3 - 5	6 - 10	11 - 15	16 -	
1766	-	2 (33,3)	1 (16,7)	2 (33,3)	1 (16,7)	6
1773	-	2 (25,0)	3 (37,5)	2 (25,0)	1 (12,5)	8
1794	-	3 (21,4)	9 (64,3)	1 (7,1)	1 (7,1)	14
1800	-	6 (33,3)	9 (50,0)	1 (5,6)	2 (11,1)	18
1810	3 (15,8)	3 (15,8)	10 (52,7)	2 (10,5)	1 (5,3)	19
1820	3 (15,0)	4 (20,0)	11 (55,0)	2 (10,0)	-	20
1830	2 (7,7)	2 (7,7)	15 (57,7)	5 (19,2)	2 (7,7)	26
1840	11 (25,0)	14 (31,8)	12 (27,2)	3 (6,8)	4 (9,1)	44
1850	18 (33,3)	12 (22,2)	16 (29,6)	6 (11,1)	2 (3,7)	54
1860	9 (18,0)	13 (26,0)	23 (46,0)	4 (8,0)	1 (2,0)	50
1881	8 (13,3)	22 (36,7)	22 (36,7)	7 (11,7)	1 (1,7)	60
1891	5 (8,3)	20 (33,3)	28 (46,7)	5 (8,3)	2 (3,3)	60
1901	14 (17,3)	27 (33,3)	33 (40,7)	7 (8,6)	-	81
1912	31 (22,1)	51 (35,2)	57 (39,3)	4 (2,8)	1 (1,2)	145
1920	69 (28,4)	85 (35,0)	79 (32,5)	7 (2,9)	2 (0,8)	243

Tal. yht. = talouksia yhteensä. Suluissa prosenttiosuudet kokonaismäärästä.

1. Wirilander 1960: 87, 92.

kylän ruokakunnista vielä pieneni tutkittavan kauden loppua kohden.

Sukevan yleisin perhekoko oli 1760-luvulta 1910-luvun lopulle saakka muutamien poikkeuksien 6 - 10-jäseninen ja seuraavaksi yleisin 3 - 5-jäseninen. Sukevan taloudet olivat siis keskimäärin hieman suurempia kuin savolaistaloudet yleensä. Yli 10-henkisiä perheitä oli määrällisesti eniten tutkittavan jakson loppupuolella, jolloin kylä muutenkin kasvoi, mutta suhteellisesti eniten niitä oli isoajakoa edeltävinä vuosikymmeninä 1700-luvun loppupuolella. Esimerkiksi vuonna 1766 niitä oli puolet kaikista ruokakunnista. Näyttää siis siltä, että kaskiviljelyn kukoistuskaudella sukevalaistaloudet kasvoivat helposti kookkaiksi, mutta että ne silti harvoin saavuttivat Wirilanderin suurperheelle asettaman 16 jäsenen rajan. Pienet taloudet olivat vastaavasti tunnusomaisia jakson lopulle noin vuodesta 1900 lähtien. Niistä useimpiin kuului yksinäinen loishenkilö, mutta joukossa oli myös lapsettomia pariskuntia.¹

Jos suurperhe määritellään rakenteen eikä jäsenluvun perusteella, saadaan huomattavasti toisenlaisia tuloksia. Virrankoski on "Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historiassa" lukenut suurperheiksi ne taloudet, joihin kuului vähintään isäntäpari ja kaksi perheellistä lasta tai ainakin kaksi perheellistä sisarusta². Sukevaa koskevissa laskelmissa on suurperheiksi hyväksytty myös tapaukset, joissa talouteen kuului isäntäparin lisäksi perheellinen yhtiömies tai sisarusta kaukaisempi perheellinen sukulainen.

Rakenteen perusteella luokiteltuja suurperheitä oli 1700-luvun loppupuolella ja 1800-luvun alkupuolella toistakymmentä

1. VA ja MMA henkik. 1766 - 1920.

2. Virrankoski 1973: 131.

Suurperheiden yleisyys Sukevalla 1766 - 1920 rakenteen mukaan määriteltynä

Vuosi	Tal. yht.	Suur- perheitä	Vuosi	Tal. yht.	Suur- perheitä
1766	6	1 (16,7)	1850	54	9 (16,7)
1773	8	2 (25,0)	1860	50	4 (8,0)
1794	14	2 (14,3)	1881	60	3 (5,0)
1800	18	2 (11,1)	1891	60	4 (6,7)
1810	19	2 (10,5)	1901	81	4 (4,9)
1820	20	2 (10,0)	1912	145	6 (4,2)
1830	26	7 (26,9)	1920	243	6 (2,5)
1840	44	7 (15,9)			

Tal. yht. = talouksia yhteensä. Suluissa prosenttiosuus kokonaismäärästä.

prosenttia sukevalaistalouksista, 1800-luvun jälkipuoliskolla 5 - 10 prosenttia ja 1900-luvun alussa enää alle 5 prosenttia. Näin laskien suurtalouksien suhteellinen osuus oli kuitenkin selvästi suurempi kuin sivun taulussa, poikkeuksena vain vuodet 1773 ja 1800. Selvimmillään ero oli 1820- ja 1820-luvun vaihteessa.¹

Sukevalaisen suurperheen jäsenet olivat palvelusväkeä lukuunottamatta yleensä lähisukulaisia. Tavallisesti siihen kuului vanha aviopari tai toinen puolisoista, tämän lapsia, joista osa oli jo naimisissa, sekä lastenlapsia. Tällainen rakenteeltaan yksinkertainen suurperhe asui esimerkiksi Kauppi-
lassa (Sukeva 5) vuonna 1802. Talouteen kuului tuolloin 17 hen-
keä, nimittäin Grels-isäntä, Reeta-emäntä, pojat Grels, Juho,
Risto ja Taneli, joista kaksi ensinmainittua olivat perheelli-
siä, sekä piika.²

1. VA ja MMA henkik. 1766 - 1920; VA ja IKA RK:t 1768 - 1920.

2. VA 9048: 3465 (henkik. 1802); VA RK 1805 - 1815: 435; VA LK 1790 - 1826: 633-634.

Ilmeisesti suurin Sukevalla koskaan ollut perhe asui Koiramäessä 1800-luvun lopulla. Juho Kotilainen muutti Koiramäkeen Jyrkän Kypärästä 1830-luvun lopulla, ja tuolloin talous oli kooltaan silloiseksi tavanomainen. Siihen kuului Juho-isäntä, Elli-emäntä, pojat Juho, Mikko, Eljas ja Antti, tyttäret Anna, Tiina ja Reeta sekä piika Tiina Kervinen eli siis yhteensä kymmenen henkeä. Saman katon alla lienee asunut myös talon entisen isännän leski kolmihenkisine ruokakuntineen.¹

Väkeä kertyi kuitenkin ajan mittaan lisää. Suurimmillaan Koiramäen talous oli 1880-luvun alussa. Siihen kuului silloin vuoden 1881 henkikirjan mukaan 33 henkeä. Vanhemmat olivat jo kuolleet, ja isännöys oli siirtynyt Mikolle. Mikolla oli vaimo ja kuusi lasta, leskeksi jääneellä Juholla naimisisa oleva poika Juho, jolla oli vaimo ja kolme lasta. Eljaksella oli vaimo, mutta ei lapsia, ja Antilla oli vaimo ja viisi lasta. Sisarista olivat Tiina ja Reeta edelleen kotona. Oman väen lisäksi talouteen kuului kaksi perheellistä renkiä, joilla kummallakin oli vaimo ja yksi lapsi, sekä naimaton renki ja naimaton piika.²

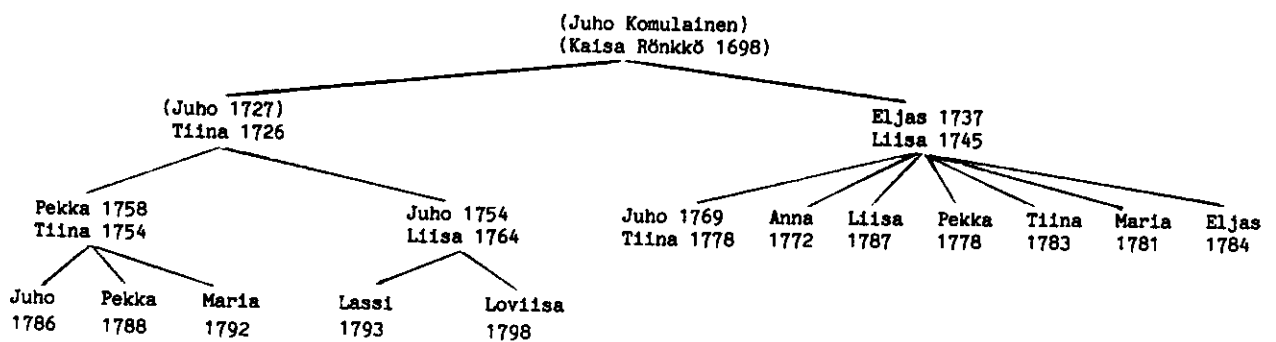
Koiramäen suurperhe hajosi 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. Vielä vuoden 1899 alussa siihen kuului 30 henkeä, mutta seuraavana vuonna enää 16 ja vuonna 1901 normaalin tuntuiset 12 henkeä. Toisen polven sisaruksista Juho oli tuolloin jo kuollut, ja työkykyisin perheenosa oli kolmatta ja neljättä polvea (ks. Haapaj. 177).³ Sitä, asuiko koko tämä väenpaljous todella saman katon alla, kuten myös sitä, mikä suurperheen lopulta hajotti, on tässä liian vaikea selvittää.

1. VA RK 1839 - 1850: 45; VA henkik. 1840: 1018. - Kotilainen oli lähtöisin Kainuusta, mutta hän oli tullut Kypärään vävyksi jo 1820-luvulla.

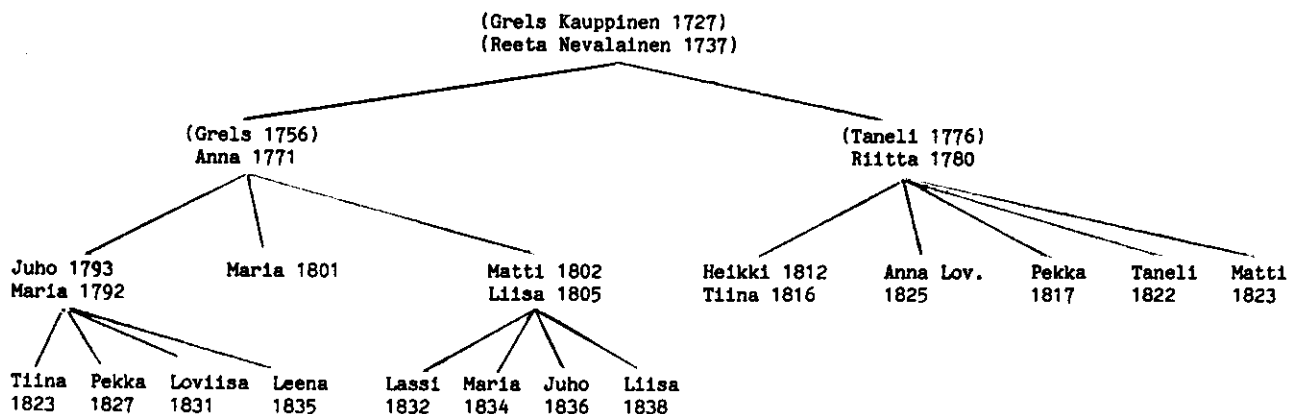
2. MMA henkik. 1881: 24.

3. MMA henkik. 1899, 1900 ja 1901: Haapaj. sydänmaa 4.

Sukevalaisia suurperheitä: komulalaiset (Sukeva 1) vuonna 1800¹ ja kauppilalaiset (Sukeva 5) vuonna 1840². Kaavioihin on merkitty sukulaisuussuhteiden selventämiseksi sulkuihin myös kuolleet vanhemmat. Sekä Komula että Kauppila olivat periaatteessa veljestalouksia, vaikka talonpito olikin käytännössä siirtymässä jo kolmannelle polvelle.

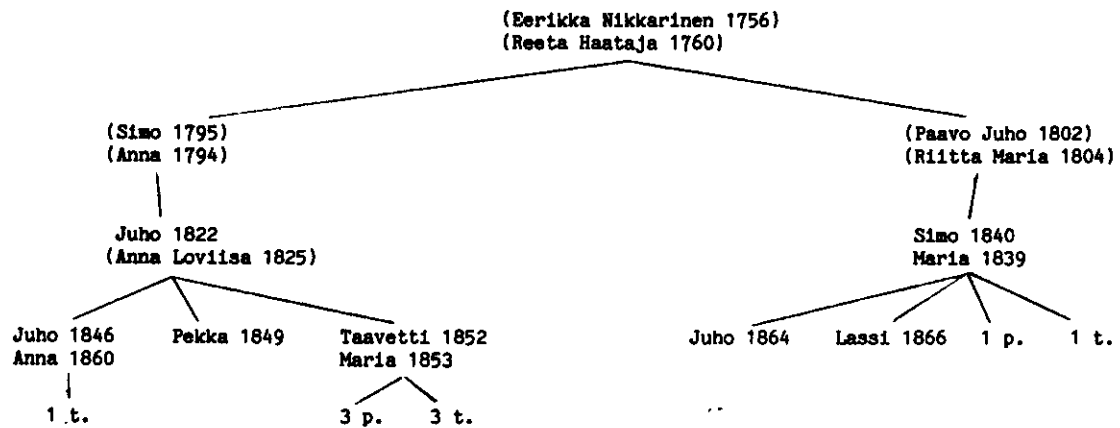

piika Riitta Karjalainen

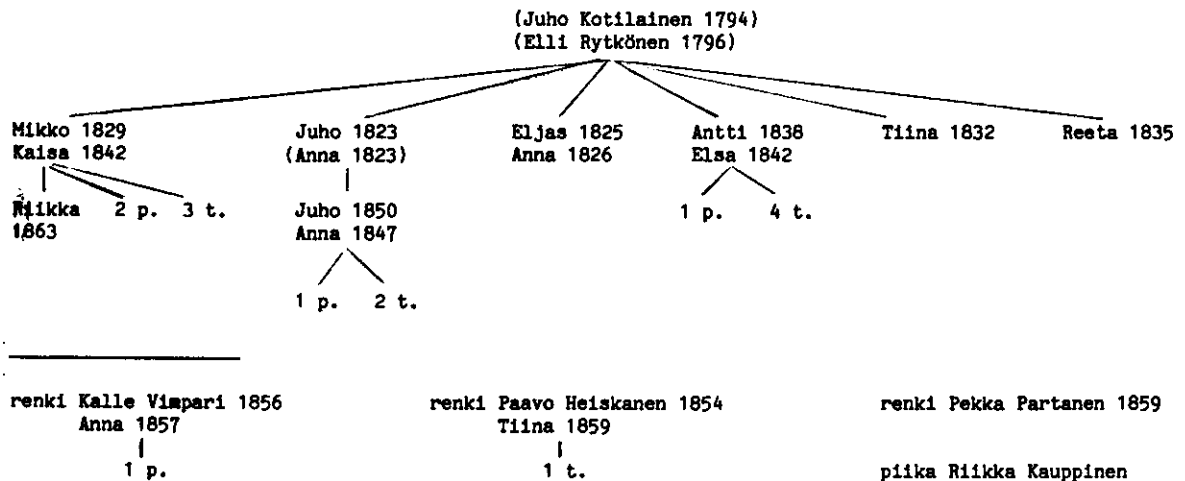

1. VA 9033: 2074 (henkik. 1800); VA RK 1805 - 1815: 434; VA LK 1790 - 1826: 631-632.
2. VA henkik. 1840: 1018; VA RK 1839 - 1850: 1152; LK 1839 - 1850: 1119-1120.

Lapinkylän Mattilassa (Sukeva 7) oli isännöys siirtynyt 1880-luvun puoli-
väliin mennessä jo serkuksille.¹

Koiramäessä (Haapajärven sydänmaa 4) asui 1880-luvun alussa todellinen
suurperhe. Talouteen kuului palvelijat mukaanlukien 33 henkeä.²

1. MMA henkik. 1886: Sukeva 7.

2. MMA henkik. 1881: Haapaj. sydänmaa 4.

Ainakin päällisin puolin näyttää siltä, että suurperheiden muodostuminen ei Sukevalla liittynyt erityisesti mihinkään tapahtumaan, esimerkiksi isoonjakoon, vaan se johtui pikemminkin asutuksen tietystä vakiintuneisuudesta. Yhteistä melkein kaikille tavallista suuremmille talouksille oli nimittäin se, että sukua oli asunut paikalla ainakin muutamien vuosikymmenien ajan. Niissä taloissa, joissa väki vaihtui usein, ruokakunnat olivat yleensä pieniä. Asutuksen vakiintuneisuuden puolesta puhuu sekin seikka, että Sukevan suurperheet olivat nimenomaan talollisruokakuntia. Torppien ja mäkitupien asukkaat vaihtuivat liian tiheään, jotta niihin olisi ehtinyt muodostua suuria perheyhteisöjä. Sitä paitsi mökkiläisen lasten oli heti työkykyisiksi tultuaan lähdettävä etsimään elantoaan maailmalta.¹

8. TULOKSET

Sukevan yleisilme muuttui kahdessa vuosisadassa paljon. Konkreettisimmin se käy ilmi talo- ja väkiluvun kasvusta. Kun kylässä oli isonvihan päättyessä vain kolme maakirjataloa ja viisi talonsavua, oli itsenäisiä, maarekisteriin merkittyjä tiloja vuonna 1920 jo kuutisenkymmentä ja asuttuja talonsavujakin 35. Ja kun Sukevalla oli 1730- ja 1740-luvun vaihteessa vain noin viisikymmentä asukasta, oli heitä vuonna 1920 yli 1200.

Taloluvun kasvu oli kyllä Sukevalla voimakkaampaa kuin naapurikylissä Jyrkällä ja Toivakolla, mutta ei kuitenkaan epänormaalia. Sen sijaan kylän nopea mökkiläistyminen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa oli poikkeusilmiö. Se johtui lähinnä kolmesta syystä, nimittäin suurista valtionmetsis-

1. VA ja MMA henkik. 1766 - 1920.

tä, jonne perustettiin vuosisadanvaihteen molemmin puolin yhteensä 22 torppaa ja mäkitupaa ja jotka tarjosivat hakkuiden alettua kyläläisille työtä, Iisalmen - Kajaanin rautatiestä, joka paransi kylän liikenneyhteyksiä muualle maahan, ja varsinkin valtion sahalaitoksesta, jonka käynnistyminen 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulla sai aikaan selvästi havaittavan muuttoliikkeen.

Sukevan ensimmäiset talot sijaitsivat Sukevanjärven rannalla, ja keskusjärvien (Sukevanjärven ja Pienenveden) ympäristöön perustettiin seuraavatkin talot Pihlajamäkeä lukuunottamatta. Tämän tutkimuksen valossa näyttää Kauppila (Sukeva 5) olevan kylän vanhin talo. Se on perustettu todennäköisesti 1600-luvun alkupuolella. Komula (Sukeva 1) on sitä ilmeisesti jonkin verran nuorempi. Myös Pihlajamäki (Sukeva 11), Niemi (Sukeva 7) ja Harju (Sukeva 3) on perustettu ennen isonvihan aikaa. Sukevan varhaisasutuksen perusteellinen ja luotettava selvittäminen vaatisi kuitenkin oman tutkimuksensa.

Vuoden 1664 maantarkastuksen ja pääosin 1790-luvulla suoritettun isonjaon välillä Sukevalle ei perustettu yhtään uutta maakirjataloa. Väkiluvun lisääntyessä kasvoi talonsavujen (todellisten talojen) määrä kuitenkin siten, että niitä oli isonjaon alkaessa yhdeksän. Vaikka isonjaon yhteydessä perustettiin uudistiloja ja vaikka osa niistä jäi autioiksi, ohitti asuttujen savujen määrä maakirjatalojen luvun pian uudestaan. Ero oli suurimmillaan savujen hyväksi 1870- ja 1880-luvulla.

Ensimmäinen isonjaon jälkeinen tilanositus suoritettiin Sukevalla vasta 1870-luvulla. Lisää jakoja seurasi 1880-luvulla, kun lainsäädännön asettamat rajoitukset lievenivät. Varsinaisesti uusien tilojen muodostaminen pääsi kuitenkin käyntiin vasta 1910-luvulla. Vuosikymmenen lopulla itsenäisiä tiloja oli jo melkein kaksi kertaa niin paljon kuin asuttuja savuja.

Isonjaon uudisasutuspyrkimyksistä huolimatta Sukeva säilytti järvenrantakylän luonteensa myös 1800-luvulla, vaikka siihen kuului nyt myös mäkiasutusta. Sillä ei ollut kuitenkaan 1800- ja 1900-luvun vaihteeseen asti selvää keskustaa. Pääkylän muotoutuminen alkoi varsinaisesti vasta 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä, kun alueelle ensin perustettiin rautatieasema ja kun valtio sitten ryhtyi hyödyntämään sille isossajaossa kertyneitä metsiä. Vaikka saha lopetti toimintansa jo 1920-luvulla, sen ympäristöön ehti syntyä huomattava mökkikylä, joka täydensi tienoon talollis- ja vuokraviljelijäasutusta. Pääkylällä olivat myös kaupat ja koulu.

Talojen ohella Sukevan ilmeen muuttumiseen vaikuttivat tietysti myös torpat ja mäkituvat. Varhaisimmat varmat tiedot kylän torpista ovat 1770-luvun alkupuolelta. Isonjaon aikoihin Sukevalla oli myös muutamia mäkitupalaisia, mutta useimmat vuokraviljelijät olivat kuitenkin 1800-luvun loppupuolelle asti torppareita. Torpparien ja mäkitupalaisten lisäksi kylässä oli jokunen lampuoti. Heitä oli eniten suhteessa väkilukuun 1700- ja 1800-luvun vaihteessa, ja näyttää siltä, että ainakin osa heistä oli tuolloin tosiasiassa uudistilallisia. On myös huomattava, että kaikki Sukevan lampuodit eivät olleet kokotilanvuokraajia.

Valtion toimien lisäksi alkoi puutavarayhtiöiden maanhankinta vaikuttaa Sukevan asutukseen 1800- ja 1900-luvun vaihteesta lähtien. Ensimmäiset tilanostot tapahtuivat jo pian 1800-luvun puolivälin jälkeen, mutta selviä merkkejä järjestelmällisestä maanhaalinnasta ilmeni vasta 1890-luvulla. Nykyiset puutavarayhtiöt tai niiden edeltäjät (Ahlström, Gutzeit, Halla, Salvesén ym.) hankkivat 1900-luvun kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana omistukseensa eräitä kylän suurimmista tiloista. Niinpä Sukevalla olikin 1910-luvun puolivälissä tuntuvasti enemmän yhtiöiden maata kuin silloisessa Iisalmen pitäjässä keskimäärin. Vaikka osa tilansa firmoille myyneistä talollisista pystyikin ostamaan uuden tilan muualta, useimmat kuitenkin vajosivat yh-

tiöiden, valtion ja toisten talollisten mökkiläisiksi tai jopa loisiksi.

Sukevan väkiluku kasvoi vuosina 1740 - 1920 melkein 25-kertaiseksi. Väestönkasvu näyttää olleen sekä Sukevalla että koko maakunnassa hidasta 1770-luvulle asti. 1700-luvun lähteet ovat kuitenkin niin katkonaisia ja puutteellisia, että niiden avulla on vaikea tehdä kylän väestönkehitystä koskevia päätelmiä. Isonjaon jälkeen Sukevan väkiluku kasvoi voimakkaimmin 1820-, 1870- ja 1910-luvulla. Pahin taantuma kohtasi Sukevaa puolestaan 1800-luvun alussa Suomen sodan takia. Myös 1860- ja 1880-luvulla kylän väestökehitys oli negatiivinen. Sukevan väkiluku ylitti 100 asukasta 1770-luvulla, 200 asukasta 1820-luvulla, 300 asukasta 1840-luvulla, 400 asukasta 1870-luvulla, 500 asukasta 1890-luvulla ja 600 asukasta 1900-luvun alussa. Kuten edellä todettiin, Sukevalla oli vuonna 1920 jo yli 1200 asukasta.

Henki- ja rippikirjojen mukaan melkein kaikki 1700-luvun sukevalaiset olivat joko talollisia tai vuokraviljelijöitä. Vielä 1800-luvun alkupuoliskollakin oli yksin talollisia kaksi kolmannesta tai kolme neljäsosaa kyläläisistä. Vuosisadan loppua kohti tilattoman väestön osuus kuitenkin kasvoi, ja vuonna 1920 tässä entisessä talonpoikaiskylässä oli maataomistavaa väkeä vain vajaa neljäsosa asukasluvusta ja noin 15 prosenttia ruokakunnista. Vuokraviljelijöiden sisäinen jakauma muuttui siten, että kun melkein kaikki vuokramaan haltijat olivat 1880-luvun alkupuolelle asti torppareita tai lampuoteja, kohosivat mäkitupalaiset tutkittavan kauden lopulla sekä lukumäärältään että suhteelliselta osuudeltaan merkittävimmäksi ryhmäksi.

Suurperhettä on totuttu pitämään tyypillisenä itäsuomalaisena ilmiönä. Sukevalla se on ollut kuitenkin harvinaisen, eikä tämä perhetyyppi ole ollut Wirilanderin mukaan muuallakaan Savossa niin yleinen kuin on luultu. Sukevalaiseen keskiarvoper-

heeseen kuului palvelusväki mukaan luettuna enintään kymmenen jäsentä, eikä talouksien koko tai rakenne muuttunut paljonkaan kahteensataan vuoteen.

Yli 16-jäsenisten suurperheiden muodostuminen näyttää riippuneen ratkaisevasti asutuksen vakiintuneisuudesta, sillä ne kehittyivät miltei poikkeuksetta taloihin, joissa samaa sukua oli asunut jo pitkähkön aikaa. Torppiin ja mäkitupiin ei ehtinyt yleensä kertyä kovin paljon väkeä, sillä ne olivat lyhytikäisiä ja niiden asukkaat vaihtuivat liian usein. Sukevalaisten suurperheiden jäsenet olivat palkollisia lukuunottamatta lähisukulaisia.

LÄHTEET

1. Kirjallisuus

- HAik Historiallinen Aikakauskirja.
- Halila 1954 Aimo Halila: Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi 1721 - 1775. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia V. Oulu 1954.
- Jokipii 1956 Mauno Jokipii: Suomen kreivi- ja vapaa-herrakunnat I. Historiallisia tutkimuk-sia XLVIII. Forssa 1956.
- Jutikkala 1951 Eino Jutikkala: Vuoden 1697 kansallis-onnettomuus, sen tuhot ja väistämismah-dollisuudet. Turun Historiallinen Arkis-to XI. Turku 1951.
- Jutikkala 1958 Eino Jutikkala: Suomen talonpojan histo-ria. Toinen, uudistettu ja lisätty lai-tos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 257. osa. Turku 1958.
- Ketteli eilen ja tänään Ketteli eilen ja tänään. Toimittaneet Päiviö Tommila, Veikko Laakso ja Tuula Leimu. 1969.
- Lappalainen 1982 Pekka Lappalainen: Kuopion historia I. Kuopion kaupungin esivaiheet ja perusta-mistoimet. Kuopio 1982.
- Nissilä 1962 Viljo Nissilä: Suomalaista nimistöntutki-musta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 272. Helsinki 1962.
- Pirinen 1982 Kauko Pirinen: Savon historia II: 1. Rajamaakunta asutusliikkeen aikakautena 1534 - 1617. Pieksämäki 1982.
- Polvinen 1962 Tuomo Polvinen: Die Finnischen Eisen-bahnen in den militärischen und politischen Plänen Russlands vor dem ersten Weltkrieg. Studia Historica 4. Lahti 1962.
- Rissanen 1927 Santeri Rissanen: Iisalmen entisen pitäjän historia. Kuopio 1927.
- Räisänen - Kumpulainen 1981 Tauno Räisänen - Kalevi Kumpulainen: Pielaveden ja Keiteleen historia I 1870-luvulle. Kiuruvesi 1981.

Suomalainen nimikirja	Kustaa Vilkuna et al.: Suomalainen nimikirja. Suomen kielen sanakirjat 6. Helsinki 1984.
Suomen vankilat	Suomen vankilat. Koonnut Jouko Nevalainen. Helsinki 1960.
Soininen 1961	Arvo M. Soininen: Pohjois-Savon asuttaminen keski- ja uuden ajan vaihteessa. Historiallisia tutkimuksia LVIII. Forssa 1961.
Wirilander 1960	Kaarlo Wirilander: Savo kaskisavujen kautena 1721 - 1870. Savon historia III. Kuopio 1960.
Wirilander 1964	Kaarlo Wirilander: Savon väestöoloja 1721 - 1870. Historiallinen Arkisto 59. Turku 1964.
Virrankoski 1973	Pentti Virrankoski: Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi 1600-luvulla. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia III. Oulu 1973.

2. Muut lähteet

Iisalmen kirkonarkisto (IKA)

- Rippikirjat (RK) vuosilta 1861 - 1920
- Lastenkirjat (LK) vuosilta 1861 - 1920

Kirjeet, joita tekijä on saanut vastauksena lähettämiinsä tiedusteluihin seuraavilta sukevalaisilta:

- Vilho Eskelinen 9.1.1984
- Reino Halonen 25.1.1983
- Juho Hatunen 16.11.1982
- Hilja Huttunen 16.1.1984
- Toivo Kauppinen 26.11.1982
- Artturi Komulainen 28.12.1983
- Urho Komulainen 22.12.1983
- Tauno Mulari 19.10.1982 ja 8.2.1983
- Raili Nurmijoki 22.12.1983
- Paavo Partanen 12.12.1983
- Martta Pohjola (asuu Lahdessa) 8.12.1983
- Hilma Vatanen 13.12.1982, 10.1.1983 ja 28.3.1983

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus (KKTK)

- Sonkajärven pitäjänkartta. Ei painovuotta, peräisin todennäköisesti 1920-luvulta, osin ehkä nuorempi. Kopio.

Kuopion läänin maanmittauskonttori (KKMK)

- Sonkaj. maarekisteri = Sonkajärven kunnan maarekisteri.
- Isojakoasiakirjat ja -kartat 1700-luvun lopulta ja 1800-luvun alku-
puolelta:
 - Sonkaj. 2:1- = Haapajärven sydänmaa n:ot 1 - 6.
 - Sonkaj. 16:1- = Sukeva n:ot 1 - 8. Kartta hävinnyt.
 - Sonkaj. 16:59- = Sukeva n:ot 9 - 11.
 - Sonkaj. 18:1- = Toivakko.
 - Vieremä 5:1- = Kaarakkala.
- Tilanjakokartat:
 - Sonkaj. 16:10- = Sukeva n:ot 1, 3, 5 - 8. Vuodelta 1879.
 - Sonkaj. 16:31- = Sukeva n:o 7.
 - Sonkaj. 16:52- = Sukeva n:o 1. Vuodelta 1930.
 - Sonkaj. 16:65- = Sukeva n:o 9. Vuodelta 1913.
 - Sonkaj. 16:131- = Sukeva n:o 2. Vuodelta 1947.
- Kirje 27.11.1985 vastauksena tekijän tiedusteluun, joka koski uusjaon suorittamista Sukevalla.

Mikkelin maakunta-arkisto (MMA)

- Henkikirjat (henkik.) vuosilta 1807 - 1920. Konseptikappaleita.

Paikannimikeräelmä. Sonkajärven kunnan Sukevan kylän paikannimet. Kerätty Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nimitoimiston toimeksiannosta vuosina 1979 - 1980. Keräelmään kuuluu lisäksi paikannimitietoja Sonkajärven kunnan muista kylistä sekä Rautavaaran, Nilsin ja Sotkamon kunnista (kerätty vuosina 1976 - 1985). Kenttämuistiinpanot tekijän hallussa.

Turun maakunta-arkisto (TMA)

- Suomen Sukututkimusseuran (SSS) historiakirjajäljennökset Iisalmen, Rutakon, Kajaanin, Paltamon ja Sotkamon seurakunnista.

Valtionarkisto (VA)

- Iisalmen seurakunnan rippikirjat (RK) vuosilta 1732 - 1860:
 - 1732 - 1734 = mf TK 1442
 - 1734 - 1740 = mf TK 1442
 - 1759 - 1765 = mf TK 1442, TK 1443
 - 1768 - 1773 I = mf TK 1443
 - 1768 - 1773 II = mf TK 1443
 - 1774 - 1779 = mf TK 1443, TK 1444
 - 1778 - 1786 = mf TK 1444
 - 1787 - 1792 = mf TK 1444
 - 1805 - 1815 = mf TK 1445
 - 1816 - 1826 = mf TK 1445, TK 1446

1827 - 1838	= mf TK 1446, TK 1447
1839 - 1850	= mf TK 1447, TK 1448
1851 - 1860	= mf TK 1449, TK 1450
- Kajaanin seurakunnan rippikirjat (Kaj RK):
1811 - 1816	= mf IK 87
1835 - 1841	= mf IK 88
1855 - 1864	= mf IK 89
- Rutakon rukoushuoneseurakunnan rippikirjat (RK):
1855 - 1874	= mf TK 1508
- Paltamon seurakunnan rippikirjat (Pal RK):
1773 - 1778	= mf IK 182
1781 - 1785	= mf IK 182
1786 - 1791	= mf IK 183
- Sotkamon seurakunnan rippikirjat (Sot RK):
1683 - 1698	= mf IK 92
1729 - 1734	= mf IK 92
1750 - 1756	= mf IK 92
1757 - 1764	= mf IK 92
1765 - 1772	= mf IK 93
1773 - 1778	= mf IK 93
1778 - 1783	= mf IK 93
1780 - 1786	= mf IK 93
1787 - 1793	= mf IK 94
1794 - 1800	= mf IK 94
1808 - 1814	= mf IK 95
1815 - 1824	= mf IK 95
1833 - 1839	= mf IK 96
1841 - 1847	= mf IK 96
- Iisalmen seurakunnan lastenkirjat (LK):
1747 - 1761	= mf TK 1451
1750 - 1768	= mf TK 1451
1764 - 1787	= mf TK 1451
1780 - 1785	= mf TK 1451 puuttuu kyliä, mm. Sukeva
1790 - 1826	= mf TK 1452
1827 - 1838	= mf TK 1452
1839 - 1850	= mf TK 1453
1851 - 1860	= mf TK 1453
- Rutakon rukoushuoneseurakunnan lastenkirjat (LK):
1855 - 1881	= mf TK 1508
- Iisalmen seurakunnan historiakirjat (HK):
1732 - 1889	= mf TK 1455 - 1458

- Iisalmen pitäjän henkikirjat (henkik.) vuosilta 1635 - 1860. Puhtaaksikirjoitettuja kappaleita.

1635	n:o 8549	mf ES 2619	
1638	8556	LT 1513	
1640	8561	LT 1167	
1650	8598	ES 2623	
1651	8604	LT 1066	
1652	8607	ES 2623	
1654	8613	LT 1079	
1657	8626	LT 810	
1660	8636	LT 1201	
1673	9160	LT 1511	
1678		FR 205	Brahe-kokoelma osa 29
1682	8693	LT 1316	
1688	8698	ES 2634	
1693	8709	LT 934	
1697	8717	LT 937	
1699	8724c	LT 1142	
1700	8727	LT 73	
1701	8730	LT 78	
1705	8743	LT 945	
1707	8750	LT 949	
1710	8759	LT 1272	
1711	8762	LT 1209	
1712	8765	ES 2640	
1722	8768	ES 2643	
1724	8774	LT 957	
1725	8777	LT 960	
1726	8780	LT 963	
1727	8783	LT 80	
1728	8787	LT 1316	
1730	8790	LT 120	
1732	8798	LT 1274	
1735	8809	LT 734	
1736	8813	ES 2648	
1737	8816	LT 1349	
1739	8823	LT 1004	
1744	8826	LT 1563	
1745	8828	ES 2651	
1748	8833	LT 738	
1751	8841	LT 786	
1754	8852	LT 786	
1755	8856	ES 2651	
1759	8872	LT 790	
1763	8887	LT 1449	
1764	8891	LT 791	
1766	8900	LT 792	
1768	8907	LT 794	
1769	8910	LT 794	
1773	8925	LT 795	
1774	8929	LT 796	
1775	8930	ES 2654	

1794	n:o 8984	mf LT 818
1796	8999	LT 820
1798	9016	LT 128
1800	9033	LT 88, LT 89
1802	9048	LT 1351
1803	9057	LT 1495
1804	9066	LT 1103
1810		ES 2437
1815		ES 2438
1820		ES 2438
1825		ES 2439
1830		ES 2440
1835		ES 2441
1840		ES 2442
1845		ES 2442, ES 2443
1850		ES 2444
1855		ES 2445
1860		ES 2446
- Iisalmen pitäjän verokirjat:		
1651	n:o 8602	mf LT 1167
- Iisalmen pitäjän laamanninveroluettelot:		
1650	n:o 8600	mf ES 2623
- Iisalmen pitäjän autioluettelot:		
1697	n:o 8717	mf LT 937
1699	8724c	LT 1142
1701	8730	LT 78
1710	8759	LT 1472
1712	8765	ES 2640
1722	8768	ES 2643
- Iisalmen pitäjän chartae sigillatae -luettelot:		
1733	n:o 8801	mf LT 1348
1735	8809	LT 734
1737	8816	LT 1349
1739	8823	LT 1004
1744	8826	LT 1563
1745	8828	LT 1512
- Iisalmen pitäjän hautaus- ja kruunausapuluettelot:		
1752	n:o 8844	mf LT 611
- Iisalmen kihlakunnanoikeuden pöytäkirjat (tuomiokirjat, TK):		
1689 - 1693	n:o 00.7	mf ES 2006
1722		ES 2011
1727	00.30	ES 2012

- Iisalmen pitäjää koskevat maakirjat (maak.) vuosilta 1653 - 1875:

1653	n:o 8609	mf ES 2623	
1664	8644	ES 2625	
1664	8646	ES 2625	maantarkastuspöytäkirja
1675	8676	ES 2629	
1692	8706	ES 2634	
1695	8713	ES 2635	
1698	8718	LT 1680	
1699	8721	LT 1681	
1700	8725	LT 1683	
1701	8728	LT 1684	
1705	8740	ES 2637	
1710	8757	LT 1184	
1722	8766	ES 2641	
1726	8778	LT 1405	
1727	8781	LT 1406	
1730	8788	LT 1408	
1739	8820	ES 2649	
1744	8825	ES 2650	
1750	8837	LT 1439	
1765	8892	ES 2652	
1775	8930	ES 2654	
1805	9072	ES 2661	
1830		MMH 38	
1855		MMH 48	
1875		MMH 25	

- Iisalmen pitäjän tuomiokirjat (TK):

1689 - 1693	mf ES 2006
1722	ES 2001

- Kartat:

MH 95/2D3/7	Ylisen Savon kihlakunnan kartta vuodelta 1788. Laati ja tuntema- ton.
^{vt} MH 409/2D6/4	Savon ja Pohjanmaan rajakartta vuosilta 1745 ja 1746. Piirtänyt Fr. Rönnholm.

- Metsähallituksen asiakirjat (Metsäh.):

Bh 1	Luettelot kruununtorpista Kuopion läänissä 1864.
Bh 6	Kronoskogstorpen 1859 - 1903. Luettelo kruununtorpista.
Bi 1	Kortisto kruununtorpista ja asu- tustiloista. Itä-Suomi.

Bk 1	Luettelo vartiopiireistä ja metsänvarti- jain virkataloista. Bevaktnings Områdena och Skogsvaktare boställena inom Krono- skogarne i Finland.
Bm 5	Muut luettelot kruununmaista ja maankäy- töstä 1858 - 1920.
Ee 1	Irrallisia kartanselityksiä 1824 - 1874.
Eh 17	Metsätorppien vuokrasopimukset, Kuopion läänin tarkastuspiiri 1880 - 1898.
Eh 18	Metsätorppien vuokrasopimukset, Kuopion läänin tarkastuspiiri 1899 - 1920.
Ei 5	Metsätorppien katselmuspöytäkirjat, Kuopion läänin tarkastuspiiri 1879 - 1901.
Ej 2	Metsänhoitajien, -vartijoiden ja metsä- työnjohtajien tilojen katselmuspöytäkir- jat 1875 - 1942.
Em 11	Asiamiesselostukset vuokra-alueiden it- senäistytättämisestä, Itä-Suomi 1922 - 1945.
Eq 1	Kruunun liikamaiden verollepanoa koskevia asiakirjavihkoja 1861 - 1869.
Hj 4	Maarekisteriin merkittyjen valtionmetsä- torppien vuokravälikirjat, Itä-Suomen p.k. 1902 - 1927.
Hk 3	Maarekisteriin merkittyjen vuokramaiden vuokravälikirjat, Itä-Suomen p.k. 1897 - 1949.